

STAN na 12 kwietnia 2019 r.

OK., wszystko poprawione

BRUDNOPIS; W OPRACOWANIU !!

ŹRÓDLAK Wojciech

Skorowidz ikonografii łódzkiej. (przedmiotowy)

(w dodatku ilustrowanym p.t. „Łódź w Ilustracji” do „Kurier Łódzkiego”,
24 VIII 1924 – 27 VIII 1939, nr 34)

**>> ostatni opracowany numer „Łodzi w Ilustracji”:
nr 52, z 29 XII 1935 r. <<**

**© korzystaj do woli z tych informacji, ale nie zapomnij w
odsyłaczku podziękować; uzupełnienia, korekty i uwagi mile
widziane**

UWAGA:

**KORZYSTAJ Z PRZYCISKU „PLAN DOKUMENTU”, KTÓRY ZNAJDZIESZ NA
PASKU W GÓRZE EKРАНU (lupa na tle ikony dokumentu), ŻEBY POZNAĆ
OGÓLNIĘ STRUKTURĘ HASEŁ LUB SZYBKO ODNALEŹĆ POSZUKIWANE HASŁO.**

WSTĘP

Zasady opisów

- 1. Na tym etapie pracy skoncentrowano się wyłącznie na zapisach bibliograficznych**
- 2. Informacje pod danym hasłem o instytucji, stowarzyszeniu itp. mają wyłącznie charakter roboczy. Ich rzetelne opracowanie jest zaplanowane na drugi etap prac nad skorowidzem.**
3. W zasadzie wszystkie informacje zawarte w opisach pod hasłami pochodzą z podpisów pod zdjęciami opublikowanymi w „Łodzi w Ilustracji”. Jeżeli zostały rozszerzone w oparciu o inne materiały, to wymieniono je w „Bibliografii” danej osoby.
4. Układ i ilość haseł jest odzwierciedleniem odnalezionych fotografii do danego tematu. Inaczej mówiąc: nie ma zdjęcia nie ma hasła !
5. Żółte **podświetlenia** to informacje „do wyjaśnienia” lub „do uzupełnienia”.
6. Opisy zostały tak sformułowane, aby można było dokonać wstępnego wyboru poszukiwanego zdjęcia bez jego oglądania.

7. Tam gdzie było to do ustalenia lub taka informacja została zawarta w podpisie podano dokładne daty wykonania danego zdjęcia.
8. W odniesieniu do placówek łódzkich różnego rodzaju instytucji, stowarzyszeń i organizacji itp. przyjęto jednolitą formę „oddział łódzki” zamiast np. „w Łodzi”

LITERA „F”

1. FABRYKI

porównaj: – FIRMY i PRZEDSIĘBIORSTWA
– STRAJKI – robotnicze

BIBLIOGRAFIA:

- [1] ŁUKOWSKA Maria A., *Fabrykant łódzki we wspomnieniach robotników*. Łódź 2007.
- [2] *Sytuacja gospodarcza Łodzi w 1924*; [w:] „Kurier Łódzki”, 1 I 1925, nr 1, s. 11.
- [3] *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskim*, [Warszawa; informator adresowy wydawany w latach 1904 – 1913]
- [4] *Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu na rok 1938*.

– niezidentyfikowane

1928

– nr 42, z 14 X, s. 3: opustoszała z powodu strajku hala tkalni

= firma (fabryka) „J. Peters i S-ka”

porównaj: OSOBY – FREY Wiktor (kier. Dz. Technicznego i Sprzedaży)

Adres: Łódź, ul. ....

– wnętrza

1930

– nr 48, z 23 XI s. 6: przedziałnia obrączkowa zakładów „L. Geyer” (powtórzenie zdjęcia z „Giewont”, 1928, nr 3, s. 169)

– ogólne

1932

– nr 31, z 31 VII, s. 3: grupa uczestników kursu dla instruktorów obrony przeciwlotniczej w przemyśle zorganizowany przez łódzki oddział Ligi Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwichemicznej (LOPP)

1933

– nr 15, z 9 IV, s. 4: grupa dyrektorów łódzkich fabryk uczestniczących w kursie instruktorskim obrony przeciwlotniczej zorganizowanym przez LOPP; zdjęcie wykonane w sali Państwowej Szkoły Włókienniczej przy ul. S. Żeromskiego

1935

– nr 1, z 6 I, s. 7: łódzcy strażacy gaszący pożar jednej z łódzkich fabryk; podpis pod zdjęciem: „Nieszczęście Łodzi przemysłowej – kraty w oknach fabryk” (chodzi o metalową kratownicę okna, w której polach były umieszczane szyby, ale bez możliwości otwarcia większych powierzchni)

– budowlane

= „Konstruktor”, inż. Juliusz Pasiewicz

= „Pasiewicz i Kozubski”

Adres: .....

Dziełem tej Firmy była hala sportowa ..... w parku im. J. Poniatowskiego, Poświęcona i oddana do użytku 2 kwietnia 1938 roku.

1938

– nr 15, z 10 IV, s. 3: fotoreportaż (3 zdjęcia) z uroczystości poświęcenia i otwarcia hali sportowej w parku im. J. Poniatowskiego (2.04.1938)

= Izrael TYLLER

porównaj: – **DOMY** – gmaz Sądu Grodzkiego w Łodzi
– **OSIEDLA** – im. J. Montwiłła-Mireckiego na Polesiu Konstantynowskim
– **OSOBY** – **HANEMAN** Jan (wicedyr. KKO m. Łodzi), **NARUSZKIEWICZ** Stefan (dyr. KKO m. Łodzi)

Jedna z największych firm budowlanych w Łodzi w latach 30. XX wieku. jej dziełem było, na zlecenie łódzkiego Magistratu, osiedle im. J. Montwiłła-Mireckiego, przez co popadła w kłopoty finansowe z powodu nieterminowych należności (w pewnym momencie miasto zaczęło płacić czekami długoterminowymi), które z kolei doprowadziły do niezbyt legalnych kontaktów z kierownictwem Komunalnej Kasy Oszczędnościowej m. Łodzi i które zakończyły się procesem dyrektora (Stefan Naruszkiewicz) i wicedyr. (Jan Haneman) Kasy [1].

Dziełem tej Firmy był też dom ..... przy ul. G. Narutowicza 54 i gmach sądu Grodzkiego w Łodzi.

BIBLIOGRAFIA:

[1] „Kurier Łódzki”, 10 I 1935, nr 10, s. 4 („Trzeci dzień procesu o nadużycia w KKO m. Łodzi. Fałszerstwo podpisów na wekslach” i inne numery „KŁ” z tą sprawą.)

- chemiczno – kosmetyczne

= Fabryka Mydła i Kosmetyków „Hugo GÜTTEL i Józef WÓJTOWICZ”

porównaj: **OSOBY** – **GÜTTEL** Hugo (właściciel)

Adres: ul. Wólczańska 117

Powstała przed 1913 rokiem. Wtedy jako spółka H. Güttel i J. Wójtowicz. Pierwotnie na posesji przy ul. Wólczańskiej 117. W 1919 r. przeniesiona do znacznie większych pomieszczeń przy ul. 6 Sierpnia 15/17 i już chyba bez J. Wójtowicza.

Najprawdopodobniej ta fabryka była producentem popularnego w okresie międzywojennym mydła o nazwie „Luna”. Jak wynika z zamieszczonych w „Łodzi w Ilustracji” zdjęć firma była stałym miejscem praktyk uczniów o kierunku „fryzjerstwo” Miejskiej Szkoły Zawodowej Nr 7, a przynajmniej ściśle z nią współpracowała.

Po II wojnie światowej Fabryka Kosmetyków „Ewa”, która na początku XXI w. przeniosła się do Zelowa pozostawiając tereny przy 6 Sierpnia do dyspozycji miasta. W 2015 r. powstał projekt przekształcenia tego terenu w oparciu o najstarsze budynki pofabryczne w park kulturowy oraz dom kultury dzielnicy Polesie

1933

- nr 48, z 26 XI, s. 3: wycieczka uczniów Miejskiej Szkoły Zawodowej Nr 7 (klasa fryzjerska) zwiedza Fabrykę; zdjęcie wykonane w paczkwoni (?); na ścianie reklama mydła „LUNA”
- nr 50, z 10 XII, s. 1 lub 2: jak wyżej, nieco inne ujęcie; wśród grupy zwiedzających Właściciel – Hugo Güttel (?)

1934

- nr 44, z 4 XI, s. 4: grupa uczniów Miejskiej Szkoły Zawodowej Nr 7 (dla fryzjerów) zwiedzająca fabrykę

1935

- nr 49, z 8 XII, s. 3: grupa uczniów Miejskiej Szkoły Zawodowej Nr 7 (klasa fryzjerska) odbywająca praktykę w fabryce; zdjęcie w jednym z pomieszczeń fabrycznych; na zdjęciu najprawdopodobniej także właściciel – Hugo Güttel

- dziewiarskie

= „Jakub Hirsberg i Max Wilczyński”, Sp. Akc.; fabryka przemysłu dziewiarskiego

porównaj: **OSOBY** – **EULENFELD** ..... (prac. f-ki), **GOLDFLAM** ..... (inż.), **HIRSZBERG** Leon (współwłaściciel), **KAUCZYŃSKI** ..... (inż. w tej f-ce),

Adres: Łódź, al. T. Kościuszki 23/25.

Po II wojnie światowej fabrykę upaństwowiono jako Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego im. Tad. Rychlińskiego..... W latach 70-tych XX w. otrzymały one handlową nazwę „Marko” „Dresso”.

Emanuel Emil Hirsberg, (8 vel 20 września 1872 w Łodzi- wrzesień 1939) z rodziny przemysłowców, s. Jakowa (Jakuba) i Ernestyny z d. Kot, absolwent Gimnazjum w Łodzi (w 1890), przy ul. ...., absolwent Wydziału Mechanicznego Politechniki Ryskiej (1891-1897 r.); tu członek korporacji studenckiej „Welecja”. Kierownik przedsiębiorstwa w fabryce Ojca, a po jego śmierci współwłaściciel i dyrektor fabryki „Hirsberg i Wilczyński” w Łodzi. Założyciel w 1923 r. i prezes Związku Przemysłu Dziewiarskiego. Zamordowany przez Niemców w 1939 roku. Powodem miał być wydany przez niego niedługo przed wybuchem II wojny św. nakaz zdjęcia chorągiewek ze swastyką, zawieszanych przez robotników pochodzenia niemieckiego przy obsługiwanych przez siebie warsztatach.

2. Łódź

Dawny kompleks fabryczny Makska Wilczyńskiego i Jakuba Hirszberga

Monumentalny **kompleks fabryczny Makska Wilczyńskiego i Jakuba Hirszberga** powstał na działce ciągnącej się od Al. Kościuszki 23/25 do ul. Wólczańskiej 38 i 40/42. Jego budowę rozpoczęto w roku 1871, z rozbudową w 1883. Ostatecznie zakończono w 1892 roku. Wilczyński i Hirszberg zajmowali się w nim **produkcją wyrobów dziewiarskich**. W 1921 roku nastąpiło przekształcenie firmy w **spółkę akcyjną** "Towarzystwo Wyrobów Dzianych. Jakub Hirszberg i Wilczyński w Łodzi". Po zakończeniu II wojny światowej fabryka została upaństwowiona i funkcjonowała w niej do roku 1989 Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego im. Tomasza Rychlińskiego - "Dresso". Obecnie cały kompleks jest **prywatny**. Nowy właściciel przeprowadził całkowity **remont** fabryki, przywracając jej dawny blask. Wnętrza pełnią funkcje biurowe oraz handlowo-usługowe. Wszystkie budynki są wpisane do rejestru zabytków. Są widoczne od strony Al. Kościuszki i od ul. Wólczańskiej. W jednym z budynków (ul. Wólczańska 42) swoje miejsce ma pierwszy w Polsce **pub integracyjny** "Dwie Dłonie"

BIBLIOGRAFIA:

[1] hasło „Jakub Hirszberg: na Wikipedii

[2] KEMPA Andrzej, SZUKALAK Marek, *Żydzi dawnej Łodzi. Słownik biograficzny Żydów łódzkich oraz z Łodzią związanych* [hasło „Jakub Hirszberg”]. Tom I, Łódź 2001, s. 71.

= Fabryka Pończoch „Otton Hau”

porównaj: **OSOBY – HAU** Otton (właściciel)

Adres: ul. ....

1937

– nr 45, z 7 XI, s. 4: .....

– elektrotechniczne

= Fabryka i regeneracja żarówek „Argon”

Adres: ul. św. Anny 14.

Firma powstała w maju 1931 roku.

1931

– nr 21, z 24 V, s. 3: dyrekcja, pracownicy, przedstawiciele władz oraz ksiądz na uroczystości poświęcenia nowo otwieranego zakładu; zdjęcie wykonane na dziedzińcu Firmy

– farbiarnie

= farbiarnia ..... REITER

Adres: ..... (Bałuty)

1929

– nr 31, z 4 VIII, s. 3: zniszczony przez piorun komin farbiarni Reitera na Bałutach, przy ul. ....

= farbiarnia „Barwanil”

porównaj: **OSOBY – KAYNATH** Maurycy (urzędnik)

Adres: .....

– galanteryjne

= „Gentleman”

patrz: **FABRYKI** – obuwnicze

= Fabryka Filcowych Kapeluszy „Karol Goepfert“, Sp. Akc.

patrz: **FABRYKI** – wyrobów galanteryjnych – Fabryka Filcowych Kapeluszy „K. Goepfert”, Sp. Akc.

- gumowe

= „Gentleman”

patrz: **FABRYKI** – obuwnicze

- meblarskie

= Wytwórnia Mebli „Rudolf KRAFT”

Adres: ul. B. Limanowskiego 45.

1933

– nr 46, z 12 XI, s. 4: reklamowe zdjęcie stołu bilardowego produkowanego w tej wytwórni

= Zakład Meblarski „Wiktor ŁUCZAK”

porównaj: **OSOBY** – **ŁUCZAK** Wiktor (właściciel)

Adres: .....

W czerwcu 1934 r. Firma obchodziła 25-lecie istnienia. Obok wyrobu mebli zajmowała się produkcją tapicersko-dekoracyjną. W jej skład wchodził również magazyn **mebli** przy ul. ....

- maszynowo – metalowe

..= Fabryka Kotłów Parowych „Fitzner i Gamper”, Sp. Akc. w Łodzi

porównaj: **OSOBY** – **DAUBE** Adolf (prezes zarz. Spółki)

Adres: Rzgowska ....

Fabryka założona w 1882 roku przez R. Farkaca i S-ka w Sosnowcu. Wtedy pracowała głównie na potrzeby zakładów produkujących urządzenia cukiernicze.

Po jej wykupieniu przez A. Braunsteina, jako wspólnik w 1885 r. dołączył znany fabrykant z Pilzna, Emil Skoda (założyciel fabryki samochodów w Czechach). Wkrótce dąbrowska fabryka zostaje odsprzedana W. Fitznerowi i K. Gamperowi, przemysłowcom z Sosnowca.

W 1897 r. przekształcona w "Towarzystwo Akcyjne Zakładów Kotlarskich i Mechanicznych Fitzner i Gamper". Firma posiadała przedstawicielstwa (fabryki) w Warszawie, Łodzi oraz w kilku największych miastach cesarstwa. Należała do jednej z największych spółek akcyjnych w Królestwie Polskim. Produkowała kotły parowe, podgrzewacze wody, aparaty do oczyszczania wody, przewody rurowe i inne elementy budowlane. Zakład zajmował się też budową wież wyciągowych dla kopalń, maszyn dla cukrowni, papierni, gorzelnii i fabryk chemicznych. Dodatkowo produkowano urządzenia hutnicze i górnicze, jak wagoniki i kolejki linowe oraz łańcuchowe. Budowano również wielkie piece dla hutnictwa oraz cylindry i odlewy dla pierwszej w Polsce "Fabryki Lokomotyw" w pobliskim Chrzanowie.

Od 1928 r. fabryka weszła w skład spółki „Zjednoczone Fabryki Maszyn, Kotłów i Wagonów L. Zieleniewski i Fitzner-Gamper Sp. Akc.”.

= „Hugon P. KALKBRENNER”, Fabryka Karoserii Samochodowych

Adres: ul. 6 Sierpnia 26 (zakład główny i oddział przy ul. Karolewskiej 41 [1,2]).

Firma powstała w ..... 192...

BIBLIOGRAFIA:

[1] „Księga adresowa m. Łodzi, 1937–1939”, s. 116 (anons firmy w dziale „Wybór branż”)

[2] [Książka telefoniczna Łodzi/Litzmannstadt wg stanu na lipiec 1940], s. 26 („Kalkbrenner Hugo P., Karosriefabrik, Bismarckstr. 26”)

1935

– nr 45, z 10 XI, s. 7: nadwozie sanitarki opracowane i wykonane przez fabrykę; zdjęcie reklamowe, wykonane na dziedzińcu Firmy

= Powszechna Tow. Handlowo-Przemysłowe, d. „Fred GREENWOOD”, SA

porównaj: **OSOBY** – **GREENWOOD** Fred

Adres: ul. H. Sienkiewicza 76-80

BIBLIOGRAFIA:

[1] (AK) 8 milionów za działkę pod „Galerią Łódzką”, [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, nr 223, s. 1

Adres: ul. Piotrkowska 70.

= Budowa Transmisji i Maszyn i Odlewnia Żelaza, „J. John”, Sp. Akc.

porównaj: **OSOBY** – **BENEDEK** ..... (inż.), **BOGDANOWICZ A**..... (inżynier), **JASIEWICZ** ..... (inż., odlewnik), **JOHN** ..... (inż., dyr.), **KRASSOWSKI S**..... (inż.), **KRÓL** ..... (kier. odlewni), **MARTZ** Karol (dyrektor Towarzystwa), **MILKER** Juliusz (dyr. nacz. f-ki), **STRZELECKI P**..... (naczelný monter), **SZEFFER** ..... (kier. odlewni)

Adres: ul Piotrkowska 217/221.

Nazwa do I wojny światowej: Towarzystwo Akcyjne Fabryki Transmisji, Maszyn i Odlewów Żelaznych J. John w Łodzi. Nazwa z okresu międzywojennego:

- Sp. Akc. Budowy Transmisji i Maszyn i Odlewnia Żelaza J. John w Łodzi (wg katalogów Firmy)
- Budowa Transmisji i Maszyn i Odlewnia żelaza, J. John S.A., Łódź, ul. Piotrkowska ..... (1934 r.)

Po II woiwie światowej: Zakłady Mechaniczne im. J. Strzelczyka – „Jotes”, ul. Wólczańska 178 (1972), które definitywnie upadły w 20.... roku.

W 20.... teren d. fabryki kupiła spółka „Okam”, która początkowo planowała postawić tu nowe budynki mieszkalne, ale za namową grupy młodych członków łódzkiej bohemy zdecydowała się zachować oryginalne obiekty, przebudować je pod wynajem i stworzyć w tym miejscu centrum dla młodych i kreatywnych ludzi [1].

BIBLIOGRAFIA:

[1] BARCZYKOWSKA Joanna, BORATYŃSKI Andrzej, Modowy festiwal na ulicy Piotrkowskiej [w d. f-ce J. Johna]; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Polska. Dziennik Łódzki”), 14 III 2014, nr 274, s. 4

1934

– nr 12, z 25 III, s. 7: zakładowa drużyna OPL (obrony przeciwlotniczej) podczas ćwiczeń

= Wytwórnia Rowerów, Stanisław RĘDZIA

= Zakłady Przemysłowe „Stanisław Weigt” i S-ka

porównaj: **OSOBY** – **DITKOWSKI** ..... (inż., prac. odlewni), **RECKE** Alfons (inż., kier. odlewni), **WEIGT** Edward (współwłaściciel)

Adres: Senatorska 7/9

– obuwnicze

= Polska Fabryka Obuwia „Leo”, Sp. Akc.

Adres: Bydgoszcz, ul. ....

Fabryka powstała w 1876 r. jako spółka rodzinna Weynerowskich (założyciel – Wiktor Weynerowski). W marcu 1935 r. posiadała sklepy firmowe w Bydgoszczy, Poznaniu, Krakowie, Warszawie. W Łodzi Firma posiadała w Łodzi sklep firmowy przy ul. Piotrkowskiej 56. W 1929 r. zatrudniała 400 robotników.

1935

– nr 11, z 17 III, s. 7: reklama fabryki i sklepu firmowego

= „GENTLEMAN”, Angielsko-szwedzko-polski Przemysł Gumowy, Sp. Akc.

porównaj: – **KLUBY** – sportowe – „Gentleman–Łódź”
– **OSOBY** – **BARANOWSKI** Piotr, **DUTKIEWICZ** Jan, **PLESIŃSKI** Bolesław

Adres: ul. B. Limanowskiego 156

Powstała w 19.... roku. Właścicielami jej były dwie rodziny żydowskie Atkinów i Schrage, które też były współwłaścicielami d. pałacyku Bennicha, przy ul. Gdańskiej 89 (dziś Wojskowego Ośrodka Badawczo-Wdrożeniowego Służby Mundurowej).

Obu rodzinom udało się uciec z Polski w 1939 roku. Obecnie Atkinowie mieszkają w Anglii, a Schrag’owie w USA. W 1940 r. przejęta jako mienie pożydowskie **Głównego Urzędu** Powierniczego „Ost”. Wtedy nosiła nazwę „Gentleman”, AG. W 1941 r. zakład został przejęty przez firmę z Lipska („Flügel und Polter”, KG). Wcześniej ta firma przejęła też Górnośląskie Zakłady Gumowe w Trzebini. Zmiana nazwy na „**Gumiwerke „Wartheland” i tak do końca wojny** [2].

Sama fabryka po II wojnie światowej funkcjonowała jako Fabryka Wyrobów Gumowych – „Stomil”. W Łodzi była znana pod popularną nazwą „gumówka”; przynajmniej w okresie powojennym. Zakład m.in. z powodu zapachów produkcyjnych był bardzo uciążliwy dla otoczenia. W połowie lat 70-tych XX w. dotychczasowy budynek uległ wyburzeniu (m.in. z powodu budowy al. Włókniarzy; dziś w tym miejscu znajduje się salon samochodowy) i odtworzony w nowym miejscu, przy ul. ...., na Teofilowie. W

początkach XXI w. (2003 r.) zakład pomimo dużych możliwości produkcyjnych znajduje się na granicy likwidacji.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] PIERZCHAŁA Wiesław, *Wanna ze złotem i ... „rembrandtami”*; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Polska. Dziennik Łódzki”), 1 IV 2011, nr 123, s. 5.
[1] ENGELMANN Bernt, *Wielki federalny krzyż zastugi. Powieść faktu*. Poznań 1979, ss. 41– 42.

1934

- nr 3, z 21 I, s. ....: fotoreportaż z pogrzebu trzech robotników (....nazwiska ?...), którzy zginęli w wyniku wybuchu kotła w kotłowni fabrycznej (**15.01.1934**)
- eksportacja zwłok z ....., na cmentarz .....
  - czoło konduktu z orkiestrą
  - pierwszy karawan
  - drugi karawan
  - trzeci karawan

– odlewnicze

= „Ferrum” (fabryka wyrobów odlewniczych)

Adres: ul. J. Kilińskiego 121 (d. 115)

Firma – odlewnia żelaza – powstała w 1908 r., w tym czasie jej właścicielami byli R. Reinowski i inż. Edward Bauer. W 1938 r., z okazji obchodów 30-lecia Firmy („ŁwI”, 1938, nr 23, s. 7), jako szef produkcji wymieniany jest inż. Edward Bauer, natomiast jako szef działu handlowego i administracji jest wymieniony Alfons Weidmann (oba w tym czasie zapewne byli współwłaścicielami). Firma funkcjonowała także w czasie II wojny światowej pod firmą „.....”.

W 1966 r. oddział Zakładów Przemysłu Motoryzacyjnego Nr 1 (centrala przy ul. J. Kilińskiego 222).

1938

- nr 23, z 5 VI, s. 7: z okazji 30-lecia Firmy dwa zdjęcia b. złej jakości
- szafy metalowe (?)
  - stoły metalowe (?)

– przedziałnie

= ..... ROTHKOPFA

Adres: ul. ....

1928

- nr 9 [winno być 10], z 4 III, s. 7: ruiny przedziałni po pożarze dnia 20.02.1928.

– skórzane

= „Inż. Józef Janicki, Fabryka Pasów i Wyrobów Skórzanych”

porównaj: – OSOBY – JANICKA Maryla (żona właściciela), JANICKI Józef (właściciel)

Adres: Łódź, Wólczańska 103 (1935)

W marcu 1935 r. firma obchodziła jubileusz 15-lecia działalności

– spożywcze

porównaj: – PALARNIE KAWY
– PIEKARNIE

= Fabryka Czekolady i Cukrów „Franboli”, Warszawa

porównaj: OSOBY – KIEŁBASIŃSKI ....., KIEŁBASIŃSKI Ignacy (właściciel firmy)

Znana podówczas w Polsce warszawska fabryka czekolady i cukrów mieszcząca się przy ul Śnieżnej na Pradze.

W grudniu 1927 r. otworzyła swój sklep firmowy w Łodzi, przy ul. Piotrkowskiej 96. W roku następnym (1928) został otwarty następny sklep tej Firmy w Grand Hotelu, przy ul. Piotrkowskiej 72.

Adres: ul. Piotrkowska 72 (sklep firmowy); Piotrkowska 96 (sklep firmowy)

BIBLIOGRAFIA:

[1] KASPRZYCKI Jerzy, *Korzenie miasta. Warszawskie pożegnania*. Tom III (Praga). W-wa 1998, ss. 35–36 (rozdz. p.t. Cukry, czekolady „Franboli” w Warszawie przy ul. Śnieżnej w Warszawie na Pradze).

1927

– nr 51, z 18 XII, s. 7: uroczystość otwarcia sklepu firmowego przy ul. Piotrkowskiej 96
– widok ogólny wnętrza sklepu
– uczestnicy uroczystości otwarcia, m.in. wśród nich właściciel Firmy –
..... Kiełbasiński

1930

– nr 49, z 30 XI, s. 4: widok ogólny budynku „Grand Hotelu”, ul. Piotrkowska ....., w tym witryny sklepu firmowego Fabryki [pierwsza publikacja tego zdjęcia w: „Giewont”, 1928, nr 3, s. 127]

= Monopol Spirytusowy w Łodzi

patrz: **FABRYKI** – przemysłu spożywczego – Państwowa Wytwórnia Wódek **Nr 3** w Łodzi

= Państwowa Fabryka Wyrobów Tytoniowych w Łodzi

porównaj: – **FABRYKI** – przem. spożywczego – Państwowa Wytwórnia Wódek Nr 3 w Łodzi
– **ORGANIZACJE I STOWARZYSZENIA** – Związek Strzelecki – 19 kompania
– **OSOBY** – **GIŻYŃSKI** W ..... (dyrektor), **KAPCZYŃSKI** ..... (d-ca 19 kp V oddz. Związku Strzeleckiego), **PODFILIPSKI** A ..... (.....?.....)
– **ZWIĄZKI** – zawodowe – Zrzeszenie Urzędników Monopolu Tytoniowego
w Łodzi
– **ŻŁOBKI** – Żłobek przy Państwowej Wytwórni Wyrobów Tytoniowych

Adres: ul. Zagajnikowa (ob. Marsz. Rydza-Śmigłego) [1920–1927], M. Kopernika 62 (od 1927).

Przedsiębiorstwo (**Spółka**) powstało w 1925 roku.

Przed I wojną światową i w trakcie jej trwania papierosy w Łodzi były współprodukowane z wyrobami alkoholowymi w Monopolu Spirytusowym przy ul. Zagajnikowej (ob. marsz. Rydza-Śmigłego). Po wojnie, od 1920 r., fabryka znalazła się w zarządzie Skarbu Państwa, ale **bez wznowienia produkcji wyrobów alkoholowych**, tylko wyrób papierosów.

Od 1927 r. produkcja papierosów w Łodzi została przeniesiona do wykupionej upadłej wcześniej fabryki wyrobów wełnianych Karola Kretschmera. W ramach prac adaptacyjnych od frontu powstał modernistyczny budynek wg projektu arch. .... Milauer.

Fabryka upaństwowiona po II wojnie światowej p.n. „Łódzka Fabryka Papierosów”. Upadła w 199... roku. W 199... teren fabryki został wykupiony przez ....., która stworzyła tu kompleks mieszkalno-hotelowy (3-gwiazdowy hotel „Tobacco” w budynku frontowym).

BIBLIOGRAFIA:

[1] mt, *Trzygwiazdowy hotel w dawnej fabryce. Hotel „Tobacco”*; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Polska. Dziennik Łódzki”), 17 V 2013, nr ....., s. 4.

1925

– nr 33, z 15 VIII: fotoreportaż z pomieszczeń fabrycznych przy ul. **Zagajnikowej**
s. 1: pakownia wyrobów gotowych
s. 2: – sortownia liści (przyrządzenia)
– „krajaczka tytoniu” dla średnich gatunków papierosów
– maszyny typu „UMK” do wyrobu papierosów bezustnikowych
s. 3: hala „napychaczek” i „gilziarek”

1927

– nr 26, z 26 VI, s. 3: Sekcja lekkoatletyczna zakładowego klubu sportowego

1931

– nr 31, z 2 VIII, s. 5: widok ogólny budynku frontowego przy ul. M. Kopernika

1932

– nr 33, z 14 VIII, s. 3: uroczystość odsłonięcia tablicy pamiątkowej ku czci marsz. J. Piłsudskiego na murze budynku frontowego wykonanej przez łódzkiego artystę–rzeźbiarza – Zygmunta Kowalewskiego, ufundowanej przez 19 kompanię V Oddziału Związku Strzeleckiego przy Fabryce i jej pracowników (**7.08.1932**)
– nr 19, z 8 V, s. 2: 19 kompania V Oddz. Związku Strzeleckiego przy Państwowej Fabryce Wyrobów Tytoniowych pod dowództwem ppor. Kapczyńskiego „*in corpore*”; zdjęcie wykonane na dziedzińcu fabrycznym, w tle widać łącznik pomiędzy halami

1933

– nr 22, z 28 V, s. 1: zdjęcie zbiorowe uczestników uroczystego zakończenia kursu drużyn ratowniczych obrony przeciwgazowej PCK, zorganizowanego staraniem

Komendy i Zarządu Grodzkiego Związku Strzeleckiego; zdjęcie wykonane na dziedzińcu fabryki (widoczny w tle budynek fabryczny spłonął doszczętnie w 1992 roku)

1934

- nr 7, z 18 II, s. 3: uczestnicy zabawy karnawałowej urządzonej przez zarząd Grodzki Związku Rezerwistów w sali Fabryki
- nr 24, z 17 VI, s. 6: uroczystość złożenia przysięgi na dziedzińcu Fabryki przez nowych członków dzielnicy „Przykaliska” Związku Strzeleckiego w Łodzi

= Państwowa Wytwórnia Wódek Nr 3 w Łodzi (Monopol Spirytusowy)

porównaj: – FABRYKI – przem. spożywczego – Państwowa Fabryka Wyrobów Tytoniowych w Łodzi

- ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA – paramilitarne – Związek Strzelecki – Koło przy Państw. Wytwórni Wódek w Łodzi
- OSOBY – KAPCZYŃSKI ..... (d-ca 19 kp V zakładowego Koła Związku Strzeleckiego), KLUGE Witold (prezes Oddz. zakł. Zw. Strzeleckiego), KOSOWSKI ..... (prezes Koła Zw. Strzeleckiego przy Wytwórni), MICHALSKI Cz..... (prac.; czł. zakł. Koła Zw. Strzeleckiego), PARCZEWSKI ..... (dyr.), ZABŁOCKI W..... (inż.; czł. zakł. Koła Zw. Strzeleckiego), ZABOROWSKI W..... (inż., dyr. Państw. Wytwórni Wódek)
- ZWIĄZKI – paramilitarne – Związek Strzelecki – Oddz. .... (Państwowa Wytwórnia Wódek (Monopol Spirytusowy) w Łodzi)
  - zawodowe – Związek Pracowników Państwowej Wytwórni Wódek Nr 3 w Łodzi
- ŻŁOBKI – Żłobek Nr 3 przy Państwowej Wytwórni Wódek w Łodzi

Adres: ul. Zagajnikowa (ob. dr S. Kopcińskiego) 58

Pierwotne budynki Monopoli powstawały w latach 1897 – 1902, wg projektu łódzkiego architekta Franciszka Chełmińskiego. Produkowano tu zarówno wódkę jak i wyroby tytoniowe.

W r. 190... (podczas I wojny światowej) do zakładu została ułożona bocznicą kolejowa od pobliskiej boczniczy kolejowej wiodącej do Zjedn. Zakładów Przemysłowych K. Scheiblera i L. Grohmana.

Podczas I wojny światowej, na polecenie okupacyjnych władz niemieckich, tramwaje podmiejskie (Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe), za zgodą tramwajów miejskich (Kolej Elektryczna Łódzka; z mocy koncesji) ułożyły na teren Monopoli bocznicę tramwajową dla dowozu tam transportów mąki. W tym czasie mieściła się tam Centrala Zbożowa.

Z dniem 1 kwietnia 1916 r. w jednym z pomieszczeń Monopoli uruchomiono ...Miejskie Prosektorium (dodatkowe ??; być może z powodu szalejącej w tym czasie epidemii tyfusu) [1].

Po I wojnie światowej, w 1920 r. fabrykę przejął Skarb Państwa, ale bez wznowienia produkcji wyrobów alkoholowych, natomiast utrzymano tu produkcję wyrobów tytoniowych.

W 1927 r. wyrób papierosów przeniesiono do wykupionej i adaptowanej do nowej produkcji dawnej fabryki wyrobów wełnianych Karola Kretschmera przy ul. M. Kopernika 62, natomiast przy Zagajnikowej reaktywowano produkcję wyrobów alkoholowych jako Państwowa Wytwórnia Wódek Nr 3 (w grudniu 1927 r.). Poświęcenie nowej firmy miało miejsce 28 stycznia 1928 roku.

Na przełomie lat 1936/1937, a być może i do wybuchu II wojny światowej dyrektorem tej Wytwórni był Antoni Collona-Walewski. Według „Księgi Adresowej m. Łodzi, 1937-1939” mieszkał przy ul. Zagajnikowej (ob. dr S. Kopcińskiego) 58; dziś budynek łódzkiego NFZ.

Po II wojnie światowej fabrykę upaństwowiono. W pewnym momencie swojego funkcjonowania w łódzkim „Polmosie” pracowało 600 osób. Upadła z przyczyn ekonomicznych w 2007 roku. Od 20.... r. część zabudowań fabrycznych zajął oddział łódzki Narodowego Funduszu Zdrowia.

W 200... oddano do użytku budynek biurowy (powierzchnia biurowa pod wynajem) spółki „Viraco”, który został posadowiony na rogowym fragmencie działki (róg alei marsz. Rydza-śmigłego i alei J. Piłsudskiego) dawnego Monopoli.

W 2014 zabudowania pofabryczne wykupiła spółka developerska „Virako”, która zamierza, pod opieką konserwatora zabytków, przekształcić je w centrum biurowo-handlowe p.n. „Monopolis”.

Informacja w „Polska. Dziennik Łódzki” z 8 czerwca 2017 r.: „Firma „Virako” otrzymała wczoraj prawomocne pozwolenie na budowę w dawnych budynkach łódzkiego „Polmosu” między ul. S. Kopcińskiego i Wydawniczą. Pierwsze prace mają się rozpocząć za kilka dni. Teren przejmie wtedy [łódzka] firma „Mosaicon”, która przygotowuje teren do inwestycji. – Zacniemy od wnętrza. Usuniemy wszystkie wtórne instalacje i tynki ze ścian, odsłaniając zabytkową cegłę – mówi Mieczysław Potz z „Mosaicon”. Usunięta zostanie rampa, kanały wentylacyjne i instalacje wtórne. Cegła ma być oczyszczona delikatnie, by zachować wrażenie starości. Potem zaczną się prace budowlane. w „Monopolis” mają się znaleźć trzy biurowce, w tym jeden w budynku pofabrycznym. Będą też pasaż z restauracjami, teatr, świetlica środowiskowa. Całość prac ma się zakończyć w 2010 roku.”[2].

BIBLIOGRAFIA:

[1] *Miejskie Prosektorium*; [w:] „Nowy Kurier Łódzki”, 23 V 1916, nr 139, s. 2:

[2] „*Monopolis może się budować*” [w:] „Polska. Dziennik Łódzki”, 8 VI 2017, nr 132, s. 4:

1928

- nr 6, z 5 II: fotoreportaż z uroczystości poświęcenia Wytwórni (28.01.1928):
  - s. 1: zaproszeni goście i członkowie dyrekcji Fabryki w sali końcowego konfekcjonowania butelek

- s. 3: – ołtarz na jednej z hal ustawiony do uroczystości poświęcenia
– tzw. „lewar” do przesuwania skrzynek z butelkami

1932

- nr 14, z 3 IV, s. 3: akademie ku czci J. Piłsudskiego zorganizowana na terenie fabryki przez zakładowy oddział Związku Strzeleckiego, wspólnie z oddziałem VI Związku
– członkowie zakładowego zespołu teatralnego, który z tej okazji wystawił sztukę p.t. „Jak kapral Szczapa oszukał śmierć”
– uczestnicy uroczystości
- nr 19, z 8 V, s. 2: 19 kompania V oddziału Związku Strzeleckiego przy Państwowej Fabryce Wyrobów Tytoniowych w Łodzi
- nr 48, z 27 XI, s. 6: Zarząd Koła „Monopol Spirytusowy” Związku Strzeleckiego w Łodzi „in corpore” oraz członkowie zakładowego zespołu teatralnego w strojach do inscenizacji p.t. „X Pawilon”, przygotowanej dla uczczenia kolejnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości; inscenizacja zaprezentowana w sali własnej Wytworni

1933

- nr 31, z 30 VII, s. 7: – grupa łódzkich dzieci w sanatorium „Na Górcze” w Busku-Zdroju, wysłanych przez łódzką Kasę Chorych, Wojewódzki Komitet Niesienia Pomocy Najbiedniejszym w Łodzi i Państwową Wytwornią Wódek w Łodzi
- nr 46, z 12 XI, s. 3: tablica pamiątkowa J. Piłsudskiego (wg proj. Zygmunta Kowalewskiego), ufundowana przez pracowników Wytworni; umieszczona na jej murze od strony ul. **Zagajnikowej** (11.11.1933)¹

1934

- nr 3, z 21 I, s. 3: – członkowie oddz. łódzkiego Związku Strzeleckiego przy Wytworni podczas uroczystości „opłatka” (14.01.1934)
– jak wyżej, inne ujęcie (przy stole)
- nr 4, z 28 I, s. 4: „jasełka” dla dzieci pracowników Wytworni
- nr 17, z 29 IV, s. 6: grupa członków Sekcji siatkówki oddziału Związku Strzeleckiego przy Wytworni podczas treningu na terenie zakładu, w czasie przerwy obiadowej

= Państwowy Monopol Tytoniowy, zakład w Łodzi

patrz: **FABRYKI** – przem. spożywczego – Państwowa Fabryka Wyrobów Tytoniowych, Łódź, ul. Kopernika 62

= Wytwornia Czekolady „GOSTOMSKI K. i S-ka”

porównaj: **CUKIERNIE** – Gostomskiego

Adres: ul. Napiórkowskiego (ob. ....) 23 (1926).

1926

- nr 50, z 12 XII, s. 8: nagrodzona złotym medalem wystawa sklepu fabrycznego Wytworni; m.in. w wystroju model kościoła wykonany z czekolady

- tkanin technicznych

= Tow. Akcyjne Fabryki Filców i Wołóków

porównaj: **OSOBY** – HAU Otton (przez Tow.)

Adres: Łódź, ul. ....

1937

- nr 45, z 7 XI, s. 4: .....

- włókiennicze

= „Ludwik GEYER”, Sp. Akc.

porównaj: – **KLUBY** – sportowe – KS „Louis Geyer”

– **MIEJSCOWOŚCI i WSIE** – **GEYER**

– **OSOBY** – **GEYER** Ludwik, **GEYER** Robert, **GOŁĘBIEWSKI** Michał (dyr. tkalni), **KUCZBORSKI** Kazimierz (kier. „starej tkalni”), **MICHAŁOWSKI** Antoni (dyr. ds. **sprzedaży**)

¹ Zdjęcie wydane również na pocztówce.

- **PAŁACE, REZYDENCJA, WILLE** – Towarzystwa Akcyjnego „Louis Geyer”
- **SPÓŁDZIELNIE** – Stowarzyszenie Spożywców „Wyzwolenie” w Łodzi
- **ULICE** – Piotrkowska – odcinek **5**

Adres: ul. Piotrkowska 282.

Fabryka powstała w 1829 roku. W 188... r. przekształcona w spółkę akcyjną. W 1934 r. Spółka ogłosiła upadłość. Po upaństwowieniu w 1946 r., w latach 194... – 195..., zakłady otrzymały nazwę Zakłady Przemysłu Bawełnianego Nr ..... Następnie ZPB im. Feliksa Dzierżyńskiego. W 197... r. do tej oficjalnej nazwy dodano handlową – „Eskimo”, której z czasem zaczęto wyłącznie używać. W 199... fabryka została **sprywatyzowana** (przekształcona w **Spółkę Skarbu Państwa**). W 2002 r. postawiona w stan upadłości.

W najstarszej części fabryki, tzw. „białej fabryce”, przy ul. Piotrkowskiej 282 mieści się obecnie Centralne Muzeum Włókiennictwa.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] „Giewont”, 1928, nr 3, s. 39 (tzw. „białą fabryka”, widok os strony pd–zachodniej), s. 44 („biała fabryka wg litografii W. Walkiewicza z 1852 r.), s. 70 (dom Geyerów przy ul. Piotrkowskiej 74; fot. z 1915 r.), s. 130 (nowa przedzalnia przy ul. Piotrkowskiej 289 [widok od podwórka], j.w.; zbliżenie), s. 165 (widok ogólny f-ki od strony południowej; budynek kotłowni i maszyny parowej ok. 1842 r.), s. 166 (zgrzeblarnia; tzw. „nowa fabryka” przy ul. Piotrkowskiej 289 – widok ogólny) s. 167 (kotłownia), s. 168 („białą fabryka”, widok ogólny), s. 169 (turbina parowa; sala przedzalni obrączkowej)
- [2] „Przemysł i Handel”, 1918–1928”. Łódź 1928, s. 267 („biała fabryka”), s. 268 (budynki fabryki przy ul. Piotrkowskiej 289)
- [3] *Polska w latach wojny światowej* [album M. Wieliczki], W-wa 1931, s. 130 (f-kopia nakazu rekwizycyjnego wystawionego przez niemieckie władze okupacyjne w 1917 r.)
- [4] *Widoki m. Łodzi* [album B. Wilkoszewskiego], k. 35 (widok ogólny gmachu Tow. Akc. „L. Geyer” przy ul. Piotrkowskiej 74, 1895 r.)
- [5] WOŹNIAK Konstanty, *Kraj w obrazach*. Kraków 1899, k. nlb („biała fabryka”, widok od str. południowej; po lewej stronie widać płot odgradzający staw przy fabryczny od ulicy)

1924

- **nr 31**, z 31 VII, s. 2: grupa pracowników zakładów L. Geyera uprawiająca szermierkę

1925

- **nr 42**, z 18 X, s. 4: wąskotorowe wagony kolejowe wytwarzane przez Wydział Mechaniczny zakładów „L. Geyer” na zlecenie Wydziału Kanalizacji m. Łodzi (w związku z rozpoczęciem prac kanalizacyjnych w mieście); **tylko to zamówienie ??**; ogółem zbudowano ..... wagonów
  - wagon dla Wydziału Kanalizacji m. Łodzi **w trakcie budowy**
  - pierwszy gotowy wagon

1927

- **nr 19**, z 8 V, s. 1: drużyna bokserska zakładowego klubu sportowego „*in corpore*”

1930

- **nr 5**, z 2 II, s. 7: towarzyski turniej bokserski pomiędzy reprezentacją Łodzi i Górnego Śląska w sali Geyera przy ul. Piotrkowskiej .....
- **nr 40**, z 28 IX, s. 5: ołtarz św. Stanisława Kostki w łódzkiej katedrze, ufundowany przez robotników i urzędników fabryki Geyera
- **nr 43**, z 19 X, s. 4: widok ogólny nowego budynku fabrycznego zakładów geyerowskich przy ul. Piotrkowskiej 289; późniejsze „Eskimo” (zdjęcia z „Giewont”, 1928, nr 3, s. 166)
- **nr 48**, z 23 XI, s. 6: przedzalnia obrączkowa (powtórzenie zdjęcia z „Giewont”, 1928, nr 3, s. 169)

1931

- **nr 32**, z 9 VIII, s. 5: w fotoreportażu z Archiwum Akta Dawnych m. Łodzi: f-kopia fabrycznych bonów pieniężnych z lat 1860–1865 m.in. zakładów L. Geyera.

1934

- **nr 31**, z 5 VIII, s. 3: dzwon „**Mateusz**” odlany z metalu ofiarowanego przez Spółkę „Ludwik Geyer” kościołowi Matki Boskiej Różańcowej; dzwon poświęcony 29.07.1934
- **nr 49**, z 8 XII: widok z wieży kościoła ewangelickiego pw. św. Mateusza na zakłady geyerowskie; zdjęcia wykonane najprawdopodobniej przez Włodzimierza Pfeiffera
  - s. 5: widok na tzw. „nową tkalnię”
  - s. 6: widok na „białą fabrykę”
- **nr 51**, z 23 XII, s. 3: widok ogólny fabryki Geyera od strony południowej wg **miedziorytu (stalorytu) W.....** Walkiewicza, opublikowanego w „Opisie miasta Łodzi” Oskara Flatta

1935

- **nr 4**, z 27 I, s. 4: widok ogólny fabryki Geyera od strony południowej wg **miedziorytu**

(stalorytu) W..... Walkiewicza, opublikowanego w „Opisie miasta Łodzi”
Oskara Flatta [inny ????]

= Zakłady Włókiennicze „Allart, Rousseau et Co”

porównaj: **OSOBY** – **ALEKSIEJEW A.....** (prac. biura), **RÜCKERT K.....** (dyrektor fabryki)

Zakłady zostały uruchomione w 188.... Ta fabryka nazywana była nazywana popularnie w Łodzi „starymi Francuzami”, w odróżnieniu od uruchomionej nieco później przędzalni wełny czesankowej „Paul Desurmont et La Motte” przy ul. Wólczańskiej 219/221, którą nazywano „nowymi Francuzami”.

Adres: Kątna (ob. W. Wróblewskiego) ....

BIBLIOGRAFIA:

[1] PEŁKA Bogdan, [art. o francuskich fabrykach w Łodzi]; [w:] „Rocznik Łódzki”, 197...., nr ....., ss. ....

= Przędzalnia „..... ANGERSTEIN“

Adres: ul. Benedykta (ob. 6 Sierpnia) 17.

Spłonęła 9 IV 1924 roku. Podczas jej gaszenia zginęło trzech strażaków, których pochowano w bratniej mogile na cm. rzym-kat. przy ul. Ogrodowej. Na ich grobie wystawiono potem jeden z najładniejszych pomników na tym cmentarzu.

BIBLIOGRAFIA:

[1] 10 miliardów 499 milionów marek to wynik pierwszego dnia zbiórki „Republiki” i „Expressu” na rzecz rodzin ofiar pożaru w fabryce Angersteina; [w:] „Republika”, 11 IV 1924, nr 101, s. 1.

1925

– nr 30, z 26 VII, s. 7: mogiła strażaków, którzy zginęli podczas gaszenia pożaru w fabryce Angersteina

= Przędzalnia Wełny Czesankowej „Markus Kohn”, Sp. Akc.

porównaj: **LIGI** – Liga Obrony Przeciwołtocznej i Przeciwichemicznej – Koło Nr 2 (przy Przędzalni Wełny Czesankowej „M. Kohn”, Sp. Akc.)

Adres: Łąkowa 5

= Zakłady Przemysłowe Wyrobów Włókienniczych „Robert BIEDERMANN”, SA

porównaj: **OSOBY** – **BIEDERMANN H.....**, **GRZEGORCZYK .....** (szef zakładowej orkiestry), **KOWALCZYK W.....** (prezes koła Zw. Rezerwistów przy f-ce Biedermann), **PRZERADZKI Jan** (dyr. nacz.)

Adres: ul. J. Kilińskiego 2.

Fabryka powstała w 18.... roku.
Po II wojnie światowej upaństwowiona. W l. 197.... – 199.... nosiła nazwę Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Szymona Harnama, „Rena-Kord”. W wyniku zmiany ustroju polityczno-gospodarczego zakłady upadły. W 199.... ich teren wraz z pałacym Biedermanów został wykupiony przez spółkę „Atlas”, która umieściła tu siedzibę swojego zarządu.

BIBLIOGRAFIA:

[1] KUŹKO Wanda, *Biedermannowie. Dzieje rodziny i fortuny*. Łódź 2000.

[2] [reklama firmy oraz foto pierwszego domku Biedermanów z 1835 r. oraz ich pałacyku przy ul. Widzewskiej (J. Kilińskiego) 2]; [w:] „Giewont”, 1928, nr 3, s. 57

1937

– nr 1 [uwaga: ten nr „Łwl” ukazał się pod tytułem „Tydzień w Ilustracji”], z 3 I, s. 6: odsłonięcie, z inicjatywy robotników, w jednej z hal fabrycznych kapliczki z obrazem Najśw. Serca Jezusowego (....12.1936); to zdj. w zbiorach Muzeum Trad. Niepodległościowych w Łodzi, sygn. I-9138 + inne ujęcie I-9139

= Zakłady Włókiennicze „KAROL T. BUHLE”

porównaj: – **ORGANIZACJE I STOWARZYSZENIA** – wyższej użyteczności publicznej – PCK – drużyny samarytańsko-opiekuńcze

– **OSOBY** – **BAUMGARTEN Karol** (kier.), **BUHLE Alfred**, **BUHLE Karol** (właściciel), **BUHLE Łucja** (żona Alfreda), **MROWCZYŃSKI Czesław** (dyr.)

Adres: ul. Hipoteczna 7/9 (centrala)

W roku 2011 r. budynek fabryki został całkowicie wyburzony, z przygotowaniem pod nową inwestycję, prawdopodobnie budownictwo mieszkaniowe. Z dawnych budynków pozostał tylko pałacyk właścicieli **dyrekcji fabryki**.

BIBLIOGRAFIA:

[1] *Bilans zamknięcia na 31 XII 1928 Zakładów Włókienniczych Karol T. Buhle w Łodzi, Sp. Akc* [na sumę

20.300 mln. zł; zysk za 1928 – 1.448 mln. zł];
[w:] „Ilustrowana Republika”, 20 VII 1929, nr 196, s. 9.

= Przędzalnia, tkalnia, apretura „LEJZOR CYTRYN”

Adres: ul. Brzezińska (ob. Wojska Polskiego) .....

W marcu 1929 r. spłonął budynek apretury. W listopadzie 1932 r. fabryka spłonęła doszczętnie. Straty obliczono na ok. 800 tys. złotych.

1929

– nr 1, z 17 III, s. 3: spalony budynek apretury

1932

– nr 48, z 27 XI, s. 4: widok ogólny zgliszcz fabryki po pożarze

= Przędzalnia Włny Czesankowej „Paul Desurmont et La Motte”

patrz: **FABRYKI** – włókiennicze – „Union Textile”, S.A.

Adres: Wólczańska 219/221.

Fabryka nazywana popularnie w Łodzi „nowe Francuzy” w odróżnieniu od „starych Francuzów”, czyli zakładów „Allart, Rousseau et Co” przy ul. Kątnej (ob. W. Wróblewskiego) ... powstałych wcześniej.

Uruchomiona w 18..... roku. W 1930 r. wniesiona aportem francuskim koncernowi włókienniczemu „Union Textile” z siedzibą w ..... (Francja).

= Zakłady Przemysłowe „Emil EISERT i B-cia SCHWEIKERT, Sp. Akc.”

porównaj: – **FABRYKI** – włókiennicze – Zakłady Przemysłowe „Karol Eisert”

– **OSOBY** – **EISERT** Emil (współwłaściciel), **EISERT** Karol, **KOTOWSKI** W..... (z-ca komendanta OPL Fabryki), **SCHWEIKERT** Ludwik (inż., współwłaściciel; komendant OPL w fabryce)

– **SZKOŁY** – inne – Fabryki „E. Eisert i S-ka”

Adres: ul. Gdańska 47 (1934).

Po II wojnie światowej sprywatyzowana. Od lat 70-tych XX w. do likwidacji znana w Łodzi pod handlową nazwą Zakłady Przemysłu Pasmanteryjnego „Lenora”.

BIBLIOGRAFIA:

[1] „Giewont”, 1928, nr 3, s. 190 (zarys dziejów fabryki).

[2] GOSS Mariusz, Skarby z teczki pana Symforiona. [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, ... 20..., nr 170, s. 13.

[3] PODOLSKA Joanna, Dawna „Lenora” w nowych rękach. Dawna fabryka Emila Eiserta i braci Schweikertów przy ul. Gdańskiej znalazła nowego właściciela. [w:] „Gazeta Wyborcza – Łódź”, 21 IX 2006, nr ..., s. 5

1933

- nr 45, z 5 XI, s. 1: grupa pracowników uczestników kursu obrony przeciwgazowej; zdjęcie wykonane na dziedzińcu fabrycznym; w centrum inż. Ludwik Schweikert
- nr 50, z 10 XII, s. 7: grupa pracowników, członków drużyny przeciwpożarowej I obrony przeciwlotniczej I przeciwochemicznej; zdjęcie wykonane na dziedzińcu fabrycznym

= Zakłady Przemysłowe „Karol Eisert”, Sp. Akc. w Łodzi

porównaj: **OSOBY** – **EISERT** Ellen (prezesowa Rady Nadzorczej), **EISERT** Karol, **KOSTOWSKI** Symforion (plenipotent)

Adres: ul. F. Żwirki 19

Od 1972 r. Zakłady Przemysłu Włókienniczego im. Norberta Barlickiego.

= Włókiennicza Spółka Akcyjna „Naum Eitingon i S-ka”

porównaj: **ORGANIZACJE I STOWARZYSZENIA** –

– **OSOBY** – **DYNESEN** ..... (inż.), **EITINGON** Naum (współwłaściciel), **JONAS** H..... (dyrektor)

Adres: ul. H. Sienkiewicza 82/84.

Nahum Eitingon vel **Naum Ejtington** (ur. 1887 roku w Orle, Rosja, zm. w 1959 r. w Brazylii) – współwłaściciel, wraz z bratem bliźniakiem Borysem (Berek), fabryki łódzkiej, prowadzonej pod firmą Włókiennicza Spółka Akcyjna N. Eitingon i S-ka Łódź. Pochodził z rodziny żydowskiej wyznania mojżeszowego.

Pierwszą fabrykę pod firmą Eitingon założył brat Nauma - Natan przy ul. Radwańskiej ... w Łodzi. W okresie I wojny św. zakład podupadł, a następnie zbankrutował. W czasie wojny bracia nawiązali kontakty z poważną amerykańską korporacją handlową *Eitingon Schild Company Inc.* Okazało się, że jest ona własnością dalekich krewnych łódzkich Eitingonów. W 1919 r. bracia Nahum i Borys zostali przedstawicielami handlowymi tej firmy w Polsce. W 1922 r. założyli firmę p.n. Włókiennicza Spółka Akcyjna „N. Eitingon i S-ka-Łódź”. Aktywny udział w zarządzie fabryką brali już tylko bracia Nahum i Borys. Głównym dyrektorem był Nahum. Fabryka produkowała rękawiczki, pończochy oraz trykotażę. Eitingonowie posiadali również w Łodzi dom handlowy. W połowie lat 30. XX w. fabryka Eitingon była jednym z największych zakładów przemysłowych w Polsce. Jej udział w polskim eksporcie tkanin bawełnianych wynosił ponad 50%, a zatrudniała ok. 2500 osób. Tak pomyślny rozwój możliwy był dzięki trwającej współpracy z korporacją amerykańskich kuzynów.

W 1938 w firmie wybuchła afera. Kontrola skarbową ustaliła, że zaległości podatkowe Spółki wynoszą 3 miliony ówczesnych złotych. Zarzucono również właścicielom bezprawne transferowanie zysków na własne konta. Ze względu na rozmiar i znaczenie fabryki dla rynku pracy władze zgodziły się na kompromis. Do zarządu Spółki wprowadzono niespokrewnione z Eitingonami osoby. Jej prezesem został polski ekonomista [Adam Alojzy Krzyżanowski](#), prof. [Uniwersytetu Jagiellońskiego](#). Nahum Eitingon otrzymał stałą pensję w wysokości 106,8 tys. złotych rocznie. W 1939 r. firma założyła w Brazylii plantację bawełny aby uniezależnić się od dostawców surowców. Zakupiono w tym celu 8000 ha ziemi w okolicach miasta Villa Campante. Plantacja nie zdążyła już wysłać bawełny do Łodzi. Przeszkodziła w tym wojna. Nahum Eitingon zdołał uciec z Łodzi i przedostał się do Brazylii. Tam zajmował się uprawą bawełny na swojej plantacji do 1959 r., kiedy to zginął przejechany przez samochód.

W 1972 r.: Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Stan. Dubois (zakład „A”), ul. Dowborczyków, Przędzalnia cienkoprzędna i wykończalnia, ul. Gdańska 163 (zakład „B”).

BIBLIOGRAFIA:

[1] BADZIAK Kazimierz, *Włókienniczy koncern Eitingonów w II Rzeczypospolitej*;
[w:] „**Rocznik Łódzki**”, 1985, tom 35, ss. 107-137 (bibliogr. w przypisach)

=== zakładowa drużyna samarytańsko-ratownicza PCK

1935

– nr 24, z 16 VI, s. 3: drużyna „*in corpore*”; zdjęcie wykonane na pokazach z okazji święta Wychowania Fizycznego i Przesposobienia Wojskowego (VI 1935) na stadionie ŁKS-u (VI 1935)

=== zakładowe Koło LOPP

1935

– nr 38, z 22 IX, s. 6: grupa pracowników, członków zakładowego koła LOPP po zakończeniu kursu obrony p-lot. i przeciwgazowej III kat, dla służby odkażającej (20.08.1935)

= Fabryka Tkanin Technicznych i Filtracyjnych, Edward GOLDBERG

porównaj: **OSOBY – GOLDBER** Edward (właściciel)

Adres: .....

Z podpisu pod zdjęciem właściciela: „(...) obchodzi jubileusz 15-lecia pracy jako założyciel jedynej w Polsce fabryki tkanin technicznych i filtracyjnych (...)” Czyli fabryka powstała w 1920 r. ??

= Ludwik GROHMAN

porównaj: **FABRYKI** – przemysłu włókienniczego – Zjednoczone Zakłady Włókiennicze „K. SCHEIBLER i L. GROHMAN”

Adres: ul. Tylna .....

Fabryka powstała w 1827 roku, założona przez Traugotta Grohmana. W 1921 r. połączona z położoną obok fabryką K. Scheiblera p.n. „Zjednoczone Zakłady Włókiennicze „K. Scheibler i L. Grohman” dla wspólnej obrony przed możliwością upadłości spowodowanej skutkami I wojny światowej

1934

– nr 51, z 23 XII, s. 3: budynek fabryki L. Grohmana przy ul. Tylnej wg [miedziorytu/stalorytu](#) W..... Walkiewiczza, opubl. w książce O. Flatta „Opis miasta Łodzi” (1853)

1935

– nr 5, z 2 II, s. 6: widok ogólny fabryki (2 przędzalnie, tkalnia, wykończalnia i farbiarnia) przy ul. Targowej według rysunku reklamowego W..... Walkiewicza [?]

= „HEINZEL i KUNITZER”, przemysł bawełniany; fabryka

patrz: **FABRYKI** – włókiennicze – Towarzystwo Akcyjne Łódzkiej Fabryki Nici SA

Adres: Rokicińska ... (ob. al. J. Piłsudskiego)

= Fabryka Nici „GROHMAN i KUNITZER”

patrz: **FABRYKI** – włókiennicze – Towarzystwo Akcyjne Łódzkiej Fabryki Nici SA

Adres: Niciarniana 2/6.

= „Aleksander GUTMAN”, fabryka wyrobów bawełnianych

Adres: ul. S. Pogonowskiego 5/7

Skład i Biuro: ul. Wschodnia (d. J. Piłsudskiego) 74. Pod tym samym adresem mieszkał również właściciel.

1938

– nr 48, z 27 XI, s. 3: uroczystość przekazania, na dziedzińcu fabrycznym, 28 pułkowi Strzelców Kaniowskich dwóch karabinów maszynowych, zakupionych ze składki pracowników i dyrekcji Fabryki (13.11.1938)

= Towarzystwo Akcyjne Przemysłowe i Handlowe d. Przedsiębiorstw **EMILA HAEBLERA**

porównaj: – **OSOBY** – **HAEBLER** Achim (dyr. generalny), **HAEBLER** Armand (dyr. generalny), **SZTOSS** Juliusz (majster)
– **PIOTRKÓW TRYBUNALSKI**

Adresy: – ul. Dąbrowska 23/25 (przędzalnia).

– Tkalnia Tow. Akc. Emila Haeblera, ul. Dąbrowska 19 (w IV 1911; „Rozwój”, 1911/.., s. ...).

Inna nazwa: Belgijska Spółka Akcyjna „EMIL HAEBLER”.

W 1900 r. baron Emil de Haebler przejął kilka przedsiębiorstw i połączył je w spółkę akcyjną. Siedziba Towarzystwa znajdowała się w Brukseli przy 42 Avenue de Arts. Akcje Towarzystwa były notowane na giełdzie brukselskiej od 1911 roku. W skład Towarzystwa wchodziły: 1) przędzalnia bawełny w Łodzi (Dąbrowa), 2) huty szkła „Kara” i „Hortensja”, 3) tartak wraz z wytwórnią skrzyń w Piotrkowie Trybunalskim. Dyrektorami generalnymi przedsiębiorstw w Polsce i pełnomocnikami Towarzystwa byli synowie Emila: Achim i Armand Haebler, których biuro mieściło się przy ul. S. Wigury (d. Pusta) 9. Pod tym adresem mieściło się też biuro dyrekcji przędzalni w Łodzi. Przedsiębiorstwami w Piotrkowie kierował Reinhold Chrystman, którego biuro mieściło się w Piotrkowie przy ul. Legionów 9 [1].

W 193... (od ... do ...) w przędzalni miał miejsce jeden z najdłuższych i najcięższych strajków okupacyjnych w Łodzi okresu międzywojennego.

Przędzalnia w Łodzi (zwana też przędzalnią „Dąbrowa”) została podczas kampanii wrześniowej w 1939 r. została zbombardowana. Nie odbudowana ani w czasie wojny, ani po jej zakończeniu. Dziś w tym miejscu znajduje się **Zakład Torów i Sieci MPK–Łódź**.

Haebler przybył do Łodzi z Saksonii w 1878 roku. Początkowo zajmował się handlem maszynami włókienniczymi, smarami, węglem i przędzą bawełnianą. W 1893 r. kupił od spółki „Goetz, Schroeder i Co. działkę z przędzalnią u zbiegu obecnych ulic Żwirki i al. T. Kościuszki. W r. 1898 r. fabryka sponęła. Została odbudowana a w 1910 r. sprzedana Ickowi Pilicerowi, którego spadkobiercy Juda i Sara Pilicer, byli jej właścicielami do II wojny światowej. Działka obejmuje oba pasy al. T. Kościuszki do jej wschodniej pierzei w tym miejscu. Pilicerowie znaleźli się w łódzkim getcie, gdzie przetrwali do jego likwidacji. zgineli w KL Auschwitz. Ocalał ich syn Beniamin [3].

BIBLIOGRAFIA:

[1] „Giewont”, 1928, nr 3, s. 175 (opis Spółki w jęz. polskim + foto) i 222 (ten sam tekst w jęz. francuskim).

[2] „Ilustrowana Republika”, 17 VIII 1929 [ss. nlb w dodatku przygotowanym na Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu (reklama)]

[3] PIERZCHAŁA Wiesław, *Spadkobierca z Izraela pragnie odzyskać siedzibę Archiwum i al. T. Kościuszki*; [w:] „Polska. Dziennik Łódzki”, 4 III 2013, nr ..., s. ...

= **Juliusz HEINZEL**

Fabryka powstała w 188... Na froncie działki stanął dom właściciela, natomiast w dalszej części działki powstały budynki fabryczne. W 1923 r. cała posesja została sprzedana na licytacji. Potem poszczególne jej elementy były wynajmowane poszczególnym podmiotom gospodarczym. Na przykład, w podwórzu, mieścił się tu salon firmowy „Philipsa”.

Już w czasie II wojny światowej okupant niemiecki pomieścił tam wydział okupacyjnego Zarządu Miasta a po jej zakończeniu całkowicie przeniesiono tu agendy łódzkiego magistratu jako Prezydium Rady Narodowej m. Łodzi (dziś Urząd m. Łodzi). W tym celu dawne budynki po fabryczne zostały gruntownie

przebudowane na potrzeby biurowe. Między innymi w prawej oficynie z połączenia dwóch pięter powstała Sala Posiedzeń władz miasta.

Już w okresie między wojennym przed tą posesją były ustawiane trybuny honorowe różnego rodzaju uroczystości.

Adres: ul. Piotrkowska 104.

BIBLIOGRAFIA:

[1] PAWŁOWSKI Dariusz, *Sto lat, sto tysięcy. W Centralnym Muzeum Włókiennictwa pokazano odrestaurowaną panoramę Łodzi wykonaną na za mówienie Juliusz Heinzla; [w:] „Polska. Dziennik Łódzki”, 4 I 2017, nr 3, s. 11 (dokładnie chodzi o panoramę zakładów J. Heinzla o wym. 1,33 x 2,18 cm)*

1930

– nr 22, z 25 V, s. 4: fragmenty budynków pofabrycznych sfotografowane „przy okazji” pomieszczenia na dziedzińcu mety rajdu samochodowego (17.05.1930)

= Zakłady Włókiennicze „Karol HOFFRICHTER”, Sp. Akc.

porównaj: OSOBY – RODE Leopold (prokurent firmy), RÜCKERT K..... (dyrektor fabryki)

Adres: ul. ....

1932

– nr 38, z 18 IX, s. 6: samochód Firmy biorący udział w akcji propagandowej „IX Tygodnia Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej”

= Zakłady Włókiennicze „Adolf HORAK”, Sp. Akc.

porównaj: KLUBY – sportowe – „Naprzód” – Ruda Pabianicka

Adres: Ruda Pabianicka, ul. .... (ob. Łódź, ul. Pabianicka 184/86)

W latach 19... (w 1972) Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Armii Ludowej

= Manufaktura Wełniana „Fr..... KINDERMANN”

porównaj: OSOBY – ZAJFERT Apolinary (kier. wykańczalni)

adres: ul. ....

= Manufaktura Wełniana „Juliusz KINDERMAN”, Sp. Akc.

porównaj: OSOBY – STELZIG Oskar (kier. tkalni)

adres: ul. Łąkowa ....

Twórcą fabryki i jej właścicielem był jeden z trzech synów Franciszka Kindermanna (1837-1915), twórcy łódzkiej znakomitości tego rodu – Juliusza. Założył ją w 1892 roku. Już w 1905 r. zatrudniała ok. 500 robotników. Więcej niż fabryka Ojca.

Po I wojnie światowej, dla ratowania fabryki ze zniszczeń (wywóz przez Niemców metali kolorowych) i załamaniu się rynku wschodniego przedsiębiorstwo zostało przekształcone w 1922 r. w spółkę akcyjną p.n. „Towarzystwo Akcyjne Bawełnianej Manufaktury Juliusza Kindermanna”.

Przedsiębiorstwo produkowało flanele, tkaniny bawełniane, plusze, welwety. Juliusz Kindermann zmarł ..... 1932 roku. Przedsiębiorstwo działało do wybuchu II wojny światowej.

Podczas II wojny światowej, od 1941, został w niej pomieszczony oddział łódzkiego niemieckiego koncernu elektrotechnicznego „Telefunken”, który funkcjonował do lata 1944. W obliczu zbliżającej się Armii Czerwonej ewakuowano go do Ulmu.

Obecnie, od 2007r., mieści się tu 3-gwiazdkowy hotel „Focus” (pierwotna nazwa „Sporting”).

= Fabryka WYROBÓW Jedwabnych „KLINGE i SCHULZ“, S.A.

porównaj: OSOBY – THIENEMANN A..... (dyrektor)

Adres: Piotrkowska 106 (1937); wg napisu na planszy w „Łwl”, 49/1935, s. 5 w 1935 r. fabryka mieściła się na jakiejś innej ulicy pod nr-em 20/22

1935

– nr 49, z 8 XII, s. 5: uroczystość zakończenia kursu obrony przeciwlotniczej i chemicznej zakładowego oddziału LOPP; n/z uczestnicy kursu wraz z instruktorami i dyrektorem fabryki (26.10.1935)

= „KRUSCHE i ENDER”

patrz: MIEJSCOWOŚCI I WSIE – PABIANICE – fabryki – „Krusche Ender”

= **Przędzalnia i tkalnia półwełnianych wyrobów „Jakub KWAŚNER i Henryk LINDENFELD“**

porównaj: **OSOBY – LINDENFELD** Henryk (współwłaściciel)

Adres: ul. Karola (dziś F. Żwirki) 11.

Jakub Kwaśner i Henryk Lindenfeld założyli spółkę komandytyną w 1888 roku. W 1930 r. w zakładzie przy ul. Karola 11 znajdowało się 2.600 wrzecion i 46 warsztatów tkackich (była to niewielka, jak na warunki łódzkie fabryczka). Zatrudniali 60-ciu robotników. Fabryka spłonęła doszczętnie pomiędzy 12 a 17 VIII 1934 roku.

1934

– nr 33, z 19 VIII, s. 7: wypalony budynek ich fabryki przy F. Żwirki 11

= **„PAUL LANDAU”**

Adres: .....

1931

– nr 32, z ....., s. 4: w fotoreportażu z Archiwum Akta Dawnych m. Łodzi: f-kopia fabrycznych bonów pieniężnych z lat 1860–1865 m.in. zakładów P. w fotoreportażu z Archiwum Akta Dawnych m. Łodzi: f-kopia fabrycznych bonów pieniężnych z lat 1860–1865 m.in. zakładów P. Landau`a.

= **„LEONHARDT, WOELKER i GIRBHARDT”**

porównaj: **STRAŻ POŻARNA – Oddział VII**

Adres: ul. Rzgowska .....

Towarzystwo Sukienniczej Manufaktury Leonhardt, Woelker i Girbhard (wg nazwy z 1897 (A. Kempa).

1928

– nr 18, z 29 IV, s. 3: wycieczka studentów czeskich z Pragi na terenie fabryki (**20.04.1928**)

= **„Niciarnia Widzewska”**

patrz: **FABRYKI – włókiennicze – Towarzystwo Akcyjne Łódzkiej Fabryki Nici SA.**

= **Przemysł Bawełniany Adam OSSER, Sp. Akc., Łódź**

porównaj: **OSOBY – OSSER** Adam (prezes i **współwłaściciel**)

Adres, ul. Kilińskiego 222.

BIBLIOGRAFIA:

[1] (MAJ), Ruina ruiną zostanie. Czy budynek na skrzyżowaniu ul. Przybyszewskiego i Kilińskiego niepostrzeżenie rozbiorą okoliczni złomiarze?. [w:] „Dziennik Łódzki”, Wyd. A, 2 III 2005, nr 51, s. 9

= **Fabryka Wyrobów Trykotowych i Dziaonych „Leon PLIHAL i S-ka”**

porównaj: **OSOBY – PLIHAL** Karol (właściciel), **PLIHAL** Brunon Roman (dyrektor)

Adres: Karolew 10

Firma powstała w 1893 roku.

1929

– nr 18, z 5 V, s. 1: poświęcenie szpitala PCK przy ul. Krzemienieckiej; w głębi widoczny budynek fabryki Plihala.

1934

– nr 22, z 3 VI, s. 7: kobiety kostium kąpielowy i ubranie plażowe przygotowane na sezon letni przez Firmę „L. Plihal” (3 zdjęcia)

= **Spółka Akcyjna Wyrobów Bawełnianych I.K. POZNAŃSKIEGO w Łodzi**

porównaj: – **DOMY – kultury – IK Poznański, ul. Ogródowa**

– **KLUBY – sportowe – I.K.P. – Łódź**

– **OSOBY – HEIMAN-JARECKI** Edward (praktykant), **HOFFMAN** F..... (inż., dyr. nacz. f-ki), **LAMPRECHT** ..... (dyrektor), **POZNAŃSKI** ..... (dyr. fabryki), **POZNAŃSKI** Maurycy (syn właściciela), **RADZISZEWSKI** Józef (majster), **RAWICKI** Walerian (kował), **SALM** ..... (inż.), **SPRUSIAK** Marceli (kier. rytowni i produkcji wzorów do tkanin), **SZUMACHER** Henryk (prokurent), **TROJANOWSKI** Sylwester (nadmajster), **WIŚNIEWSKI** Antoni (kierownik apretury kolorowej), **WOLCZYŃSKI** Józef (dyrektor), **WOŁKOWSKI** Bolesław (dyr.)

– **PAŁACE, WILLE, REZYDENCJE – Poznańskich**

- STRAŻ POŻARNA – Oddział VI (zakładowa)
- SZPITALA – małżonków
- TOWARZYSTWA – śpiewacze – Towarzystwo Śpiewacze im. St. Moniuszki
- ZWIĄZKI – kombatanckie – Związek Rezerwistów R.P. – Komenda grodzka w Łodzi
– Koło Nr ..... (przy fabryce I.K. Poznański)

Adres: ul. Ogrodowa 15.

Fabryka powstała w 1872 r., położona przy ul. Ogrodowej na powierzchni 415.000 m². Zakłady przekształcone w spółkę akcyjną w 18..... roku.

Po II wojnie światowej zakłady znacjonalizowano. Najpierw pod nazwą Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego Nr .... W 195... otrzymały za patrona Juliana Marchlewskiego (Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Juliana Marchlewskiego), ale w ostatnich latach swego istnienia był znane pod handlową nazwą nadaną im w połowie lat 70-tych XX w. – „Poltex”. Fabryka należała do największych łódzkich zakładów w branży bawełnianej. Upadła jako jedna z pierwszych w Łodzi, w 1991 roku. Na ich bazie powstało kilka mniejszych, głównie w zakresie wykańczania tkanin. Od kilku lat toczy się w sprawie prywatyzacji tych zakładów śledztwo, która jak się okazało była prowadzona przede wszystkim w interesie prywatnym [1].

W roku 199... teren fabryki został wykupiony przez francuską spółkę „Apsys”, która stworzyła tu centrum handlowe p.n. „Manufaktura”.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] BRZOŹKA Piotr, *Krótką historia upadku „lekkiego”*; [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 29 IX 2004, nr 229, s. 18.
- [2] TRZUSKOWSKA Małgorzata, RUBASZEWSKA Magdalena, *Miasto za 800 milionów. Manufaktura ruszy na wiosnę*; [w:] „Express Ilustrowany”, 12 VIII 2005, nr ....., s. 11.
- [3] PIERZCHAŁA Wiesław, *Ojciec chrzestny „Manufaktury”*; [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 24-25 VI 2006, nr 146, s. 23 (.....); chodzi o centrum handlowe na terenie b. zakładów Poznańskiego).

1930

- nr 9, z 2 III, s. 6: grupa członków dyrekcji Fabryki, m.in. .... Poznański i Józef Wolczyński w gronie zawodników, uczestników turnieju bokserkiego, który odbył się w sali teatru „Popularnego” przy ul. Ogrodowej.
- nr 29, z 13 VII, s. 5: – fragment przędzalni selfaktorowej
– fragment motalni [co to za oddział; współczesne określenie]
s. 6: fragment tkalni [zdjęcia opublikowane wcześniej w: „Giewont”, 1928, nr 3, ss. 184 i 185 – WŻ]
- nr 30, z 29 VII,: fotoreportaż z pobytu w Łodzi, na zaproszenie władz miasta, braci Adamowiczów (Bolesław i Józef), którzy w dniach 28-29.06.1934 r. przelecieli swoim samolotem z USA do Francji; tu m.in. z wizytą w zakładach I.K. Poznański
s. 6: – na jednej z ulic fabrycznych
– na zdjęciu zbiorowym z przedstawicielami dyrekcji i robotników
– na tarasie pałacu Poznańskich przy ul. Ogrodowej w gronie przedstawicieli dyrekcji zakładów
- nr 38, z 14 IX, s. 5: hala maszyny parowej i generatorów elektrycznych [zdjęcia opublikowane wcześniej w: „Giewont”, 1928, nr 3, ss. 179 – WŻ]

1934

- nr 21, z 27 V, s. 6: uroczystość poświęcenia lokalu Koła Nr ..... Związku Rezerwistów w Łodzi; pomieszczono go w przebudowanym w tym celu niewielkim drewnianym budynku na terenie Fabryki, w którym też mieściła się siedziba zakładowego klubu sportowego „Ikape” – Łódź
- nr 30, z 29 VII: fotoreportaż ze wspólnej wycieczki członków Towarzystwa Śpiewaczego im. S. Moniuszki i pracowników fabryki I.K. Poznański do Gdyni (**20–23.07.1934**)
s. 1: na plaży w Gdyni (4. zdjęcia)
s. 2: na plaży w Gdyni i na przystani statków wycieczkowych (6. zdjęć)
s. 5: na pokładzie statku wycieczkowego „Jadwiga”
s. 7: na pokładzie holownika
- nr 31, z 5 VIII, s. 3: c.d. fotoreportażu jak wyżej
– grupa na tle burty statku wycieczkowego „Jadwiga”
– na łódce p.n. „Mazur”
- nr 41, z 14 X, s. 4: – uczestnicy „in corpore” (majstrowie i dyrektorzy Wolczyński i Lamprecht) wieczoru pożegnalnego długoletniego majstra – Józefa Radziszewskiego
– widok ogólny sali, na której odbyło się pożegnalne przyjęcie

1935

- nr 37, z 15 IX s. 2: model krosna mechanicznego, eksploatowanego m.in. w zakładach Poznańskiego, zbudowany przez zakładowych rzemieślników jako dar dla prez. RP – Ign. Mościckiego od zakładowego klubu sportowego „IKP” Łódź, wręczony podczas dorocznego święta sportowych klubów fabrycznych w Spale (**25.08.1935**)
- nr 47, z 24 XI, s. 7: uroczystość wręczenia dyplomów uczestnikom kursu PCK; zdjęcie wykonane na tle siedziby Koła (**10.11.1935**)

– Koło Nr 15 Związku Rezerwistów w Łodzi (przy f-ce I.K. Poznański)

patrz: **ZWIĄZKI** – ..... – Związek Rezerwistów w Łodzi – Koło Nr 15

– zakładowa drużyna samarytańsko–ratownicza PCK

patrz: **ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA** – Polski Czerwony Krzyż – ..... drużyna samarytańsko–ratownicza PCK przy fabryce I.K. Poznańskiego w Łodzi

= **Fr. RAMISCHA**

porównaj: **OSOBY** – **SMARZYŃSKI** Jan (b. pracownik)

Adres: ul. Ewangelicka 10.

W 1972 r.: Przędzalnie Bawełny im. Gen. „Waltera” w Łodzi, Zakład „B”.

= ..... **REICHMANA**

Adres, ul. Napiórkowskiego .....

1930

- nr 39, z 21 IX, s. 3: zrujnowany po pożarze budynek fabryczny
  - fragment zrujnowanego budynku w okolicy klatki schodowej
  - fragment wnętrza (parteru) ze spalonymi maszynami po zawaleniu się wszystkich stropów

= **fabryka Józefa RICHTERA**

Adres: ul. ....

= **Spółka Akcyjna Wyrobów Bawełnianych „Szaja Rosenblatt” w Łodzi**

porównaj: **OSOBY** – **KOZIŃSKI** ...?... (pracownik biurowy), **MUSZYŃSKI** ...?... (pracownik biurowy), **ROSENBLATT** Jerzy (dyrektor), **SURMAŃSKI** ...?... (pracownik biurowy),

Adres: Piotrkowska 2

BIBLIOGRAFIA:

[1] BADZIAK Kazimierz, *Szaja Rosenblatt. Kupiec, przemysłowiec, działacz gospodarczy i społeczny oraz jego rodzina*; [w:] „Rocznik Łódzki”, 2006, t. LIII (53), ss. 115–140.

1926

- nr 15, z 14 IV, s. 3: akademie zakładowej organizacji Polskiego Związku Zachodniego w jednym z pomieszczeń Fabryki

= **przędzalnia ..... ROTHKOPFA**

Adres: ul. ....

= **Tow. Akc. K. SCHEIBLER i L. GROHMAN**

patrz: **FABRYKI** – Zjednoczone Zakłady Przemysłowe K. Scheiblera i L. Grohmana

= **„Markus SILBERSTEIN”**

porównaj: **OSOBY** – **WOŁKOWSKI** Bolesław (dyr.)

Adres: ul. Piotrkowska 250

Twórca fabryki – Markus Silberstein, pochodzenia żydowskiego, pojawił się w Łodzi w 1860 roku.. Jego ojciec zajmował się handlem w Praszce i Pabianicach. W Łodzi Markus pojawił się jako przedstawiciel handlowy fabryki Rudolfa Kindlera z Pabianic.

Niedługo po przybyciu do Łodzi otworzył własny interes, prawdopodobnie za przyczyną ożenku z Hudesą (Teresą) Cohn, która wniosła mu we wianie posag w wysokości 5,5 tys. rubli. Początkowo (od 1866) był to dom handlowy przy ul. Nowomiejskiej. Dobrze mu się powodziło, a pozyskane środki inwestował w nieruchomości, ale zaczął myśleć o własnej fabryce włókienniczej. Otworzył ją w 1878 (tkania mechaniczna) przy ul. Piotrkowskiej 244. Ponieważ posiadał obok tej posesji inne działki zbudował kolejno trzy tkalnie, a przy ul. Pustej (obecnie s. Wigury) przędzalnię. W roku 1892 r. przekształcił swoją firmę w spółkę akcyjną, z kapitałem 2 mln. rubli.

W 1894 zbudował, w miejscu rozebranych wcześniej niewielkich budynków produkcyjnych, wielką czteropiętrową tkalnię wg projektu łódzkiego architekta Alfreda Seligsona fabrykę. Pozwoliło to mu na zainstalowanie 408 krosien tkackich.

Szybko stał się w Łodzi jednym z najbogatszych fabrykantów pochodzenia żydowskiego. jego fabryka produkowała wyroby wełniane, a jego firma jedną z największych w Królestwie Polskim.

Był członkiem rady nadzorczej Szkoły Zgromadzenia Kupców m. Łodzi (przy obecnej ul. prez. G. Narutowicza), członkiem zarządu Łódzkiej Straży Ogniowej Ochotniczej oraz Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie.

Gdy zmarł w 1899 r. w Nicei jego majątek został oszacowany na 2,5 mln. rubli. Po jego śmierci fabrykę prowadzi jego synowie: Mieczysław i Stanisław, natomiast córka – Sara wyszła za mąż za Maurycego Poznańskiego, syna Izraela Poznańskiego.

Po II wojnie światowej w fabryce przy ul. Piotrkowskiej zostały pomieszczone zakłady przemysłu dziewiarskiego znane w Łodzi pod handlową nazwą „Olimpia”.

Obecnie na terenie tej fabryki funkcjonuje „Meblowe centrum Handlowe”.

= „Jakub STEIGERT”

Adres: ul. Wólczańska 188

W 1972 r. mieścił się tu jeden z zakładów Spółdzielni Inwalidów „Inlam”.

1928

- nr 18, z 29 IV, s. 3: pożar fabryki w dn. 18 kwietnia
  - płonący budynek w trakcie akcji gaszenia pożaru
  - budynek fabryki po pożarze

= Przemysł Wełniany „Karol STEINERT” S.A.

porównaj: **OSOBY** – **STEINERT** Karol (współwłaściciel), **STEINERT** Karol Bogumił (założyciel), **STOLAREK** Michał (majster)

Adres: ul. Piotrkowska 276.

Fabryka założona w 1834 r. przez Karola Bogumiła Steinerta. Początkowo, jako ręczna drukarnia perkalu. W 1856 r. fabryka została zmechanizowana. Od 1886 r. przekształcona w spółkę rodzinną pod kierownictwem Adolfa Steinerta i jego synów Karola i Ryszarda. W 1903 r. przekształcona w spółkę akcyjną z akcjami rozdzielonymi pomiędzy członków rodziny.

W dniu 26 listopada 1934 r. uroczyste obchody jubileuszu 100-lecia powstania.

= Fabryka WYROBÓW Bawełnianych „Włodzimierz STOLAROW i S-ka”

porównaj: **OSOBY** – **STOLAROW** Maksymilian (współwłaściciel), **STOLAROW** Jerzy (współwłaściciel)

Adres: ul. Rzgowska 26/28.

Firma powstała w 18... roku. W 19... r. została przekształcona w spółkę akcyjną. Do I wojny światowej jedna z największych łódzkich fabryk. Po I wojnie światowej musiała poważnie ograniczyć produkcję z powodu odcięcia od rynku rosyjskiego[1]. Od 1920 r. pod nazwą Fabryka WYROBÓW Bawełnianych „W. Stolarow i Spółka”.

Po II wojnie światowej znacjonalizowana, funkcjonowała pod nazwą Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. „Eskimo”.

Po 1989 r., w nowej rzeczywistości polityczno-gospodarczej fabryka upadła. Jakiś czas mieściła się tu szkoła,, następnie Rejonowy Urząd Pracy. W 1997 r. jej właścicielem stała się spółka „Faktory”, która podjęła próbę przekształcenia jej terenu w centrum handlowo-biurowe, która zakończyła się niepowodzeniem. Od tego czasu zabudowania popadały w ruinę do czasu wykupienia ich w 2006 r. przez łódzką spółkę odzieżową „Monnari”, która po gruntownej przebudowie, ale z zachowaniem substancji historycznej, umieści tu swoją główną siedzibę (magazyny, wzorcownie, dział przygotowania modeli i biura) [2].

BIBLIOGRAFIA:

[1] „Giewont”, 1928, nr 3, s. 226 (widok ogólny fabryki wg rysunku reklamowego)

[2] (KUP) [Włodzimierz Kupisz] , *Dawny „Stolarow” na nowe stulecie. Powstaje siedziba „Monnari”*; [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 7 II 2007, nr 32, s. 9.

= ..... SZWARCSZULCA

Adres: ul. Pomorska 163.

Fabryka włókiennicza. Spłonęła doszczętnie 5 grudnia 1925 roku.

1925

- nr 50, z 13 XII, s. 11: zgliszcza fabryki po pożarze.

= Tow. Akcyjne „Emil WICKE”

porównaj: **OSOBY** – **RADZISZEWSKI** Aleksander (dyrektor)

Adres: ul. ....

= Towarzystwo Akcyjne Łódzkiej Fabryki Nici S.A.

porównaj: – **DOMY** – Dom kultury Łódzkiej Fabryki Nici

– **ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA** – Liga Obrony Przeciwołtniczej i Przeciwochemicznej – Koła – Koło nr ... przy ŁFN

– **OSOBY** – **COVENTRY** ..... (dyrektor), **HARWEY** ..... (dyrektor), **HAUPTFLEISCH** Rudolf (długoletni pracownik), **KUNITZER** Juliusz (współtwórca i 1. współwłaściciel)

– **ZWIĄZKI** – paramilitarne – Związek Rezerwistów – Koło nr ..... przy Fabryce Nici

Adres: ul. Niciarniana 2.

Rozpoczęła produkcyjną działalność w 1892 r. jako Fabryka Nici „Grohman i Kunitzer”. W dniu 17 lipca 1897 r. przed łódzkim notariuszem Konstantym PlacHECKIM został podpisany akt notarialny na mocy którego utworzono Towarzystwo Akcyjne Łódzkiej Fabryki Nici. Niestety fabryka przegrała rywalizację na rynku nici Cesarstwa Rosyjskiego z dotychczasowym monopolistą na tym rynku – „Newską Manufakturą”, *nota bene* zarządzaną przez kapitał angielski (koncern J.P. Coats'a z Glasgow), która ją przejęła pakietem większościowym (71,25%) w 1900 roku.

W okresie międzywojennym fabryka posiadała dyrekcję złożoną z rodowitych Anglików. Ci zaś w II poł. lat 20-tych XX w. zbudowali sobie boisko do krykieta. Jedyne w Polsce w tamtym okresie. W 1936 r. boisko został przebudowane na boisko zakładowego klubu sportowego „Podgórze”. Po II wojnie światowej mniej więcej do końca lat 90. XX w. było to boisko zapasowe RTS „Widzew”. Obok powstał też w latach 30. XX w. zakładowy dom kultury po II wojnie światowej noszący nazwę „Ariadna”.

Po I wojnie światowej, w 1918 r. ulokowano tu na kilka miesięcy Państwowe Zakłady Telefoniczne, tworząc w ten sposób korzenie polskiej telefonii.

W okresie międzywojennym było to bardzo dobre miejsce pracy. Tu w 19... wprowadzono 1-zmianowy system pracy i do 1939 r. była to jedyna łódzka fabryka pracująca w tym systemie. Tu też robotnicy, jako jedyni w Łodzi, otrzymywali służbową odzież roboczą.

W okresie II wojny światowej pod zarządem niemieckim p.n. „Litzmannstädter Fabrik für Nähgarne, AG.

Po II wojnie światowej: „Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego nr 16”, od 1949: „Zakłady Przem Bawełnianego im. H. Sawickiej, od 1964: „Zakłady Przem. Bawełnianego im. H. Sawickiej – „Ariadna”, od 1975: „Widzewska Fabryka Nici im. H. Sawickiej – „Ariadna” (krótko z powodu pomyłek adresowych kontrahentów, a poza tym w tymże roku zaprzestano produkcji nici bawełnianych), od 2002: prywatyzacja, główny akcjonariusz grupa kapitałowa „Wistil” w Kaliszu (do dziś).

Maksymalne zatrudnienie w fabryce w okresie powojennym wynosiło 1.400 osób, obecnie (2014) ok. 300.

W 1993 r. elewacja fabryki „zagrała” w filmie fabularnym Filipa Bajona p.t. „Lepiej być piękną i bogatą” (wnętrza fabryczne w jednej z pabianickich fabryk).

Łódzka Manufaktura Nici wciąż żywa

Pierwsza fabryka nici na ziemiach polskich, łódzki fenomen sięgający czasów "Ziemi Obiecanej" - **Fabryka Towarzystwa Akcyjnego Łódzkiej Manufaktury Niciarnianej**, a obecnie **Ariadna S.A. Fabryka Nici**. Została wzniesiona w latach 1897 - 1903 przy ul. Niciarnianej 2/6. Bryła tej monumentalnej fabryki nawiązuje do średniowiecznej architektury obronnej z cechami secesyjnymi. Jej potęgę podkreśla również czerwona cegła, której użyto jako budulca.

Powstała ona z inicjatywy łódzkich przedsiębiorców: Juliusza Kunitzera, Juliusza i Ludwika Heinzlów oraz Leizora Lourie (petersburski kupiec). Około roku 1900 spółką, jak i fabryką zarządzał fundusz brytyjski pod nazwą Towarzystwo Newskiej Manufaktury z Petersburga, a następnie korporacja J. and P. Coats z Glasgow w Szkocji. Okres pierwszej wojny światowej nie był przyjazny dla fabryki. Okupant konfiskował maszyny oraz niezbędne materiały do produkcji nici. Podczas II wojny wytwarzano w niej specjalne nici używane w lotnictwie.

Po zakończeniu działań wojennych zakład upaństwowiono nadając mu nazwę: Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego Nr 16, a następnie w roku 1949 zmieniono na Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Hanki Sawickiej. Od 2000 r. funkcjonuje jako Ariadna S.A. Fabryka Nici. Cały **kompleks fabryczny** wraz z otaczającym go ogrodzeniem jest **wpisany do rejestru zabytków**.

Budowa pierwszej na ziemiach polskich fabryki nici rozpoczęła się w roku 1892, ale dopiero po pięciu latach "na 22 dziesięcinach i 777 sążniach" stanął kompleks budowli przyszłej ARIADNY. 17 lipca 1897 r. notariusz PlacHECKI spisał akt rejentalny, na mocy którego utworzono Towarzystwo Akcyjne Nici. Łódzkiej Fabryki Dopiero później powstała ulica - oczywiście - Niciarniana i stacja kolejowa o tej samej nazwie. Zgodnie z łódzką modą fabryka przypominała zamczysko z czerwonej cegły. Wrażenie potęgował wysoki mur.

Towarzystwo Akcyjne Łódzkiej Fabryki Nici znakomicie prosperowało do roku 1939. Fabryka miała oddziały sprzedaży w Warszawie i we Lwowie. Kierowali nią Anglicy. Przed wybuchem II wojny światowej zakład zatrudniał 1260 osób i produkował rocznie 550 ton nici. W 1939r. fabrykę przejął przemysł III Rzeszy. Przyszła ARIADNA nazywała się wtedy Litzmannstadter Fabrik für Nähgarne A.G. Ulicę Niciarnianą przemianowano na Idastrasse.

W 1945 roku zakład produkował nici z włókien sztucznych "Zellgarn" dla potrzeb przemysłu lotniczego.

Po II wojnie światowej Zakład zaczął pracę na przełomie stycznia i lutego 1945 roku jako Łódzka Fabryka Nici. We wrześniu 1945r. pracowali już 803 osoby, a roczna produkcja wynosiła 151 ton nici.

W 1946r. nazwa Łódzka Fabryka Nici została przekształcona w Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego Nr 16. Po trzech latach na miejscu "PZPB Nr 16" powstały Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Hanki Sawickiej. Kolejna zmiana nazwy nastąpiła w 1964r., kiedy to patronce fabryki dodano do towarzystwa postać z mitologii greckiej. Była nią Ariadna, która pomogła Tezeuszowi wyjść z labiryntu Minotaura. W 1975r. Zjednoczenie Przemysłu Bawełnianego przekazało fabrykę pod nadzór Zjednoczenia Przemysłu Lniarskiego. Pojawiła się "Widzevska Fabryka Nici im. Hanki Sawickiej "Ariadna". W 1990 roku zakład otrzymał nazwę Widzevska Fabryka Nici. W maju 2000 roku, Spółka przyjęła obowiązujące obecnie miano: ARIADNA SA Fabryka Nici.

BIBLIOGRAFIA:

[1] ZBOIŃSKA Alicja, *Łódzka „Ariadna” obchodzi 120-lecie i szuka pracowników*; [w:] „Polska. Dziennik Łódzki”, 26 X 2017, nr 250, s. 5.

1927

– nr 35, z 28 VIII, s. 1: jadalnia dla robotników
s. 2: wnętrze jednej z sal Fabryki

1930

– nr 11, z 16 III, s. 3: fabryczny teatr amatorski w strojach z przygotowanego przez siebie przedstawienia p.t. „Słomkowy kapelusz” na wspólnym zdjęciu z dyrektorem ..... Harwey`em

1935

– nr 13, z 31 III, s. 6: akademia dla pracowników, członków fabrycznego Koła Związku Rezerwistów, zorganizowanej przez to Koło z okazji imienin marsz. J. Piłsudskiego w sali widowiskowej zakładowego domu kultury

= „WIDZEWSKA MANUFAKTURA” („Wi-Ma”), Sp. Akc.

porównaj: – **FIRMY** – handlowe – „Konsum” Widzevskiej Manufaktury”

– **KLUBY** – sportowe – KS „Wima”

– **ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA** – inne – Polski Czerwony Krzyż – zakładowa drużyna samarytańsko-ratownicza

– **OSOBY** – **FEIFEL** ..... (inż., prac. odlewni), **FRYDMAN** ..... (inż.), **GROSS** ..... (dyr. ds. ....), **JANICKI** Józef (syndyk masy upadłościowej „Wi-My”), **KAFFANKE** ..... (dyr.), **KLIKAR** Oskar (v-ce prezes Spółki, dyrektor fabryki), **KOMOROWSKI** Ludwik (kier. tkalni), **KON** Maks (v-ce prezes Rady Nadzorczej), **LESSEL** Józef (kier. tkalni), **MATYSEK** ..... (dyr. ds. ....), **WDOWCZAK** Alfred (śpiewak; syn robotnicy „Wi-My”), **WROŃSKI** Włodzimierz (długoletni prokurent)

– **STRAŻ POŻARNA** – X oddział (fabryczny; widzevski)

Adres: ul. Rokocińska 81/83. W 1972 r.: Widzevskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. 1 Maja, ul. Armii Czerwonej 81/83.

Fabryka powstała w 1889 roku [5]. Pierwotnie była własnością Juliusza Heinzla i Juliusza Kunitzera. Ten ostatni mianował Oskara Kona w 1897 r. generalnym odbiorcą resztek i braków z widzevskiej fabryki. Podobno Kon uzyskał to stanowisko denuncjując swego Ojca – Lewiego, który do tej pory zajmował się tym.

W 1895 r. zmarł Juliusz Henizel. W dniu 30 września 1905 r., na Piotrkowskiej przy Nawrot ginie w wyniku zamachu Juliusz Kunitzer

Niedługo przed wybuchem I wojny światowej, w wyniku zgodnego współdziałania jednego ze współwłaścicieli „Wi-My” – Giuseppe Tanfaniego (zięcia J. Henizla), łódzkiego bankiera – Maksymiliana Goldfedera oraz Oskara Kona (właśc. Uszer Kohn), grupa ta przejęła większość udziałów „Wi-My”.

W latach 20-tych XX w., w wyniku najprzeróżniejszych działań jedynym właścicielem został Oskar Kon [1], on też ustalił nową nazwę fabryki – „Widzevska Manufaktura”.

W roku 1933 fabryka, w wyniku zbyt dużych inwestycji i błędnych decyzji ekonomicznych Oskara Kona, przeszła pod przymusowy zarząd państwowy.

W roku 1933 [3.] fabryka została postawiona w stan upadłości i zaczął nią zarządzać syndyk. W takim stanie pozostała do czasu wybuchu II wojny światowej. Pomimo tego kilka miesięcy przed wojną (w maju) w fabryce pracowało ponad 3000 robotników, chociaż nie cały tydzień [3,4].

W lutym 1936, obok zakładów Scheiblera i Grohmana, wzięła aktywny udział w inicjatywie Centralnego Towarzystwa Popierania Wytwórczości Krajowej, tzw. pociągu-wystawie, który miał krążyć po Polsce. Fabryka umieściła w nim swoje stoisko wystawowe. Pociąg by I wyposażony w ruchome kino, własne zasilanie elektryczne z generatora, stację nadawczo-odbiorczą. Ponadto każdy wagon miał zainstalowany telefon oraz głośnik wewnętrznej stacji radiowej. Pociąg miał wyruszyć na trasę w marcu 1936 roku [2].

W grudniu 1939 r. Oskar Kon – pochodzenia żydowskiego – w zamian za przekazanie Niemcom części swojego majątku ulokowanego w zagranicznych bankach został bezpiecznie wywieziony przez nich do Szwajcarii.

Fabryka posiadała już przed wojną duży, dobrze wyposażony, dział produkcji metalurgicznej, który po II wojnie światowej przekształcony został w samodzielną „Widzewską Fabrykę Maszyn” oficjalnie produkującą maszyny włókiennicze, ale posiadającą także tajny dział produkcji wojskowej, gdzie były produkowane pistolety. Natomiast sama fabryka włókiennicza działała pod nową nazwą „Widzewskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. 1 Maja”. W latach 90-tych sprywatyzowane p.n. „Widzewskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego SA”.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] WEINGARTNER Przemysław, *Widzewska dynastia. Wzlot i upadek rodziny Konów*; [w:] „Kronika miasta Łodzi, nr 2/2009, ss. 167–178.
- [2] „Łódź na drogach pracy twórczej. Pociąg-wystawa świetną propagandą wytwórczości polskiej. Jedyna okazja dla przemysłu, kupiectwa i rzemiosła łódzkiego”. [Wi-Ma wzięła w tym aktywny udział]; [w:] „Kurier Łódzki”, 6 II 1935, nr 36, s. 6.
- [3] „Strajk demonstracyjny w „Widzewskiej Manufakturze”. 3000 robotników walczy rozpaczliwie o swój zagrożony byt. Kiedy wreszcie władze położą kres machinacjom Uszera Kohna?; [w:] „Orędownik” (Łódź), 2 IX 1938, nr 200, s. 7.
- [4] *Dziś ruszyła amerykańska przędzalnia w Widzewskiej Manufakturze*; [w:] „Echo”, 16 V 1939, nr 135, s. 2.
- [5] [inf. o uzyskaniu przez Heinzla i Kunitzera zezwolenia na utworzenie tow. akcyjnego zakładów bawełnianych „Heinzel i Kunitzer”]; [w:] „Kurier Warszawski”, 29 X 1889, nr 299b, s. ....
- [6] IZERSKI Andrzej [właśc. Jerzy Urban], *Widzewski królik*. Łódź 1964 (biografia Oskara Kona napisana na podstawie materiałów zebranych przez Bolesława Lesmana i nielegalnie wykorzystanych przez Urbana)
- [7] LESMAN Bolesław, *Recepta na miliony*. Łódź Łódź 2017 (biografia Oskara Kona)
- [8] PIERZCHAŁA Wiesław, *Oskar Kon po trupach szedł do celu i cudem ocalił życie w starciu z Niemcami*; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Polska. Dziennik Łódzki”), 26 V 2017, nr 439, s. 8 (+ foto portretowe Oskara Kona).

1926

– nr 20, z 16 V, s. 3: hala zespołu elektrycznych silników napędowych tkalni „Wi-My”

1931

– nr 22, z 31 V, s. 6: wizytacja zakładu przez grupę wyższych oficerów Inspektoratu Armii; towarzyszy im dyrektor i właściciel – Maks Kon

1932

– nr 36, z 4 IX, s. 2: strajk pracowników „Wi-My”

1933

– nr 37, z 10 IX: fotoreportaż z wycieczki pracowników „Wi-My” do Gdyni:

s. 1: – na nadbrzeżu przystani pasażerskiej żeglugi przybrzeżnej
– przed wejściem na statek żeglugi przybrzeżnej „Gdynia”; zdjęcie wykonane z pokładu statku

– jak wyżej, ujęcie z nadbrzeża na statek
– grupa chłopców, uczestników wycieczki kąpiących się morzu

s. 6: przemarsz grupy wycieczkowej wraz z zakładową orkiestrą ulicami Gdyni

– nr 53, z 31 XII, s. 1: uczestnicy „gwiazdki” dla najbiedniejszych mieszkańców Widzewa urządzonej w świetlicy fabrycznej

1934

– nr 17, z 29 IV, s. 5: tzw. „domki kunitzerowskie” czyli osiedle dla pracowników Fabryki wybudowane przez pierwotnych właścicieli „Wi-My”.

1935

– nr 7, z 17 II, s. 2: – widok ogólny wnętrza jednego z dwóch wagonów pociągu-wystawy z eksponatami przygotowanymi przez łódzki przemysł; tu witryna „Widzewskiej Manufaktury”; tkaniny [2]
– grupa łódzkich dziennikarzy przed łódzkimi wagonami wystawowymi ustawionymi, przed wysłaniem ich z Łodzi, na bocznicy „Wi-My”, prezentowanymi przez Maksa Kona w towarzystwie dyr. nac. „Wi-My” – ..... Kaffanke [2]

s. 6: jak wyżej; urządzenie wyprodukowane przez dział produkcji metalurgicznej „Wi-My”

– nr 13, z 31 III, s. 4: uroczystość, na terenie zakładów „Wi-Ma”, wręczenia medali „Za zasługi dla pożarnictwa” strażakom z X oddziału (widzewskiego), m.in. jej

- komendantowi – Maksowi Konowi przez v-ce wojewodę – .....
 Potockiego (24.03.1935)
 – moment wręczenia odznaczenia M. Konowi
 – defilada X oddziału po uroczystości wręczenia odznaczeń
- nr 22, z 2 VI, s. 7: grupa studentów Politechniki Warszawskiej przed zwiedzaniem „Wi-My”; zdjęcie wykonane prawdopodobnie przy portierni głównej
  - nr 34, z 25 VIII, s. 5: grupa robotników i urzędników „Wi-My” wraz ze starostą łódzkim dr S. Wroną i Maksym Konem na Sowińcu (kopiec Piłsudskiego) w Krakowie gdzie rozsypali ziemię łódzką przywiezioną w widocznej na zdjęciu urnie
  - nr 35, z 1 IX, s. 5: wizyta na Sowińcu; moment wysypywania przez S. Wronę i M. Kona z urny ziemi przywiezionej z Łodzi w otoczeniu pracowników „Wi-My”
  - nr 39, z 29 IX, s. 2: kolejowa wycieczka robotników i pracowników „Wi-My” do Gdyni
    - Maks Kon w grupie robotników na jednej ze stacji pośrednich
    - grupa pracowników „Wi-My” na pokładzie statku wycieczkowego s/s „Wanda” przed wypłynięciem z Gdyni na Hel
  - nr 41, z 13 X, s. 5: fotoreportaż z wycieczki pracowników „Wi-My” do Gdyni: trzech młodzi mężczyźni w strojach kąpielowych nad brzegiem morza
  - nr 50, z 15 XII, s. 2: uroczystość zakończenia kursu dla zakładowej drużyny ratowniczej PCK, z udziałem przedstawicieli dyrekcji (dyr. dyr. Matysek i Gross)

= fabryka ..... WIENER”

Adres: ul. Cegielniana 59.

Splonęła całkowicie w marcu 1934 roku. Podczas pożaru zginęło ..... robotnic.

1934

- nr 13, z 31 III, s. 5: widok spalonej fabryki od strony ulicy
- nr 15, z 15 IV, s. 5: poszukiwanie w zgłiszczach ciał spalonych robotnic

= Fabryka Filców „Stanisław Wileński”

Adres: ul. Dziadowa ..... (ob. ....)

= Zakłady Odzieżowe „Striegel i Wagner – STRIWA”

Adres: Ozorków, ul. ....

= Zakłady Włókiennicze „Union Textil” S.A.

porównaj: – MIEJSCOWOŚCI i WSIE – Pabianice – fabryki – Pabianickie Zakłady Włókiennicze „Polana” SA”

- OSOBY – BRUCKERT Louis (kier. ruchu), COUTURON Georges (generalny dyr. zarządzający), KIEBBE Emil (dyr.)
- PABIANICE – BRUCKERT Louis (kier. ruchu), COUTURON Georges (generalny dyr. zarządzający), KIEBBE Emil (dyr.)

Adres: Wólczańska 219/221.

W r. 1889 Paul Desurmont kupił plac przy Wólczańskiej 219/221. na którym wznosił przędzalnię, czesalnię i farbiarnię wełny. W 1901 r. wydzierżawił zakład Arnoldowi Koechlinowi.

W 19... r. powstała spółka o nazwie „Paul Desurmont, Motte i S-ka” z kapitałem 1,5 mln franków. Jej udziałowcami, poza Desurmontem, byli Albert i Eugeniusz Motte oraz rodzina Meillasaux. Centrala Spółki znajdowała się w Roubaix, we Francji. Zakład w Łodzi był jej oddziałem.

Rodziny Motte i Meillasaux miały też przędzalnię wełny w Częstochowie pod firmą „Motte, Meillasaux i Caulliez”(od II 1891 r. [6]).

W 1912 r. w łódzkiej przędzalni było 23 tys. wrzecion, a cały zakład zatrudniał 850 osób. Ówczesna wartość produkcji to 3 mln. rubli.

Po dewastacji wyposażenia fabryki w czasie I wojny światowej w 1924 r. osiągnięto dopiero 65% przedwojennego stanu produkcji.

W 1926 r. P. Desurmont odsprzedał swoje udziały. W związku z tym zmieniono nazwę Spółki na „Zakłady Paul Desurmont, Motte i Ska, właściciele Motte i S-ka”.

W 1930 r. fabryka została wniesiona aportem do francuskiego koncernu włókienniczego „Union Textile” S.A., z siedzibą w ..... (Francja). W Polsce koncern miał też dwa inne zakłady przemysłu wełnianego: w Częstochowie i Lublińcu [4].

Łódzka fabryka była zarządzana przez dwóch francuzów: dyrektora Emila Kiebbe i Louisa Bruckert’a, który był „kierownikiem ruchu”, czyli zajmował się bieżącym nadzorem nad jej pracą. Obaj mieszkali w fabrycznym domu (willi) przy Wólczańskiej 219.

W maju 1938 r. fabryka weszła w kooperację z pabianickim zakładem wytwórczym „Polana” włókna sztucznego o nazwie „lanital” z którego zaczęła produkować włóczękę do robótek ręcznych. Po raz pierwszy została ona zaprezentowana w 1939 na Targach Poznańskich. Włóczęka ta, wykonana całkowicie z włókien

syntetycznych w 50% składała się ona z tegoż „lanitalu” (włókna na bazie kazeiny) oraz w 50% z argonu (włókna celulozowe).

W okresie II wojny światowej pabianicka firma została rozbudowana a w 1944 r. została przejęta przez zakłady włókien sztucznych „Zellgarn” AG (d. „Widzewską Manufakturę”), w której na większą skalę uruchomiono produkcję przędzy z włókien sztucznych dla armii niemieckiej, używanej m.in. do wyroby tkanin spadochronowych. Łódzka fabryka „Union Textil”u funkcjonowała pod niemieckim zarządem komisarycznym **produkując m.in. tkaninę spadochronową z tejsze sztucznej przędzy.**

Po wojnie zakład został upaństwowiony. Najpierw pod nazwą PZPW nr 5 (państwowe Zakłady przemysłu Wełnianego nr 5), potem Zakłady Przemysłu Wełnianego (ZPW) im. gen. K. Świerczewskiego.

W latach 70-tych XX w. jej obiekty przy ul. Wólczańskiej, jako sąsiadujące z terenami Politechniki Łódzkiej, przekazano tej uczelni dla rozbudowy jej bazy dydaktycznej[1].

BIBLIOGRAFIA:

[1] **.....**, *Księga fabryk*; Łódź 201..., s. 430.

[2] PEŁKA Bogdan, **[art. o francuskich fabrykach w Łodzi]**; [w:] „Rocznik Łódzki”, 197..., nr ....., ss. ....

[3] [foto reklamowe zakładów w Częstochowie, Łodzi i Lublińcu];

[w:] Dodatek reklamowy do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, 25 XII 1938, nr 356, s. III.

[4] SOKALSKI Franciszek, *Przemysł częstochowski (1882–1914)*. **Częstochowa .....**

[5] <http://czestochowa.wyborcza.pl/czestochowa/1,150461,21296213,motte-union-textile-elanex-mial-powstac-drugi-zyrardow-pozostalo.html>

[6] [informacja o poświęceniu i uruchomieniu fabryki w Częstochowie];

[w:] „Kurjer Warszawski”, 28 II 1891, nr ...., s. ....

[7] *Współpraca PPR i PPS w firmie „Union Textil” dowodzi cudów. Odbudowano fabrykę i dziś zajmuje jedno z czołowych miejsc w Łodzi i pod względem produkcji i warunków pracy robotników*; [w:] „Głos Robotniczy”, ... I 1948, nr 11, s. ....

1934

– nr 38, z 23 IX, s. 1: widok ogólny budynków fabrycznych (w głębi); zdjęcie wykonane z płyty stadionu Wojskowego Klubu Sportowego

= Zjednoczone Zakłady Przemysłowe „K. Scheibler i L. Grohman”

porównaj: – **BIBLIOTEKI** – zakładowe – Biblioteka Zjednoczonych Zakładów Przemysłowych K. Scheibler i L. Grohman

– **CHÓRY** = Chór V Oddz. Łódzkiej Straży Ogniovej Ochotniczej
= Chór Zjednoczonych Zakładów Przemysłowych K. Scheibler i L. Grohman

– **CMENTARZE** – ewangelicki, ul. Ogrodowa

– **DOMY** – Dom Klubu Pracowniczego Zjednoczonych Zakładów **[w ogóle utrzymać to hasło, czy pozostać przy Klubie Pracowników...?]**

– **ELEKTROWNIE** – zakładowe – Zjedn. Zakładów Przemysłowych K. Scheiblera i L. Grohmana

– **KLUBY** – pracownicze – Klub Pracowników Zjednoczonych Zakładów Przemysłowych K. Scheibler i L. Grohman

– sportowe – „Zjednoczeni” – Łódź

– **KUCHNIE** – Kuchnia dla Bezrobotnych Łódzkiego Stowarzyszenia Techników

– **LEŚMIERZ**

– **ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA** – Polski Czerwony Krzyż – drużyna ratownicza PCK (żeńska) Nr 3

– **ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA** – paramilitarne – Liga Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwchemicznej – Koło Nr 14 LOPP przy Zakładach K. Scheiblera i L. Grohmana

– **OSIEDLA** – Księży Młyn

– **OSOBY** – **ABŁAMOWICZ-ABDANK** Konstanty (wicedyrektor), **BEŁDOWSKA** Wł..... (pracownica; działaczka PCK), **BEŁDOWSKI** ..... (inż.; v-ce dyr. ds. ....), **GROHMAN** Alfred (dr; czł. Rady Nadzorczej), **KROH** Bronisław (inżynier), **GUTNER** ..... (prac. fabryki), **KŁOCZKOWSKI** ..... (inżynier; **prac. zakładów ?**), **MACISZEWSKI** Feliks (prezes Zarządu f-ki), **PRINDISZ** Paweł (inż., dyr. Oddz. 3: Przędzalnie), **PRINDISZOWA** ..... (.....), **RACZYŃSKI** ..... (mgr, prac. fabryki), **RADKOWA** ..... (przew. Sekcji Kobiet w Klubie Prac.), **RINOW** Oskar (prokurent i główny kasjer), **SOLECKI** ..... (inż.), **STRZELECKI** ..... (sekr. dyr. Maciszewskiego), **TOCHTERMAN** Leon (inż.-chemik), **WAGNER** Edward (dyrektor), **WILKOŃSKI** Tomasz (dyr. Oddz. 7: Administracji Fabrycznej i Budynków Mieszkalnych)

– **PRZEDSZKOLA** – Przedszkole Sekcji Kobiet Klub Pracowników Zjednoczonych Zakładów Przemysłowych K. Scheibler i L. Grohman

– **STADIONY** – K.S. „Zjednoczone”

– **STRAŻ POŻARNA** – **V lub VI** Oddział
– Przystosowanie Strażackie – „chłopięcy” zakładowy oddział PS

– **ZWIĄZKI** = kombatanckie – Związek Rezerwistów R.P., Komenda grodzka – Koło Nr XI (przy Zjednoczonych Zakładach Scheiblera i Grohmana)

Adres: ul. Targowa 65 (dyrekcja, Biuro Główne i zarząd Towarzystwa).

Fabryka K. Scheiblera na Księżym Młynie została uruchomiona w 1854 r., a L. Grohmana przy ul. Tylnej w 188... roku.

Z dniem 17 IV 1880 zakłady scheiblerowskie zostały przekształcone w rodzinną spółkę akcyjną, a zakłady Grohmana w 188... roku.

Po I wojnie światowej, z powodu utraty tradycyjnych rynków na wschodzie, zakłady Scheiblera i Grohmana weszły w stan stagnacji i kryzysu. Pierwszą próbą wyjścia z tej sytuacji było połączenie w 1921 r. obu fabryk w Zjednoczone Zakłady Przemysłowe K. Scheiblera i L. Grohmana (zmiana nazwy od 21 XI 1922 r.); statut nowej Spółki zatwierdzony 19 V 1922 r.).

Pomimo tego sytuacja zakładów pogarszała się. W efekcie, po udzieleniu wielkiej pożyczki przez państwo polskie za pośrednictwem Banku Gospodarki Krajowej, zakłady przeszły pod jego zarząd z powodu przejęcia ponad 50% akcji. Z ramienia tego banku dyrektorem naczelnym został, z dniem 1 I 1933 r., członek Zarządu Banku – gen. Feliks Maciszewski, który pozostał na tym stanowisku do wybuchu II wojny światowej.

W latach 19... – 193... Spółka była właścicielem cukrowni Leśmierz.

Po II wojnie światowej zakłady sprywatyzowano. Najpierw pod nazwą Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego Nr 1. W 195... otrzymały imię „Obrońców Pokoju” (Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. „Obrońców Pokoju”) a w połowie lat 70-tych XX w. dodano do tej nazwy handlową – „Uniontex” i pod nią były znane w ostatnich latach swojego istnienia. W 2000 r. fabryka została kupiona przez białostocki holding „Fasty” – kombinat włókienniczy – i w warunkach działalności afery doprowadzony do upadłości w lipcu 2003 r. („na kontach „Fastów” księgowano zyski a na kontach „Uniontexu” koszty) [2].

BIBLIOGRAFIA:

- [1] PUŚ Wiesław, PYTLAS S., Dzieje łódzkich zakładów przemysłu bawełnianego im. Obrońców Pokoju, „Uniontex” (d. zakłady Scheiblera i Grohmana), 1827–1977. Łódź 1979.
- [2] BRZÓZKA Piotr, Krótka historia upadku „lekkiego”. [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 29 IX 2004, nr 229, s. 18.
- [3] (KAR), Krajobraz po katastrofie. [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 7 VII 2005, nr 157, s. 9 (po zawałeniu się części budynku przędzalni na pl. Zwycięstwa
- [4] MACHWITZ Marek, „Papieska” hala powstanie z ruin. [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 24–25 VI 2006, nr 146, s. 13 (dotyczy hali „Tivoli”, u zbiegu ulic J. Kilińskiego i bp W. Tymienieckiego)
- [5] PIERZCHAŁA Wiesław, Słynna tkalnia papieska zabytkiem! [w:] „Polska. Dziennik Łódzki”, 17–18 III 2012, nr 65, s. 4 (dotyczy hali „Tivoli”, u zbiegu ulic J. Kilińskiego i bp W. Tymienieckiego)

1927

- nr 38, z 18 IX, s. 1: grupa uczestników międzynarodowej konferencji chemii czystej i stosowanej odbywającej się w Warszawie na wycieczce w Łodzi, zwiedzająca zakłady Scheiblera i Grohmana (**9.08.1927**)

1928

- nr 16, z 15 IV, s. 3: grupa studentów belgijskich zwiedzających zakłady Scheiblera i Grohmana; zdjęcie wykonane na dachu przędzalni przy ul. Emilii, widok m.in. na fragment budynku Straży Pożarnej i osiedla Księży Młyn

1929

- nr 18, z 5 V, s. 7: sport amatorski w Fabryce (fotoreportaż):
- grupa robotnic podczas ćwiczeń gimnastycznych
  - kurs bokserki dla robotników tej fabryki
  - zakładowa drużyna koszykówki
  - zakładowa drużyna szermiercza
  - zarząd **zakładowego klubu sportowego „Zjednoczeni”** kierującego wychowaniem fizycznym z Fabryce
- nr 37, z 15 IX, s. 3: grupa inżynierów francuskich zwiedzających Zakłady

1930

- nr 38, z 14 IX, s. 4: widok ogólny przędzalni przy ul. Emilii; zdjęcie wykonane od strony stawu na rzece Jasień (Uwaga: jest to reprodukcja zdjęcia opublikowanego w „Giewont”, 1928, nr 3, s. 97)
- nr 44, z 26 X, s. 4: główna brama wjazdowa na teren d. zakładów L. Grohmana, tzw. „beczki grohamnowskie” (reprodukcja zdjęcia opublikowanego wcześniej w: „Giewont”, 1928, nr 3, s. 129)
- nr 45, z 1 XI, s. 4: widok ogólny budynku przędzalni przy ul. Emilii (reprodukcja zdjęcia opublikowanego wcześniej w „Giewont”, 1928, nr 3, s. 170)

1931

- nr 37, z 13 IX, s. 1: uroczystość poświęcenia „Kuchni dla Bezrobotnych” przy ul. biskupa Tymienieckiego 50) Łódzkiego Stowarzyszenia Techników (**5.09.1931**)

1932

- nr 18, z 1.05, s. 5: uczestniczki i organizatorzy kursu fabrycznych drużyn ratowniczych PCK (**24.04.1932**); **zdjęcie wykonane na terenie zakładowej Straży Pożarnej**

1933

- nr 42, z 15 X, s. 3: spotkanie gen. Romana Góreckiego z rezerwistami, robotnikami zakładów Scheiblera i Grohmana (**8.10.1933**); generał przebywał w

Łodzi z okazji święta pułkowego 31 pułku Strzelców Kaniowskich

1934

- nr 51, z 23 XII, s. 3: reprodukcje miedziorytów/stalorytów W..... Walkiewicza z książki O. Flatta „Opis miasta Łodzi” (1853) przedstawiające niektóre budynki fabryki w połowie XIX wieku
  - d. bielnik Kopischa , później Petersa przy ul. Emilii
  - d. przędzalnia bawełny Moesa u zbiegu ul. Emilii I Przędzalnianej
  - fabryka L. Grohmana przy ul. Tylnej

1935

- nr 1, z 6 I, s. 5: widok ogólny budynku Biura Głównego i Zarządu Zjednoczonych Zakładów Włókienniczych K. Scheiblera i L. Grohmana przy ul. Targowej 65
- nr 2, z 13 I, s. 6: widok ogólny hali kotłów kotłowni oddziału „Księży Młyn” (główniej); 15 kotłów o ogólnej powierzchni 14.687 m²
- nr 3, z 20 I, s. 6: reprodukcja reklamowego sztychu J. Alwano, z 18... r. przedstawiającego fragment zakładów scheiblerowskich: przędzalni na ponad 150.000 wrzecion, przy ul. Emilii oraz osiedle zakładowe Księży Młyn
- nr 4, z 27 I, s. 7: - reprodukcja reklamowego rysunku fragmentu zakładów scheiblerowskich przy ul. Emilii; podpis: „Ogólny widok fabryki Zjednoczonych Zakładów K. Scheiblera i L. Grohmana przy ul. Emilii 5/7. Wykończalnia: drukarnia, farbiarnia, bielnik i apretura. Dalej domy familijne.”
  - reprodukcja reklamowego rysunku fragmentu zakładów scheiblerowskich; podpis: „Ogólny widok fabryk K. Scheiblera i L. Grohmana przy Wodnym Rynku – przędzalnia o 50.972 wrzecionach i tkalnia o 1.163 krosnach.”
- nr 5, z 2 II, s. 6: - fragment wnętrza elektrowni „Nowej Tkalni” przy ul. J. Kilińskiego
  - widok ogólny fabryki (2 przędzalnie, tkalnia, wykończalnia i farbiarnia) przy ul. Targowej według rysunku reklamowego W..... Walkiewicza [?]
- nr 10, z 10 III, s. 6: targ na Wodnym Rynku, w głębi widoczny budynek fabryki K. Scheiblera przy tym rynku
- nr 14, z 7 IV, s. 7: oddział wykańczalni, fragment hali bielnika
- nr 17, z 28 IV, s. 6: główna reprezentacyjna brama wjazdowa do Zjednoczonych Zakładów K. Scheiblera i L. Grohmana, tzw. ”beczki grohmanowskie”
- nr 23, z 9 VI, s. 1: członkowie dyrekcji Zakładów na uroczystości zakończenia kursu instruktorskiego III stopnia dla członków zakładowego Koła nr 14 LOPP; zdjęcie wykonane „na dziedzińcu Zakładów, przy ul. Przędzalnianej 68”
- nr 39, z 29 IX, s. 2: 350-osobowa wycieczka pracowników zakładów scheiblerowskich do Krakowa i na Sowiniec, na budowę kopca J. Piłsudskiego; zdjęcie wykonane na wawelskich krużgankach

- przemysłu obuwniczego

= „Gentelmen”

Adres:, ul. B. Limanowskiego .....

- przemysłu odzieżowego

- przemysłu papierniczego

- wyrobów galanteryjnych

= **Fabryka Filcowych Kapeluszy „Karol Goepfert“, Sp. Akc.**

porównaj: **OSOBY – GOEPPERT Florentyna** (żona właściciela; prezes Spółki)

Adres: ul. M. Skłodowskiej-Curie 3.

Znana łódzka firma kapelusznicza. W 1939 r. posiadała w Łodzi sklepy firmowe przy ul. Piotrkowskiej 11, 71, 292

- inne

= .....

Adres: ul. Więckowskiego 35.

= **Belgijska Sp. Akcyjna „Emil HAEBLER”**

patrz: **FABRYKI** – włókiennicze – Towarzystwo Akcyjne Przemysłowe i Handlowe dawnych Przedsiębiorstw E. **Haeblera**

= **Łódzka Manufaktura Pluszu „Teodor Finster”, Sp. Akc.**

porównaj: **OSOBY** – **FINSTER** Teodor (właściciel)

Adres: ul. Dowborczyków 17.

Powstała w ..... Powojennym spadkobiercą tradycji tej Fabryki była **Łódzka Fabryka Dywanów „Dywilan”**[2].

BIBLIOGRAFIA:

[1] [widok ogólny Fabryki wg rysunku reklamowego]; [w:] „Giewont”. 1928, nr 3, s. 227

[2] Wystawa czasowa w Muzeum Włókiennictwa w Łodzi p.t. „Persy” z Łodzi. Historia „Dywilanu”, otwarta 25 września 2014

[3] GRONCZEWSKA Anna, *Historia łódzkiej fabryki dywanów, która niegdyś produkowała plusz*; [w:] „Co tydzień historia” (dod. do „Dziennika Łódzkiego”); 27 IX 2017, ss. 2-3.

1926

- nr 28, z 11 VII, s. 3: – *plateau* pracowników biurowych wykonane z okazji jubileuszu 25-lecia Fabryki, ofiarowane właścicielowi
- grupa pracowników Fabryki z 30-letnim stażem pracy

= **Otto GOLDAMMER**

Adres: ul. J. Kilińskiego 68.

= **„Krusche i Ender”, Pabianice**

patrz: **PABIANICE** – fabryki – „Krusche i Ender”

= **„Paul LANDAU”**

Adres: ul. ....

1931

- nr 32, z 9 VIII, s. 5: w fotoreportażu z Archiwum akta Dawnych m. Łodzi: f-kopia fabrycznych bonów pieniężnych z lat 1860–1865 m.in. zakładów P. Landau.

= **firma (fabryka) „J. Peters i S-ka”**

porównaj: **OSOBY** – **FREY** Wiktor (kier. Dz. Technicznego i Sprzedaży)

Adres: Łódź, ul. ....

= **fabryka „SMARZYŃSKI i DIETRYCH”**

= **fabryka „J. SMARZYŃSKI, F. MIŁOBĘDZKI i J. MALEWSKI”**

porównaj: **OSOBY** – **SMARZYŃSKI** Jan

Adres: .....

W latach 1909 – 1915 fabryka „J. Smarzyński i .... Dietrych”. W tej konfiguracji własnościowej fabryka **(ta sama ?)** powstała w 1919 roku.

= **Fabryka Jakuba SEIGERTA**

Adres: ul. Wólczańska 188.

= **fabryka SZWARCSCHULCA”**

Adres: ul. Pomorska 163.

= **Fabryka „Artur TIENEMANN i ..... FRIENDLER**

Adres: ul. Spacerowa 3.

3. FARMACEUCI, łódzcy

patrz: **APTEKARZE**, łódzcy

porównaj: – **ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA** – zawodowe – Stowarzyszenie Aptekarzy Łódzkich

– **ZWIĄZKI** – zawodowe – Związek Zawodowy Pracowników Farmaceutycznych w Łodzi

4. FEDERACJE

– Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, oddz. w Łodzi

patrz: **ORGANIZACJE i STOWARZYSZENIA** – kombatanckie

5. FELCZERZY, łódzcy

porównaj: – **OSOBY** – **SZULC** Józef (st. felczer)

– **ZWIĄZKI** – zawodowe – Związek Felczerów m. Łodzi

6. FILHARMONIA W ŁODZI

porównaj: – **ORKIESTRY** – symfoniczna Filharmonii w Łodzi

– **OSOBY** – **ABENDROTH** Herman (dyrygent, gościnny występ), **ADAMCZYK** Franciszek (współorganizator orkiestry), **SCHEIBLER** Karol Wilhelm III (współtwórca orkiestry), **SKWARCZEWSKA** Wiktoria (śpiewaczka), **WERTYŃSKI** Aleksander (recital),

– **SZKOŁY** – artystyczne – Konserwatorium H. Kijewskiej

Adres: ul. Narutowicza 20/22.

Budynek:

Pierwotnie Sala Koncertowa w gmachu wybudowanym przez Ignacego Vogla. Otwarta 27 I 1887 roku. W 1916 r. budynek przejęty przez powstałą w Łodzi Filharmonię. W palarni wystawiali swoje prace łódzcy plastycy.

Orkiestra:

Pierwszy koncert Łódzkiej Orkiestry Symfonicznej, złożonej podówczas z muzyków amatorów i zawodowców, miał miejsce 17 lutego 1915 r. w sali Teatru Wielkiego przy ul. Konstantynowskiej [1]. Pierwszym dyrektorem i dyrygentem tej orkiestry był Tadeusz Mazurkiewicz, która powstała przy dużym wsparciu łódzkiego przemysłowca Karola Wilhelma Scheiblera [1]. W tym czasie wiele jej instrumentów pochodziło z orkiestry fabrycznej zakładów scheiblerowskich.

Na początku czerwca 1934 r., prawdopodobnie z powodu ciężkiej sytuacji finansowej (**osobistej czy Filharmonii ??**) powiesił się w gmachu Filharmonii, na galerii, jej ówczesny dyrektor – Alfred Strauch. Wybitny animator kultury muzycznej w Łodzi [1].

Pierwszy po zakończeniu II wojny światowej koncert miał miejsce 19 II 1945 r., który poprowadził Zdzisław Górzyński.

W roku 198[...], z powodu katastrofalnego stanu technicznego „sali koncertowej Vogla”, Filharmonia funkcjonowała przez siedemnaście lat w sali „Lutni” przy ul. Piotrkowskiej [1] (po II w. św. pierwsza siedziba łódzkiej operetki).

W 199[...], budynek Vogla został rozebrany. W jego miejscu powstał nowy budynek wg projektu Romualda Leglera. Uroczystość oddania go do użytku odbyła się 11 XII 2004 roku.

BIBLIOGRAFIA:

[1] PAWLAK [...], W rytmie fabrycznych syren. Łódź 197[...], s. [...]

[2] LENARCINŚKI Michał, Muzyka w nowym mieszkaniu. [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 11-12 XII 2004, nr 290, s. 1 i 11.

[3] (DP), Fronton z łukiem i szklaną taflą. [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 22 XII 2004, nr 299, s. 16.

[4] **Filharmonia w Łodzi. Łódź 197...**

[5] 90 mieć lat, to nie grzech. [w:] „Gazeta Wyborcza-Łódź”, 18 II 2005, nr [...], s. 1 [foto Orkiestry w muszli parku „Helenów” po dyr. Tadeusza Mazurkiewicza].

[6] Kultura muzyczna Łodzi. 90 lat Filharmonii Łódzkiej. Łódź 2007, wyd. Akademia Muzyczna im. G. i K.

1925

- nr 1, z 4 I, s. 8: „Po maskaradzie sylwestrowej w Filharmonii”, rysunek satyryczny.
- nr 18, z 3 V, s. 5: kostiumowy raut akademicki p.n. „U króla Stasia” (**26.04.1925**)
  - uczestnicy rautu w strojach z tamtej epoki
  - uczestnicy rautu w strojach z tamtej epoki
- nr 34, z 23 VIII, s. 7: ks. Czesław Oraczewski wygłasza w sali Filharmonii odczyt p.t. „Jak zdobyć powodzenie”.

1926

- nr 3, z 17 I, s. 3: jubileuszowy koncert z okazji 10-lecia Filharmonii (4.01.1926); orkiestrę prowadzi Bronisław Szulc
- nr 14, z 3 IV, s. 9: grupa polskich bokserów z Wolnego Miasta Gdańska podczas spotkania (z kim ?) w sali Filharmonii (**21.03.1926**)
- nr 45, z 7 XI, s. 2: akademie ku czci Jana Kasprowicza zorganizowana przez ..... (**27.10.1926**)
  - goście
  - młodzież szkolna
- nr 47, z 21 XI, s. 1: akademie z okazji święta 11 Listopada z udziałem łódzkich przedstawicieli władz państwowych, komunalnych, duchowieństwa, organizacji społecznych i łódzian (**11.11.1926**)
- nr 48, z 28 XI, s. 3: orkiestra Filharmonii „in corpore” na próbie z członkami Towarzystwa Śpiewaczego im. S. Moniuszki (**14.11.1926**)

1927

- nr 6, z 6 II, s. 1: akademie „mariańska” ku czci Najświętszej Marii Panny zorganizowana przez Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich w Łodzi (**30.01.1927**)
- nr 7, z 13 II, s. 3: uczestnicy balu karnawałowego Łódzkiej Straży Ogniowej (**1.02.1927**)
- nr 8, z 20 II, s. 3: akademie z okazji 5. rocznicy rozpoczęcia pontyfikatu przez papieża Piusa XI
- nr 13, z 27 III, s. 2: akademie z okazji imienin J. Piłsudskiego (19.03.1927)
  - występ chóru Towarzystwa Śpiewaczego im. S. Moniuszki
  - widok ogólny sali z uczestnikami
- nr 21, z 22 V, s. 2: Prezydent R.P. – Ignacy Mościcki na raucie w salach Filharmonii z okazji wręczenia sztandaru 28. pułkowi Strzelców Kaniowskich (**15.05.1927**)
  - s. 7: pedagogzy i uczniowie „in corpore” Konserwatorium Heleny Kijeńskiej w dniu popisu Szkoły w łódzkiej Filharmonii (**8.05.1927**); prawdopodobnie wśród tych osób jest H. Kijeńska
- nr 23, z 5 VI, s. 1: XV Zjazd Związku Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej w sali Filharmonii (**28–29.05.1927**)

1928

- nr 7, z 12 II, s. 3: bal karnawałowy młodych prawników pod protektoratem Prezesa Sądu Okręgowego w Łodzi w salach Filharmonii
- nr 8, z 19 II, s. 1: bal aktorów Teatru Miejskiego w Łodzi, z udziałem m.in. Mieczysławy Ćwiklińskiej przebywającej w tym czasie w Łodzi na gościnnych występach

1929

- nr 1, z 6 I, s. 1: orkiestra Filharmonii „in corpore” podczas koncertu z okazji jubileuszu 10-lecia oddz. łódzkiego Związku Zawodowego Muzyków R.P. w sali Filharmonii
- nr 8, z 24 II, s. 3: – fotoreportaż z balu karnawałowego Syndykatu Dziennikarzy w Łodzi w salach łódzkiej Filharmonii (3 zdjęcia)
  - akademie ku czci Papieża Piusa XI, zorganizowana przez ..... (**17.02.1929**); widok ogólny sali koncertowej

1930

- nr 3, z 19 I, s. 7: karnawałowy bal maskowy PCK w salach łódzkiej Filharmonii
- nr 7, z 16 II, s. 6: uczestnicy turnieju bokserskiego, który odbył się w salach Filharmonii, drużyny „Widzewskiej Manufaktury” i grupa pięściarzy wagi ciężkiej ze Śląska
- nr 9, z 2 III, s. 3: bal – reduta artystyczna – zorganizowany przez artystów Teatru Kameralnego w Łodzi w salach Filharmonii
- nr 13, z 30 III, s. 3: akademie z okazji imienin J. Piłsudskiego (19.03.1930)
  - orkiestra Stowarzyszenia Śpiewaczego im. J. Słowackiego

- widok ogólny sali Filharmonii
- nr 43, z 19 X, s. 3: organizatorzy i uczestnicy poranku artystycznego p.t. „Legiony w pieśni”, zorganizowanego przez łódzki oddział Związku Legionistów
- nr 49, z 30 XI, s. 3: wiec przedwyborczy podczas wyborów do Senatu RP; przemawia poseł na Sejm RP – Bolesław Fichna
- nr 51, z 14 XII, s. 4: uroczystość otwarcia dorocznego kiermaszu „Kropki Mleka”
(5–8.12.1930)

1931

- nr 3, z 18 I, s. 5: uczestnicy karnawałowego balu-tomboli zorganizowanego przez zespół Teatru Miejskiego w Łodzi
- nr 5, z 1 II, s. 3: drużyny bokserskie „Warty” – Poznań i „IKP” – Łódź przed spotkaniem towarzyskim rozegranym w salach łódzkiej Filharmonii
- nr 7, z 15 II, s. 3: karnawałowy bal maskowy Łódzkiej Straży Ogniowej Ochotniczej
- nr 9, z 1 III, s. 3: akademie (w łódzkiej Filharmonii) z okazji IX rocznicy rozpoczęcia pontyfikatu papieża Piusa XI, z udziałem chóru „Lutnia”, bpa W. Tymienieckiego, przedstawicieli władz i duchowieństwa. Widok ogólny sali.
- nr 21, z 24 V, s. 5: recital [jaki ? na jakim instrumencie?] ok. 14-letniego M. Naumillera z .....
(20.05.1931)
- nr 44, z 1 XI, s. 2: recital Wiktorii Skwarczewskiej (sopran charakterystyczny; początek listopada 1931 r.)

1932

- nr 4, z 24 I, s. 2: karnawałowy bal maskowy Łódzkiej Straży Ogniowej Ochotniczej
(16.01.1932)
- nr 15, z 10 IV, s. 1: akademie żałobna ku czci bpa Władysława Bandurskiego (zm. w kwietniu 1932); widok ogólny sceny podczas występu łódzkich harcerzy
s. 3: jak wyżej; występ chóru Tow. Śpiewaczego im. S. Moniuszki
- nr 20, z 15 V, s. 4: popis uczennic Szkoły Rytmiki i Tańca Stefanii Paszkówny w sali Filharmonii w bajce choreograficznej p.t. „Księżniczka i wieśniaczka”;
8.05.1932
– układ taneczny
– układ taneczny
- nr 21, z 22 V, s. 2: jedna z uczennic Szkoły Tańca Artystycznego Ireny Prusickiej w układzie tanecznym przygotowanym na szkolny popis w łódzkiej Filharmonii; 22.05.1932
- nr 52, z 24 XII, s. 5: wykonawcy popisowego koncertu wokalnie-instrumentalnego uczniów Konserwatorium H. Kijeńskiej w sali łódzkiej Filharmonii; w pierwszym rzędzie pedagogi z Heleną Kijeńską na czele; 18.12.1932

1933

- nr 17, z 23 IV, s. 4: próba do popisu uczniów Szkoły Rytmiki i Tańca Stefanii Paszkówny (zaplanowanego na dzień 14.05.1932); tu w obrazie choreograficznym p.t. „Mama Miki z czworaczkami piecze ciasto z kruszynkami”
- nr 27, z 2 VII, s. 1: zjazd wojewódzki Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR)
(25.06.1933)
– prezydium Zjazdu
– widok ogólny sali
- nr 46, z 12 XI, s. 2: widok ogólny uczestników wykładu szwedzkiego prof. Felleniusa p.t. „Stosunki polsko-szwedzkie w roku 1863” (ok. 5.11.1933)
- nr 49, z 3 XII, s. 6: – ..... Nireńska, tancerka, wystąpiła z pokazem indywidualnym
– akademie z okazji 40-lecia pracy J. Piłsudskiego

1934

- nr 20, z 20 V, s. 4: uczestnicy konkursu śpiewaczego łódzkich chórów, zorganizowanego przez Związek Polskich Stowarzyszeń Śpiewaczy i Muzycznych w Łodzi (13.05.1934)
- nr 47, z 25 XI, s. 1: jubileusz 40-lecia Stowarzyszenia Śpiewaczego im. S. Moniuszki w Łodzi
– orkiestra i chór Stowarzyszenia „in corpore” na estradzie Filharmonii
– chór Stowarzyszenia „in corpore”

1935

- nr 7, z 17 II, s. 1: widok ogólny sali łódzkiej Filharmonii ze zgromadzonymi na „akademii propagandowej na rzecz szkolnictwa polskiego za granicą” zorganizowanej przez komitet wojewódzki w Łodzi Federacji Szkolnictwa Polskiego Zagranicą (10.02.1935)

7. FILM

– różne

– o Łodzi

= „Dzwony wieczorne”

„Dzwony wieczorne. Róże i kolce zakazanej miłości”. Reżyseria: Józef MASZYCKI, zdjęcia: Władysław BEME, scenariusz: Leon HEIMAN, Józef MASZYCKI. Produkcja: „Emes-Film”. 10-aktowy. W rolach głównych wystąpili aktorzy Teatru Miejskiego w Łodzi. Kręcony był w plenerach w Łodzi, Łowiczu i Łagiewnikach. Premiera w Łodzi, w kinie „Luna” około 24.10.1926 r. [1].

BIBLIOGRAFIA:

[1] „Łódź w Ilustracji”, 1926, nr 45, s. 7.

1926

– nr 45, z 7 XI, s. 7: dwie sceny z filmu „Dzwony wieczorne”

8. FIRMY, PRZEDSIĘBIORSTWA

porównaj: – FABRYKI
– DRUKARNIE

BIBLIOGRAFIA:

[1] Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu na rok 1938.

[2] *Przemysł Fabryczny w Królestwie Polskim*, [Warszawa]; informator adresowy wydawany w latach 1904 – 1913]

– niezidentyfikowane

= firma (fabryka) „J. Peters i S-ka”

porównaj: OSOBY – FREY Wiktor (kier. Dz. Technicznego i Sprzedaży)

Adres: Łódź, ul. ....

– budowlane

= „Konstruktor”, Juliusz Leszczyński, Warszawa

1931

– nr 31, z 2 VIII, s. 5: całokolumnowa reklama Firmy ze zdjęciami najważniejszych łódzkich realizacji:

- dom bankowców na rogu Wierzbowej i Narutowicza
- osiedle Zakładu Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych przy ul. Nowo-Pabianickiej
- Państwowa Fabryka Wyrobów Tytoniowych przy ul. M. Kopernika
- Szkoła Powszechna przy ul. Łęczyckiej

= [Firma Budowlana] „Izrael TYLLER”, Łódź

porównaj: – DOMY – gmach Sądu Grodzkiego w Łodzi (realizacja)
– OSIEDLA – im. J. Montwiłła-Mireckiego na Polesiu Konstantynowskim
– OSOBY – HANEMAN Jan (z-ca dyr. KKO m. Łodzi), NARUSZKIEWICZ Stefan (dyr. KKO m. Łodzi)

Adres: .....

Firma powstała w r. 19..... Z czasem stała się jedną z większych w Łodzi. w II poł. lat 20-tych XX w. wygrał przetarg na realizację osiedla im. J. Montwiłła-Mireckiego na Polesiu Konstantynowskim. Z tego powodu popadła w kłopoty finansowe, ponieważ w pewnym momencie miasto zaczęło płacić mu weksłami długoterminowymi. To z kolei doprowadziło do niezbyt legalnych kontaktów z kierownictwem Komunalnej Kasy Oszczędnościowej m. Łodzi, które zakończyły się procesem obu dyrektorów Kasy, w wyniku, którego dyr. S. Naruszkiewicza dostał 3,5 lat więzienia, a J. Haneman 1 rok[1].

Inna realizacja Firmy to dom mieszkalny przy ul. G. Narutowicza 54.

BIBLIOGRAFIA:

[3] „Kurier Łódzki”, 8 I 1935, nr 8, s. 4 (art. „Lekkomyślna i karygodna gospodarka instytucją publiczną”); „KŁ”, 9 I 1935, nr 9, s. 7 (art. „Drugi dzień procesu o nadużycia w KKO w Łodzi. Sensacyjne zeznania świadków”); „KŁ”, 10 I 1935, nr 10, s. 4 (art. „Trzeci dzień procesu o nadużycia w KKO m. Łodzi. Fałszerstwo podpisów na wekslach”); „KŁ”, 11 I 1935, nr 11, s. 6 (art. „Sprzeczne zeznania biegłych w procesie KKO. Straty wyniosą około 70 tys.. Dziś oczekiwany wyrok”); „KŁ”, 13 I 1935, nr 13, s. 4 (art. „B. dyr. Naruszkiewicz skazany na 3,5 roku więzienia. Utrata praw obywatelskich i honorowych na okres 5 lat. Haneman skazany na 1 rok więzienia”)

- drukarskie

patrz: **DRUKARNIE**

- elektrotechniczne

= **Biuro Urządzeń Elektrotechnicznych, inż. Edmund JASIŃSKI**

porównaj: **OSOBY – JASIŃSKA** ..... (żona właściciela), **JASIŃSKI** Edmund (właściciel)

Adres: ul. Sienkiewicza 34.

Firma powstała w 1911 roku.

1931

– nr 46, z 15 XI, s. 1: pracownicy Firmy „in corpore” wraz z właścicielem i jego żoną; zdjęcie wykonane z okazji 20-lecia Firmy przed jej siedzibą (8.11.1931)

- fotograficzne

patrz: **FOTOGRAFOWIE**

- fryzjerskie

patrz: **FRYZJERZY**

- handlowe

porównaj: – **SALONY SZTUKI**
– **KWIACIARNIE**
– **KSIĘGARNIE**
– **SPÓŁDZIELNIE**

= „Alfa-Radio”

Adres: ul. Nawrot 1.

1934

– nr 16, z 22 IV, s. 4: stoisko firmowe na „Wystawie Ruchomej Prób i Wzorów Przemysłu Krajowego” w salach Banku Handlowego w Łodzi (wyróżnione)

= [Hurt- Detal]”Paweł GEISLER

Adres: Piotrkowska 102a

= Salon **motocyklowy firmy „Ariel”**

porównaj: **OSOBY – TURNER** Ignacy

Adres: ul. ....

Konstruktorem motocykli „Ariel” był Ignacy Turner.

= Sklep spożywczo-kolonialny ..... **Bartoszewicza**

Adres: ul. Główna 52 (1935)

1935

– nr 12, z 24 III, s. 6: witryna sklepu Bartoszewicza udekorowana z okazji imienin marsz. J. Piłsudskiego

= Polska Spółka Obuwia „Bata”, Sp. Akc.

Posiadała w Łodzi dwa sklepy: Piotrkowska 4 i Piotrkowska 87 [1].

BIBLIOGRAFIA

[1] Spis adresowy m. Łodzi, 1937–1939

1934

– nr 19, z 13 V, s. 7: sklep przy ul. Piotrkowskiej 4 lub 87

= [Firma handlowa] S. Bieńkowski

porównaj: [Firma handlowa] A. Spodenkiewicz

Adres: ul. Piotrkowska 55 (sklep). To był sklep „PLUTOS” ??? (porównaj!!)

1929

– nr 20, z 19 V, s. 7: wystawa sklepu przygotowana na konkurs zorganizowany przez Towarzystwo Przyjaciół Wytwórczości Krajowej (I nagroda)

= Sklep Winno–Wódczany ... BRZozowska

Adres: ul. ....

1929

– nr 10, z 10 III, s. 3: uroczystość otwarcia sklepu

= Skład tapet „Bruno BUCZKAT”

Adres: ul. Piotrkowska 118

Z podpisu: „Jedyna chrześcijańska firma tej branży w Łodzi”. W podpisie inne imię właściciela „A. Buczkát”.

1933

– nr 42, z 15 X, s. 7: widok ogólny sklepu firmowego przy ul. Piotrkowskiej 118

= „ELIBOR”, Sp. Akc. Handlowo–Przemysłowa Ł. J. Borkowski, oddz. w Łodzi

porównaj: OSOBY – HORODYŃSKI W..... (prezes), OLSZEWSKI M..... (dyr. oddz. łódzkiego)

Adresy: Zarząd Firmy: Warszawa ul. Mazowiecka 11 [1]; ul. Wolska 103 (1940) [4].
Oddział łódzki: ul. Kilińskiego 60 (skład), ul. Piotrkowska 48 (salon sprzedaży).

„Elibor” był jednym z koncesjonowanych przedstawicieli amerykańskiego koncernu samochodowego GMC, między innymi w sprzedaży podwozi autobusowych. Oddział łódzki „Eliboru” zajmował się dystrybucją na obszarze województwa łódzkiego [5].

Donos z jesieni 1940 r.: „Ponieważ sprawa getta stała się w Warszawie aktualna, przeto uważam za stosowne zawiadomić, że ukrywa się w firmie „Elibor”, Wolska 103, opasłe żydzisko nazwiskiem Dickstein, który był zastępcą dyrektora w łódzkim oddziale „Eliboru” i w swoim czasie zwiózł z Łodzi żeby nie dostać się do getta [w Łodzi – WŻ], a teraz siedzi w kącie i żyje kosztem biednych urzędników, pobierając wysoka pensję.”[4].

W okresie II wojny światowej Firma (oddz. łódzki) funkcjonowała pod zarządkiem niemieckim. Szefem oddz. łódzkiego był Albert Tietz, zam. przy ul. Radwańskiej 25 [6].

Firma wznowiła działalność niedługo po zakończeniu okupacji hitlerowskiej. Według ogłoszenia prasowego: „Cement w dowolnych ilościach ze składów i wagonowo wprost z fabryk poleca „Elibor”, Sp. Akc. Handlowo–Przemysłowa J. BORKOWSKI, ul. J. Kilińskiego 70, tel. 101–72” [2, 3].

BIBLIOGRAFIA:

[1] Archiwum Państwowe w Łodzi, akta KEŁ, sygn. 3 (druk firmowy z grudnia 1921 r.)

[2] Książka telefoniczna Łodzi, VIII 1945, s. 2.

[3] [ogłoszenie reklamowe]; [w:] „Dziennik Łódzki”, 4 VIII 1945, nr 30, s. 4.

[4] Engelking Barbara, *Szanowny panie gistapo. Donosy do władz niemieckich w Warszawie i okolicach w latach 1940–1941*. Warszawa 2003, s. 103.

[5] [informacja reklamowa o przedstawicielstwie sprzedaży autobusów GMC na wojew. łódzkie]; [w:] „Kurier Łódzki”, 16 VII 1929, nr 192, s. 11.

[6] [Książka telefoniczna Łodzi/Litzmannstadt], Łódź 1940, s. 62

1927

– nr 27, z 3 VII, s. 3: członkowie dyrekcji Tow. Akc. „Elibor”; zdjęcie wykonane z okazji 25-lecia Firmy

= „**FERSTER** .....

Adres: ul. Piotrkowska ..... (sklep firmowy).

1930

– nr 21, z 18 V, s. 4: wystawa sklepu firmowego urządzona wg hasła „Ligi Samowystarczalności Gospodarczej”

= **Sklep firmowy Fabryki Czekolady i Cukrów „FRANBOLI”, Warszawa**

patrz: **FABRYKI** – przemysł spożywczy – Fabryka Czekolady i Cukrów „Franboli”

= **Sklep obuwniczy „Leopold FULDE”**

Adres: ul. Piotrkowska 121.

1933

– nr 16, z 15 IV, s. 6: fragment wnętrza sklepu

= **Górnośląskie Towarzystwo Węglowe „Ge-Te-Wu”, oddz. łódzki**

porównaj: **OSOBY – ROWIŃSKI** Napoleon (dyrektor oddz. łódzkiego)

Towarzystwo „Ge-Te-Wu” było biurem sprzedaży kopalni „Giesche”, Sp. Akc w Katowicach. Kopalnia była już obecna na rynku łódzkim, ale w sierpniu 1930 r. otworzyła tu swój oddział z prawdziwego zdarzenia.

Adres: ul. Srebrzyńska 16.

1930

– nr 36, z 31 VIII, s. 7: uroczystość poświęcenia nowej, własnej siedziby oddz. łódzkiego Towarzystwa

– pracownicy i zaproszeni goście w chwili po akcie poświęcenie

– widok ogólny budynku głównego oddz. łódzkiego

– plac składowy węgla

– kierownicy centrali katowickiej (inż. Alfred Preiss i inż. Henryk Sachs) w towarzystwie dyrektora oddz. łódzkiego – N. ROWIŃSKIEGO

= **Skład chemiczny „E..... HADRIAN”**

Adres: ul. Cegielniana 81.

1928

– nr 32, z 5 VIII, s. 1: gruzy i zgliszcza składu po wybuchu chemikaliów w nocy 28.01.1928 r.

s. 2: jak wyżej; zdemolowane po wybuchu w składzie E. Hadriana wewnątrz pałacu Stillera i Bielszowskiego przy ul. Cegielnianej .....

= **Skład Skór i Dodatków Szewskich**

porównaj: **OSOBY – MOKROSIŃSKI** Władysław (kierownik)

Adres: ul. Główna 56.

Uruchomiony przez Cech Szewców i Cholewkarzy w Łodzi w marcu 1935 roku. Jego kierownikiem mianowano wieloletniego sekretarza Cechu – Władysława Mokrosińskiego.

= **Przemysł Drzewny „Maksymilian JAKUBOWICZ”**

Adres: ul. Żeromskiego 90/92.

1929

– nr 34, z 25 VIII, s. 1: fragment frontonu budynku firmy „Przemysł drzewny „Maksymilian JAKUBOWICZ”, przy ul. S. Żeromskiego 90/92

= **Zakład Zoologiczny „Maksymilian KENIG”**

Adres: ul. Nawrot ...

1927

– nr 45, z 6 XI, s. 3: stoisko firmowe na wystawie roślin i zwierząt w Szkole Powszechnej Nr 1
lub 21 im. A. Mickiewicza przy ul. Nowo-Targowej 24

= Sklep Spożywczy, E. Klektau

Adres: ul. [róg Dąbrowskiej i Rzgowskiej]

1931

– nr 22, z 31 V, s. 7: widok ogólny wejścia do sklepu z ulicy

= Skład Fortepianów i Pianin „Karol KOISCHWITZ”

porównaj: OSOBY – KOISCHWITZ Juliusz (założyciel Firmy), KOISCHWITZ Karol (właściciel Firmy)

Adres: ul. Moniuszki 2 (1925), Piotrkowska 67.

Firma powstała w listopadzie 1891 r., założona przez Juliusza Koischwitza, jako wytwórnia pianin (pierwsza tego rodzaju w Łodzi wg tekstu reklamowego) i mieściła się podówczas przy ul. Piotrkowskiej 253. W marcu 1892 r. jako wspólnik przystąpił do Firmy syn właściciela – Karol. Od 1 VII 1892 r. Firmę przeniesiono na ul. Dzielną 44. Na skutek konkurencji zagranicznej Firma w 1901 r. zlikwidowała produkcję pianin przekształcając się w firmę handlową. W dniu 1 VII 1902 r. otworzyła sklep przy ul. Ewangelickiej 1. Z dniem 1 X 1902 r. sklep przeniesiono do większego lokalu przy ul. Dzielnej 20, a w 1911 r. do lokalu przy ul. Moniuszki 2. Od początku 1927 r. sklep znajduje się w nowym lokalu przy ul. Piotrkowskiej 67. [1].

BIBLIOGRAFIA:

[1] „Łódź w Ilustracji”, 25 IX 1927, nr 39, s. 7 (historia działalności firmy „Karol KOISCHWITZ”; tekst reklamowy)

1927

– nr 39, z 25 IX, s. 7: wnętrze sklepu przy ul. Piotrkowskiej

= „Konsum” Widzewskiej Manufaktury

porównaj: OSOBY – GEISLER Artur (dyrektor „Konsumu”)

Adres: ul. Rokicińska (ob. al. J. Piłsudskiego) 54 (1932).

Sklep fabryczny sprzedający oprócz wyrobów Fabryki, również wszelkiego rodzaju artykuły pierwszej potrzeby przede wszystkim robotnikom „WiMy”. Dla nich artykuły były sprzedawane ze zniżką, mogli też zamiast wypłaty otrzymać w bonach do tego sklepu (choć niejednokrotnie ta forma były wykorzystywana przymusowo, gdy fabryce brakowało pieniędzy na bieżące zobowiązania co zwykle wywoływało niezadowolone z podejrzeniem o dodatkowy zysk przedsiębiorcy). Poza tym mogli kupować w nim na kredyt, który był likwidowany przy najbliższej wypłacie, który wpisywano do specjalnych książeczek członkowskich. Przynależność do „Konsumu” nie była obowiązkowa.

1932

– nr 10, z 6 III, s. 5: – widok ogólny sali sprzedażowej
– grupa łódzkich dziennikarzy w „Konsumie” podczas zwiedzania „Wimy”

1933

– nr 9, z 26 II, s. 4: – fragment wystroju z okazji sprzedaży promocyjnej p.n. „Biały tydzień”
– jedna z wystaw „Konsumu”

1934

– nr 10, z 11 III, s. 7: dwa zdjęcia z wnętrza sklepu opublikowane z okazji sprzedaży promocyjnej pościeli p.n. „Biały tydzień”

= Dom Towarowy „B. LISNER”

porównaj: OSOBY – LISNER Anna (współzałożycielka Firmy)

Adres: ul. ....

= „Nobel” [handel benzyną]

Adres: ul. ....

1925

– nr 41, z 11 X, s. 7: firmowa stacja benzynowa na placu Wolności

= „PHILIPS”

Adres: ul. Piotrkowska 104 (w oficynie); sklep firmowy

1930

- nr 5, z 2 II, s. 3: otwarcie wystawy promocyjnej radioodbiorników m-ki „Philips” prawdopodobnie w jego sklepie przy ul. Piotrkowskiej 104
- nr 22, z 25 V, s. 4: widok z zewnątrz sklepu „Philipsa”

1931

- nr 47, z 22 XI, s. 4: reklama „Philipsa” na frontonie pałacu Juliusza Heinzla przy ul. Piotrkowskiej 104

1932

- nr 1, z 3 I, s. 3: konkurs Towarzystwa „Kropla Mleka” na najpiękniejsze niemowlę sponsorowany przez łódzkie przedstawicielstwo „Philipsa” i urządzony w jego salonie (Piotrkowska 104)

1932

- nr 17, z 24 IV, s. 3: wystawa prac Arego Sperskiego w salonie „Philipsa” w Łodzi, przy ul. Piotrkowskiej 104 („Wyzwolenie”, „Akt”, „Portret pana X”, „Pani z kotkiem”)
- nr 47, z 20 XI, s. 3: fragment reklamy salonu „Philipsa” na frontonie pałacu J. Heinzla (Piotrkowska 104)

= „PLUTOS”

Właścicielem sklepu była firma handlowa S. Bieńkowski (??); porównaj !!!

Adres: ul. Piotrkowska 55.

1932

- nr 24, z 12 VI, s. 6: fronton sklepu

= „Polski Fiat”, przedstawicielstwo na Łódź i wojew. łódzkie

porównaj: OSOBY – BUCZYŃSKI Henryk (przedstawiciel)

Adres: .....

Powstało w 1939 r.

= „Radio–Audiofon”

Adres: ul. Traugutta 1 (w „Grand–Hotelu”).

1928

- nr 9, z 26 II, s. 5: witryna sklepu w gmachu Hotelu (wejście od ul. R. Traugutta)

1931

- nr 4, z 25 I, s. 5: widok ogólny witryny sklepu i właściciela (–li?) w jego drzwiach

= Salon Motocyklowy f–my „Raleigh” w Łodzi

porównaj: OSOBY – LESZCZYŃSKI Leon (właściciel)

Adres: ul. Piotrkowska 175

1930

- nr 11, z 16 III, s. 6: wnętrze salonu

= „SINGER” [maszyny do szycia]

Adres: ul. Piotrkowska 86.

Według „Księgi adresowej m. Łodzi, 1937–1939” w tym czasie funkcjonowały w Łodzi inne sklepy „Singera”: al. T. Kościuszki 3, Zgierska 56. Oficjalna nazwa Firmy wg tego samego źródła: „Singer Sewing Machine Company”.

1931

- nr 24, z 14 VI, s. 3: witryna sklepu „Singera” przy ul. Piotrkowskiej 86 z nagrodami w wystawionych konkursie „Małego Kuriera”

= „Soieries”

Adres: ul. Piotrkowska

1930

- nr 21, z 18 V, s. 4: wystawa sklepu wykonana wg haseł „Ligi Samowystarczalności

Gospodarczej”

= **Karol Somya, Spadkobiercy**

Adres: ul. Piotrkowska 102.

Nazwa firmy według druku firmowego z ofertą z IX 1899 r.: „*Karol SOMYA. Dom Handlowy. Skład artykułów technicznych, żelaza i stali. Kantor: ul. Piotrkowska 177, skład: ul. Piotrkowska 192*” (w: APŁ, akta KEŁ 23, k. 24).

1933

– nr 30, z 23 VII, s. 6: widok ogólny sklepu

= **[Firma handlowa] A. Spodenkiewicz**

porównaj: [Firma handlowa] S. Bieńkowski

Adres: ul. Piotrkowska 150 (sklep).

1929

– nr 20, z 19 V, s. 7: wystawa sklepu przygotowana przez właścicieli na konkurs zorganizowany przez Towarzystwo Przyjaciół Wytwórczości Krajowej (I nagroda)

= **„Świtez” – mleczarnia–cukiernia**

porównaj: **OSOBY – PUJDAK** ..... (właściciel), **PUJDAK** ..... (zoan właścicielaq)

Adres: ul. 6 Sierpnia 2

Uruchomiona w kon. lipca 1935 r.

1935

– nr 31, z 4 VIII, s. 2: uroczystość uruchomienia Firmy; właściciel, pracownicy, zdjęcie wykonane w siedzibie Firmy (**kon. VII 1935**)
– nr 32, z 11 VIII, s. 2: jak wyżej; zdjęcie wykonane przy barze piwnym (**kon. VII 1935**)

= **Skład Dywanów i Chodników, Józef TUGENDRAJCH**

Adres: ul. Nad Łódką 5.

1929

– nr 30, z 28 VII, s. 7: widok ogólny witryny sklepu

= **Składy Towarowe „Warrant”, Tow. Akc.**

Adres: ul. Piotrkowska 56 (1928, 1930; Biuro Główne). Składy: ul. **Targowa 6**, **Przejazd 60–64**, **Wodna 1**.

Firma powstała w 1899 roku. Przedmiotem jej działalności było ..... W 1922 r. otrzymała koncesję na pierwsze w Łodzi składy tranzytowe i wolnoctowe. W 1925 r. uruchomiła dom handlowy przy ul. Piotrkowskiej 56.

1930

– nr 45, z 1 XI, s. 5: – widok ogólny budynku przy ul. Piotrkowskiej 56 (Biuro Główne Firmy)
– budynki składów Firmy

= **„Wicher”**

Adres: .....

Firma **handlowa**. Właścicielem był **Władysław Sierpiński** (zm. w 19...). W 1931 r. Firma obchodziła 40-lecie istnienia.

1931

– nr 28, z 12 VII, s. 8: puchar przechodni i nagrody ufundowane przez Firmę dla uczestników wyścigu kolarskiego dookoła Łodzi **im. Władysława Sierpińskiego**. Na zdj. aktualny właściciel lub pracownik Firmy

= **Firma handlowa [branża spożywcza] A..... ZIELKE**

Adres: Piotrkowskiej 152, sklep (III 1935).

1935

– nr 10, z 10 III, s. 2: okolicznościowa, wielkanocna, wystawa w sklepie firmowym; dominującym akcentem wystroju jest wystawa puszek z szynkami i mięsem m-ki „Polo”; kształt puszek z szynkami jest podobny do powojennych i obecnych „Krakusa”

– komunalne m. Łodzi

= Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji m. Łodzi

porównaj: OSOBY – BARSZCZEWSKI W..... (inż.), CHODACZEK Józef (dr., czł. Rady Zarządzającej), FIEDLER Zygmunt (czł. Rady Zarządzającej), FRANKOWSKI Jan (kier. Dz. Gosp.; 193... – X 1937), HEJWOWSKI Antoni Tadeusz (czł. Rady Zarządzającej), KOZŁOWSKI Kazimierz (wiceprez. Łodzi; czł. Rady Zarządzającej z ramienia Zarządu Miejskiego Łodzi), MICHELIS Bronisław (inż.; czł. Rady Zarządzającej), RAABE Zygmunt (czł. Rady Zarządzającej), RYBOŁOWICZ Jan (inż., nacz. Wydz. Budowlanego Zarz. m. Łodzi, czł. Rady Zarządzającej), SKRZYWAN Stefan (inż.), PRZEDPEŁSKI Zygmunt (inż., kier. robót), STUŁKOWSKI Jan (dyr.; 192...–193...), WREDE Stanisław (inż.; czł. Rady Zarządzającej)

Adres: ul. Narutowicza 2 (1924–193...), ul. G. Narutowicza 65 (193... – 1945).

„Łódź postanowiła urządzić u siebie kanalizację. Projekt świetny. Inicjatorowie jego zobowiązali się podobno złożyć na ten cel kwotę rubli srebrem 2.000.000” [3].

Ogólne plany wodociągu i kanalizacji dla Łodzi opracował na zlecenie łódzkiego Magistratu angielski inżynier William Heerlein Lindley (mylony z ojcem sir Williamem Lindley'em [1853–1917], który zaprojektował także kanalizację dla Warszawy i który przedłożył je władzom miasta w 1909 roku. Do wybuchu I wojny światowej dalsze prace nie zostały one podjęte, ponieważ m.in. wymagało to opracowania szczegółowych map sytuacyjno-wysokościowych w skali 1 : 250 (w tym czasie władze posiadały mapę Łodzi sporządzoną w 1896 r. przez geometrę Władysława Starzyńskiego w skali 1 : 1680, która do tego celu nie była odpowiednia.

Prace nad stworzeniem odpowiedniej mapy zostały podjęte przez niemiecki okupacyjny Magistrat Łodzi na początku na początku 1918 roku. W tym celu powstał Wydział Pomiarów pod kierownictwem inż.–geodety Franciszka Walickiego, zaproszonego do współpracy z podobnego stanowiska w Wilnie. Wydział Pomiarów rozpoczął działalność z dniem 1 lipca 1918 roku [14].

Po wykonaniu bazowych pomiarów 24 IX 1924 r. Rada Miejska podjęła uchwałę o budowie kanalizacji i wodociągów w Łodzi według projektu Williama Heerleina Lindleya, powierzając to zadanie jego W. Lindleya – inż. Stefanowi Skrzywanowi. Jednocześnie dla realizacji tej inwestycji w strukturze Zarządu m. Łodzi utworzono Wydział Kanalizacji i Wodociągów, którego kierownictwo powierzono S. Skrzywanowi. Budowę rozpoczęto wiosną 1925 roku. Planowano wybudować 118 km kanałów ściekowych. Do wybuchu II wojny światowej (IX 1939) zbudowano sieć kanalizacyjną o długości 187 kilometrów. W ramach budowy sieci powstała również Stacja Oczyszczania Ścieków na Lublinku (oddana do użytku w 1932 r.) zaplecze magazynowo–warsztatowe przy ul. Wierzbowej 52 (dziś dyrekcja siedziba dyrekcji Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji w Łodzi) i okazały biurowiec przy ul. Narutowicza 65 (dziś rektorat Uniw. Łódzkiego).

Miejskie „Przedsiębiorstwo Kanalizacji i Wodociągów m. Łodzi” powstało ..... 1925 roku.

Kiedy powstała sieć kanalizacyjna w centrum miasta, w rejonie ul. Piotrkowskiej, wielu właścicieli nie zgadzało się na podłączenie do niej swoich posesji na ich koszt. Władze miasta musiały użyć przymusu administracyjnego [6].

Na Stokach (Bałutach Stokowskich) powstał podziemny zbiornik dla zasilania sieci w wodę metodą grawitacyjną. Praca były częściowo finansowane przez Fundusz Pracy. Za te pieniądze przeprowadzono m.in. regulację rz. Łódki.

Ciekawostką łódzkiej sieci kanalizacyjnej jest między innymi 500-metrowy odcinek od u.; S. Skrzywana do ul. W. Wróblewskiego, który został wykonany metodą górniczą na głębokości 7-metrów, ponieważ przebiegał w tym czasie pod tamtejszym cmentarzem ewangelickim (zlikwidowany w połowie lat 70. XX w.). Powstał w 1932 roku [20]

Przez długi czas w Łodzi (1930-2015) istniała ulica " Williama Lindleya"), jako twórcy łódzkiej sieci wodno-kanalizacyjnej. Dopiero w lipcu 2015 skorygowano tę nieścisłość dodając do nazwy ulicy " Williama Lindleya" literę "H" - ulica Williama Heerleina Lindleya [13].

BIBLIOGRAFIA:

- [1] GROCHOWALSKI Wojciech, *Inżynier Skrzywan. 80-lecie kanalizacji Łodzi, 1924–2004*; [w:] „Kultura i Biznes”, VII–VIII 2003, nr 9, s. 17.
- [2] BIEŻANOWSKI Waldemar, *Z dziejów kanalizacji i wodociągów łódzkich. Horror z happy endem*. Łódź 2005.
- [3] (.....); [w:] „Tydzień” [Piotrków Trybunalski], 13/25 XI 1888, nr 48, s. 3.
- [4] (CHA), *Kanał pod pl. Wolności dla zwiedzających*; [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 30 IX – 1 X 2006, nr ....., s. 11.
- [5] (MM), *Podróż do wnętrza „dętki”*; [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 3 XI 2006, nr 257, s. ....
- [6] *Wykaz nieruchomości łódzkich podlegających obowiązkowemu skanalizowaniu w r.b.. Przeciwno opornym właścicielom domów będą stosowane środki przymusowe*; [w:] „Kurier Łódzki”, 20 VI 1932, nr 169, s. 3.
- [7] ....., *Dzieje wodociągów i kanalizacji w Łodzi*. Łódź 2010.
- [8] PRZEDPEŁSKI Józef, *Inżynier Zygmunt Przedpełski, Życie i dzieło*. Łódź 2009 (mps w b-ce oddz. Radogoszcz Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi)
- [9] *85 lat. Dzieje wodociągów i kanalizacji w Łodzi*. Łódź 2010.
- [10] MAGNUSZEWSKA Agnieszka, *Podziemna Łódź wkrótce w Internecie*; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do

- „Polska. Dziennik Łódzki”), nr 192, 27 VII 2012, s. ....
- [11] amag, *Spacer po podziemnej katedrze* [zbiornik na Stokach]. *Wirtualna wycieczka po stronie ZWiK* [Zakładu Wodociągów i Kanalizacji w Łodzi]; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Polska. Dziennik Łódzki”), 7 XII 2012, nr ....., s. ....
- [12] NN, *Budowa kanalizacji i wodociągów weszła na bardziej realne tory. Pertraktacje Magistratu z kapitalistami zagranicznymi* [z francuską spółką Societe Auxiliere des Distributions d'Eau; [w:] „Ilustrowana Republika”, 20 VII 1929, nr 196, s. 5.
- [13] MAGNUSZEWSKA Agnieszka, *Syn w końcu zastąpił ojca na ulicy Lindley*; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Polska. Dziennik Łódzki”), 3 VII 2015, nr 341, s. 7.
- [14] [SZAMBELAN Zdzisław, JANIK Agnieszka], *Początku służby geodezyjnej w Łodzi*. [Katalog wystawy czasowej w Arch. Państwowym w Łodzi; czerwiec 2016].
- [15] *Pierwsza prezentacja projektu [wodociągu dla Łodzi] Lindleya wobec władz miasta*; [w:] „Rozwój”, 1/14 III 1911, nr 60, s. 2-3.
- [16] LINDLEY William Heerlein, *Projekty wodociągów i kanalizacji m. Łodzi*; [w:] „Rozwój”, 1911, n-ry od 83 do 93.
- [17] [Grupa łódzkich fabrykantów popiera (...) projekt przeprowadzenia kanału od rz. Pilicy do Łodzi...]; [w:] „Rozwój”, 21 X/3 XI 1911, nr 251, s. 3.
- [18] (MM), *„Dętka jeszcze w tym roku”*; [w:] „Dziennik Łódzki”, 3 IX 2007, nr ....., s. ....
- [19] KAŁACH Maciej, *Uśmiechnij się w rektoracie*; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Polska. Dziennik Łódzki”), 12 X 2012, nr 203, s. 6.
- [19] PIERZCHAŁA WIESŁAW, *Trwa remont kanałów*; [w:] „Kocham Łódź” (dod. do „Dziennik Łódzki”), 26 XII 2018, nr ....., s. 6.
- [20] MAGNUSZEWSKA Agnieszka, *Podziemne miasto pełne tajemnic*; [w:] „Polska. Dziennik Łódzki”), nr 231, 2 X 2009, s. 23

1924

- nr 2, z 31 VIII, s. 2: reprodukcja planu przebiegu wodociągu dla Łodzi na trasie Tomaszów Maz. – Łódź

1925

- nr 17, z 26 IV, s. 8: rozpoczęcie robót kanalizacyjnych w Łodzi przy zbiegu ulic A. Struga i Gdańskiej
- nr 28, z 12 VII, s. 4: pierwsze prace kanalizacyjne na ul. Andrzeja Struga (odcinek pomiędzy ul. Gdańską a ul. S. Żeromskiego)
- nr 30, z 26 VII, s. 8: prace przy budowie kanalizacji w Łodzi
  - roboty ziemne
  - robotnicy w ukończonym włazie
- nr 36, z 6 IX, s. 3: wycieczka nauczyciel szkół pomorskich udaje się w wagonikach wodociągowej kolejki wąskotorowej na plac robót w Łodzi
- nr 37, z 13 IX, fotoreportaż z robót kanalizacyjnych w Łodzi
  - s. 1: wnętrze kolektora wodociągowego nr I przy ul. Obywatelskiej; w głębi sylwetka inż. Przedpełskiego
  - s. 2: – wykopy pod kanalizację;
    - zbieg kanałów kanalizacyjnych II i III klasy u zbiegu ulic Strzelców Kaniowskich i Andrzeja Struga
  - s. 3: – dolne pierścienie kanału V klasy (100 x 175 cm) pod ul. M. Kopernika
    - stanowisko pomp odwadniających wykop pod kanalizację na ul. M. Kopernika
    - właz do kanału V klasy na ul. M. Kopernika
  - s. 4: wykop pod budowę kolektora kanalizacyjnego na ul. Obywatelskiej (głębokość 8 m.)
- nr 42, z 18 X, s. 4: wąskotorowe wagony kolejki wąskotorowej wyprodukowane przez Wydział Mechaniczny zakładów włókienniczych „L. Geyer” na zlecenie Wydziału Kanalizacji m. Łodzi (w związku z rozpoczęciem prac kanalizacyjnych w mieście); ogółem zbudowano .... takich wagonów
  - wagon kolejki wąskotorowej dla Wydziału Kanalizacji m. Łodzi **w trakcie budowy**
  - pierwszy gotowy wagon

1926

- nr 19, z 9 V, s. 4: widok ogólny pl. Wolności podczas święta 3 Maja; na zdjęciu widać wykop **pod węzeł kanalizacyjny pod placem**; zdjęcie wykonane z okna domu „Pod lwem”, na wschodnim narożniku wylotu ul. Nowomiejskiej z placu
- nr 43, z 24 X, s. 8: podpis pod zdjęcie: „*Podczas robót kanalizacyjnych przy ul. J. Kilińskiego wydobyto olbrzymi głaz z epoki polodowcowej. Wykopalisko to znajdzie się swe miejsce w muzeum*”

1927

- nr 1, z 1 I, s. 1: kolektor kanalizacyjny przy ul. Obywatelskiej w budowie (zdj. z 1926 r.)
  - s. 2: – wnętrze kolektora kanalizacyjnego na ul. Obywatelskiej (zdj. z 1926)
  - kanał burzowy do odprowadzania wody do rz. Karolewki (zdj. z 1926)
- nr 29, z 17 VII, s. 3: budowa V odcinka sieci kanalizacyjnej w Łodzi u zbiegu ul. 6 Sierpnia i

Piotrkowskiej

– nr 35, z 28 VIII, s. 3: makieta budynku oczyszczalni ścieków na Lublinku

1929

– nr 43, z 27 X, s. 7: zasypanie kilku robotników podczas prac ziemnych przy budowie kanalizacji na Zdrowiu, w której jeden z nich zginął; 2 zdjęcia miejsca gdzie zdarzył się wypadek

1930

– nr 29, z 13 VII, s. 3: wielki głąz narzutowy wydobyty podczas budowy III odcinka kanalizacji przebiegającego przez park im. J. Poniatowskiego

1934

– nr 10, z 11 III, s. 5: publiczny źródł na pl. Wolności, pomiędzy ul. Nowomiejską a Legionów (2 fotografie)

– nr 26, z 8 VII, s. 1: uczestnicy XVI Zjazdu Gazowników i Wodociągowców Polskich i I Zjazdu Gazowników i Wodociągowców Słowiańskich, które odbyły się Łodzi w dniach 25–26 VI 1934 r., na stopniach łódzkiej katedry, po uroczystym nabożeństwie w pierwszym dniu obrad

1935

– nr 25, z 23 VI, s. 2: zabytkowa studnia na pn.-zachodnim narożniku pl. Wolności; czerpanie wody (zachowała się do dzisiaj)

– nr 29, z 21 VII, s. 7: budowa zbiornika na Stokach (Bałutach Stokowskich); prace na poziomie „0”

s. 8: regulacja koryta rzeki (wymurowanie dna i brzegów oraz zakrycie) w rejonie ul. Srebrzyńskiej 101 (dom po prawej stronie); rejon dawnej fabryki Meyera

1936

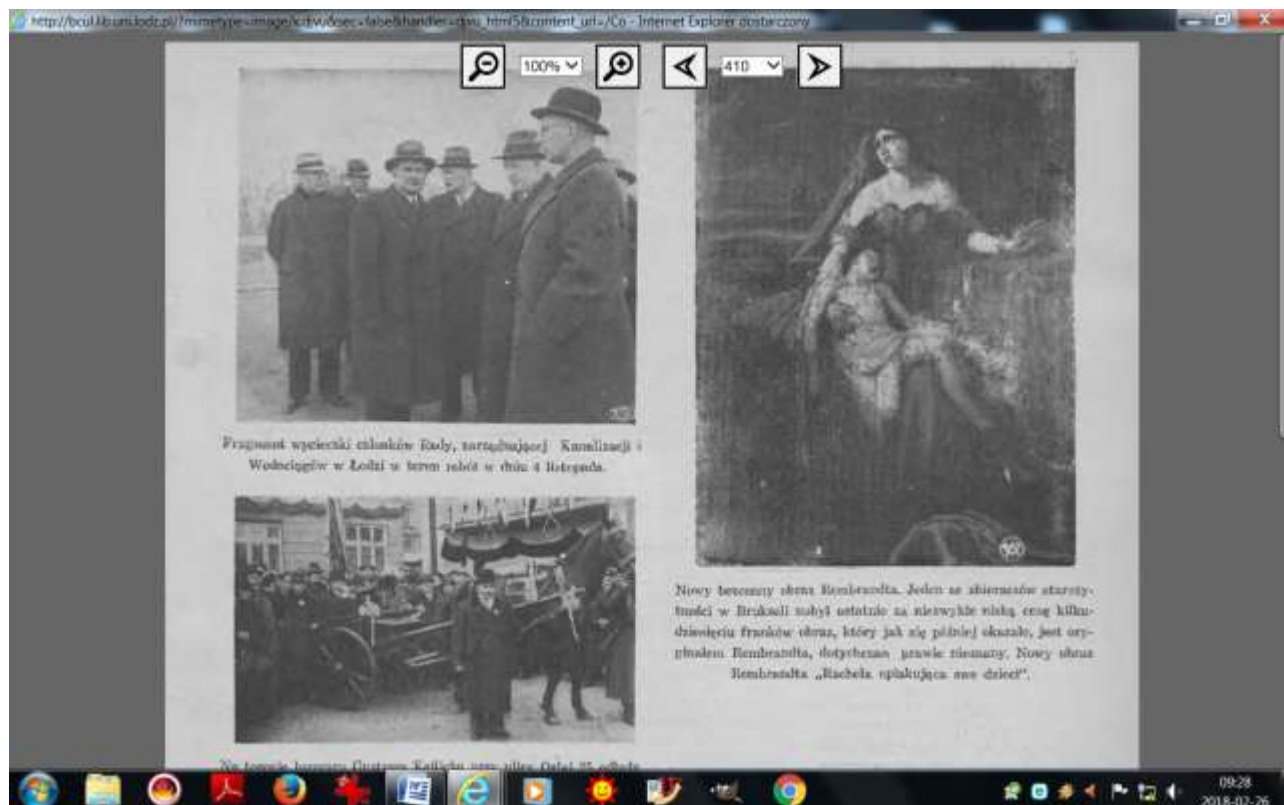
.....

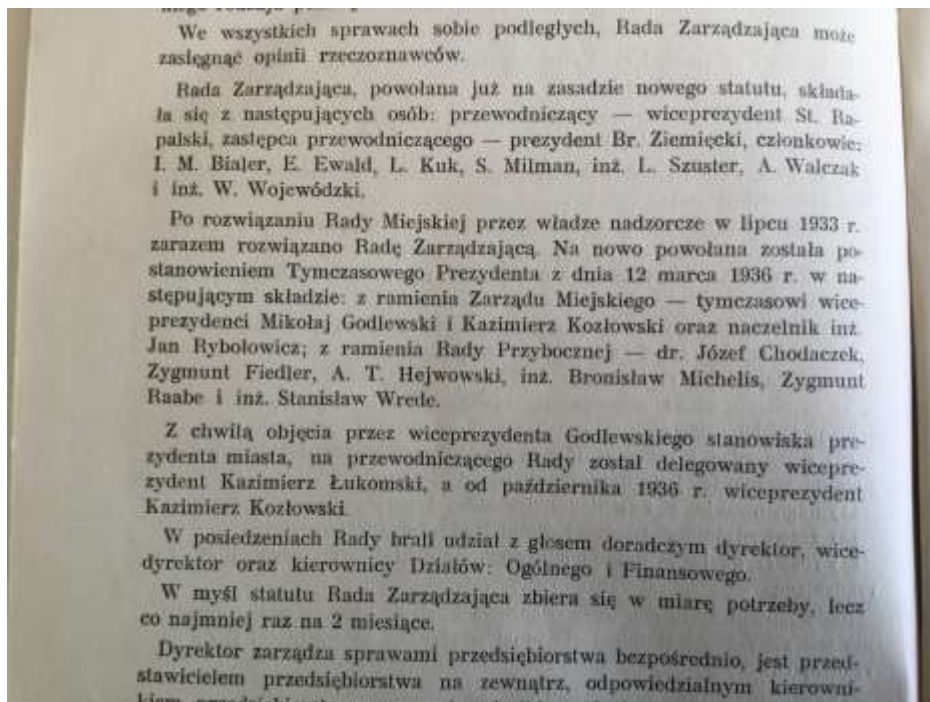
1937

.....

1938

– nr 50, z 11 XII, s. 5: członkowie Rady Zarządzającej Przeds. Wodociągów i Kanalizacji w Łodzi podczas wizytacji na terenie robót kanalizacyjno-wodociągowych (4.11.1938)

= Zakład Hodowli Roślin przy Wydz. Gospodarczym Magistratu m. Łodzi

Adres: ul. Brzezińska [redacted]

= Rzeźnia Miejska w Łodzi

patrz: RZEŹNIE

Adres: ul. Inżynierska [redacted]

- komunikacyjne

- patrz: **KOLEJE** – Kolej Elektryczna Łódzka (tramwaje miejskie)
- Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe (tramwaje podmiejskie i międzydzielnicowa komunikacja autobusowa)

- malarskie

= [Zakład malarski] Stanisław DOŁOSZYŃSKI

porównaj: **OSOBY – DOBROSZYŃSKI** Stanisław (właściciel)

Adres: [redacted]

W dniu 30 marca Firma obchodziła jubileusz 25-lecia działalności.

- metalowe

= Fabryka Karoserii Samochodowych, Hugon P. KALKBRENNER

patrz: **FABRYKI** – metalowe – Fabryka Karoserii Samochodowych, Hugon P. Kalkbrenner

Adres: ul. 6 Sierpnia 16.

= Warsztat Ślusarski, Józef GAJEWICZ

porównaj: **OSOBY – FULARSKI** [redacted] (inż., pracownik), **GAJEWICZ** Józef (właściciel), **TOMCZENKO** [redacted] (inż., pracownik)

Adres: ul. Nowa 16.

1933

– nr 25, z 18 VI, s. 4: fragment frontonu budynku mieszczącego warsztat (wraz z jego szyldem)

= Warsztat Reperacyjny Maszyn Biurowych i Kas Kontrolnych „Erwin STIBBE”

porównaj: **OSOBY – STIBBE** Erwin

Adres: ul. Piotrkowska 130 „Feliks Kabaciński i inż. Antoni Pacak”

= „**Feliks KABACIŃSKI i inż. Antoni PACAK**”; [Wytwórnia samochodowych „**ruchomych reflektorów**”]

porównaj: **OSOBY** – **KABACIŃSKI** Feliks, **PACAK** Antoni

Adres: ul. ....

– **ochroniarskie**

= „**Straż Nocna**”

Adres: ul. Piotrkowska 89

BIBLIOGRAFIA:

[1] Księga adresowa miasta Łodzi, 1937–1939. Łódź 1937. (na okładce reklama firmy)

Firma powstała w 193... roku. Była własnością ..... W reklamie podali, że działają „*dla strzeżenia własności przed włamaniem i kradzieżą*”.

– **odzieżowe**

= [Firma odzieżowa] „**W. Knapp**”, **Łódź**

Adres: Piotrkowska .....

Powstała w 1912 roku. Firma posiadała sklep firmowy przy ul. Piotrkowskiej 101.

1937

– **nr 46**, z 14 XI, s. 2: .....

– **ogrodnicze**

porównaj: **FIRMY** – komunalne – Zakład Hodowli Roślin przy Wydz. Gospodarczym Magistratu m. Łodzi

= [Firma ogrodnicza] „**Bracia Fr. i J. Dymkowscy**”

Adres: ul. **Brzezińska 33 lub 93**

1932

– **nr 40**, z 2 X, s. 5: stoisko firmowe na wystawie ogrodniczej w ogródku restauracji „Tivoli”

1933

– **nr 29**, z 16 VII, s. 2: stoisko firmowe na wystawie róż i kompozycji kwiatowych w ....., odznaczone dyplomem honorowym za artystyczny układ kwiatów i dekoracji

= [Firma ogrodnicza] „**Wiesław SALWA**”

porównaj: – **KWIACIARNIE** – Wiesław Salwa
– **OSOBY** – **SALWA** Wiesław

Było położone na terenie Rudy Pabianickiej, **w pobliżu przepływającej** lub **przeptywającej przez jej teren** rzeki Ner.

BIBLIOGRAFIA:

[1] Blumenwerke von W. Salwa von Lodz (Russland). w: „Die Bindekunst“ [Erfurt“, 11 I 1890, nr 29, ss. 225–232 (materiał ilustrowany licznymi zdjęciami kompozycji kwiatowych W. Salwy)

1927

– **nr 22**, z 29 V, s. 8: gospodarstwo ogrodnicze „W. Salwa” w Rudzie Pabianickiej; widok ogólny od strony ulicy, dobrze widoczny sztyl tego gospodarstwa; zdjęcie dokumentujące wylew Neru w rejonie gospodarstwa Salwy

1928

– **nr 23**, z 3 VI, s. 3: fragment dorocznej wystawy prac firmy ogrodniczej „Wiesław SALWA” w Miejskiej Galerii Sztuki w Łodzi

- pralnie

patrz: **PRALNIE** – Pralnia i farbiarnia chemiczna „Tri”

- radiotechniczne

porównaj **FIRMY** – handlowe – „Alfa-Radio”
– „Philips”
– „Radio-Audiofon”

= Firma Radiotechniczna „Natawis”

Adres: ul. ....

1930

– nr 21, z 18 V, s. 3: fragment akcji reklamowej Firmy

= rękodzieła artystycznego

= Zakład artystyczny E. Danielewiczówny

Adres: ul. ....

1936

– nr 49, z 6 XII, s. 3: okładka albumu dla J. Wolczyńskiego, dyr. zakładów I.K. Poznański, zaprojektowanego przez Fr. Walczowskiego, wykonana przez ten zakład

- telekomunikacyjne

= Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna (PAST) S.A. w Łodzi

porównaj: – **OSOBY** – **KORSKI** Józef (architekt), **ULEYSKI** J. .... (inż., dyrektor PAST-Łódź)
– **POCZTA**
– **TELEGRAF**
– **ZWIĄZKI** – zawodowe – Związek Niższych Pracowników Poczty, Telegrafów i Telefonów w Polsce, oddz. łódzki
– Związek Pracowników Poczty, Telegrafu i Telefonu w Łodzi

Adres: Przejazd 38 (18.... – 193...)....., al. T. Kościuszki 12 (od 193...).

Pierwsze telefony w Łodzi uruchomiono w 188... roku. W tym czasie łącznica telefoniczna mieściła się przy ul. Cegielnianej (S. Jaracza) ..., w wynajętym lokalu 1903 lub 1904 r. przeniesiono ją do gmachu poczty, przy ul. Przejazd (J. Tuwima) 38.

W dniu 14 I 1902 r. oddano do użytku międzymiastową centralę telefoniczną przy ul. Spacerowej (al. T. Kościuszki) 32.

Podczas walk o Łódź w 1914 r. sieć telefoniczna uległa dewastacji. Niemcy uruchomili prowizoryczną centralę w gmachu Banku Wołżsko-Kamskiego w pasażu Meyera (ul. S. Moniuszki) ...

Spółka PAST powstała 1 VII 1922 roku. Rząd polski wniósł do niej m.in. sieć telefoniczną w Łodzi, Warszawie, Lwowie, Lublinie, Sosnowcu i Białymstoku. Dyrektorem oddz. łódzkiego został inż. J. .... Uleyski

Nowy budynek centrali na 20.000 numerów, wg projektu J. Korskiego, przy al. T. Kościuszki 12, został oddany do użytku ..... 193... roku **Poświęcenie kamienia węgielnego** 12 VI 1927 roku [.

Pierwsze automaty telefoniczne pojawiły się w miejscach publicznych w Łodzi w październiku 1929 r., przed tym urządzono w gmachu PAST-y przy al. T. Kościuszki 12 pokaz ich obsługi [2].

Pierwszą budkę telefoniczną ustawiono około 19 marca 1957 r. na pl. Wolności [3].

BIBLIOGRAFIA:

[1] (Pierwsza jaskółka; [w:] „Głos Robotniczy”, wyd. A, 20 III 1957, nr 68, s. 4 ; inf. o ustawieniu pierwszej budki telefonicznej w Łodzi na pl. Wolności)

[2] *Automaty telefoniczne*; [w:] „Kurier Łódzki”, 5 X 1929, nr 274, s. 9 (montaż pierwszych automatów telefonicznych w Łodzi)

[3] .....; [w:] „Głos Robotniczy”, wyd. A. 20 III 1957, nr 68, s. 4.

[4] *Historia telefonów miejskich*; [w:] „Łódź w Ilustracji”, 1925, nr 25, ss. 2-4.

[5] „Przemysł i Handel”, 1918–1928. **Łódź 1928**. [s. 210 (dodatek): model nowego budynku PAST-y przy al. T. Kościuszki 12]

[6] „Giewont”, 1928, nr 3, s. 159 (**foto portretowe inż. J. Uleyskiego**, dyrektora Telefonów Łódzkich)

[7] „Łódź” [album fotograficzny z ok. 1912-1913], k. 2 [k. 2: stupy telefoniczne u wylotu al. Piotrkowskiej na pl. Wolności wg. fotografii z 1899–1905; k. 7: stupa telefoniczna u wylotu ul.

Nowomiejskiej na pl. Wolności, wg zdj. z ok. 1913 r.

- [8] *Druga centrala telefoniczna powstanie w Łodzi przy ul. Żwirki. Łódź ma 9.000 abonentów. 30.000 czeka na zainstalowanie aparatów*; [w:] „Dziennik Łódzki”, 2 IX 1947, nr 240, s. 3.
- [9] „Rozwój”, 14/27 V 1911, nr 120, s. 5 (inf. o projekcie ustawienia w miejscach publicznych w Łodzi automatów telefonicznych. Połączenie ma kosztować 15 kopiejek.)
- [11] *Łódź na sieci kablowych rozmów. W każdym sklepie i zakładzie dzwonek telefonu. Olbrzymi napływ abonentów*; [w:] „Kurier Łódzki”, 17 III 1935, nr 75, s. 6.
- [12] *Telefon to nie zabawka. Wszystkie krążki [tarcze numerowe] przy aparatach będą zaplombowane [w związku z uruchomieniem automatycznej centrali telefonicznej w Łodzi]*; [w:] „Ilustrowana Republika”, 17 VII 1929, nr 193, s. 5.

1925

- nr 25, z 21 VI, s. 1: główna sala łącznic w „starej” centrali telefonicznej, w budynku poczty przy ul. Przejazd 38
- s. 2: – Przejazd 38: oddział maszyn .....?.....
- zdj. archiwalne z końca 1914 r.: prowizoryczna centrala telefoniczna uruchomiona przez okupanta niemieckiego przy ul. S. Moniuszki (wówczas pasaż Meyera) ....; na sali wartujący żołnierze niemieccy
- zdj. archiwalne: zniszczona przez Rosjan (?) Niemców (?) w 1914 r. centrala telefoniczna przy ul. Cegielnianej .....

1926

- nr 48, z 28 XI, s. 5: amerykańska budka telefoniczna

1927

- nr 25, z 19 VI, s. 2: makietta nowej centrali telefonicznej PAST przy al. T. Kościuszki 12; opubl. też w: „Przemysł i Handel, 1918–1928, s. 210 (dodatek): model nowego budynku PAST-y przy al. T. Kościuszki 12.

1930

- nr 43, z 19 X, s. 3: pomieszczenie łódzkiej centrali międzymiastowej, otwartej z związku z uruchomieniem linii Łódź – Warszawa; sala telefonistek
- nr 44, z 26 X, s. 8: urządzenia nowej centrali międzymiastowej Łódź – Warszawa

1934

- nr 21, z 27 V, s. 6: uroczystość zakończenia kursu drużyn ratowniczych PCK dla pracowników Banku Polskiego w Łodzi i łódzkiej PASTY-y
- nr 48, z 2 XII, s. 7: nowy sposób usuwania przeszkód naprze wodach telefonicznych przy pomocy spalacza elektrycznego; zdjęcie wykonane w Łodzi na ul. ....

– transportowe

- porównaj: – **KOLEJE** – Kolej Elektryczna Łódzka (tramwaje miejskie)
- Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe (tramwaje podmiejskie)
- Polskie Koleje Państwowe

= lotnicze

– „Aerolot”

Adres: lotnisko Lublinek

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Haniszewski Edward, Aeroklub Łódzki, 1929–1969. Łódź 1970

1926

- nr 48, z 28 XI, s. 2: rozbity samolot typu „Potez” z 1. pułku lotniczego w Krakowie w hangarze „Aerolotu”

= transportu samochodowego

- porównaj: – **DWORCE** – autobusowe
- **ZWIĄZKI** – .....

– tabor

1928

- nr 44, z 28 X, s. 3: autobus m-ki „Chevrolet” eksploatowany przez z jedną z łódzkich firm

transportowych; zdjęcie wykonane na ul. Piotrkowskiej

1932

- nr 20, z 15 V, s. 3: autobus m-ki „.....”, nr rej. ŁD – 1177 ze składu taboru firmy transportowej „Autobus” (5.05.1932)

1934

- nr 30, z 29 VII, s. 4: autobus m-ki „Polski Saurer” spółki transportowej Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe S.A. (ŁWEKD) dla eksploatacji na linii Łódź – Sieradz; zdjęcia wykonane podczas inauguracyjnego przejazdu (20.07.1934)
  - przed zajezdnią na „Chocianowicach”
  - na trasie przejazdu
- nr 37, z 16 IX, s. 2: dwa nowe autobusy m-ki „.....” firmy „Autobus”

– „Autobus”

porównaj: **OSOBY – MORZYSZEK** Juliusz (prezes)

1932

- nr 20, z 15 V, s. 3: autobus m-ki „.....”, nr rej. ŁD – 1177 ze składu taboru Firmy. Tu jako środek transportu zawodników biegu sztafetowego o puchar „Kuriera Łódzkiego” (5.05.1932)
- nr 37, z 16 IX, s. 2: dwa nowe autobusy m-ki „.....” Firmy „Autobus”; zdjęcie wykonane przed garażami firmy (dworcem autobusowym ?)

– Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe S.A.

porównaj: **KOLEJE** – Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe

Adres: ul. Piotrkowska 77 (193...–1939).

Firma powstała w 1898 r. – najpierw jako Konsorcjum – dla eksploatacji podmiejskich linii tramwajowych (do I połowy lat 50-tych XX wieku traktowanych jako podmiejskie kolejki dojazdowe i z tego powodu podlegające administracji kolejowej), początkowo tylko do Zgierza i Pabianic.

W okresie międzywojennym, wobec wzrastającej konkurencji prywatnej podmiejskiej komunikacji autobusowej, władze Spółki czyniły starania w kierunku prawnego ograniczenia ruchu tych autobusów wzdłuż swoich linii. Nie udało się. Ostatecznie same przystąpiły do organizacji międzymiastowej komunikacji autobusowej, zakupując w tym celu najnowocześniejszy podówczas tabor. Pierwsza linia, na trasie Łódź – Łask – Zduńska Wola – Sieradz, została otwarta 20 lipca 1934 roku. W roku 193... uruchomiono linię do .....

Warsztaty i zajezdnia autobusowa została pomieszczona w wydzielonej części hali postojowej taboru szynowego na terenie zajezdni „Chocianowice”.

1934

- nr 30, z 29 VII, s. 4: Inauguracja linii Łódź, przez Łask, Zduńską Wolę do Sieradza przez przedstawicieli dyrekcji ŁWEKD i łódzkich dziennikarzy (20.7.1934)
  - uczestnicy inauguracji na tle autobusu „Polski Saurer” z tej linii; zdjęcie wykonane na szosie pabianickiej, przed zajezdnią tramwajową „Chocianowice”
  - uczestnicy inauguracji przy wejściem głównym do Magistratu m. Pabianic (dziś Muzeum m. Pabianic w Zamku)
  - podczas powrotu, gdzieś na trasie; zdjęcie wykonane na tle autobusu
  - uczestnicy inauguracji; zdjęcie wykonane przed brama zajezdni „Chocianowice”
  - uczestnicy inauguracji w towarzystwie dyrektora naczelnego ŁWEKD
  - inż. Stanisława Wrede podczas zwiedzania zajezdni „Chocianowice”

– Międzymiastowa Komunikacja Samochodowa „Siła” w Łodzi, Sp. z o.o.

porównaj: – **DWORCE** – autobusowe

– **OSOBY – MORZYSZEK** Juliusz (prezes), **SZUSTKIEWICZ** Franciszek (vice prezes)

– **ZWIĄZKI** – transportowe – Związek Właścicieli Autobusów Województwa Łódzkiego

Adres: ul. Ogrodowa 9 (4 VII 1935 – II poł. 1936), Lutomska 13 (II poł. 1936 – I poł. 1939), ul. Drewnowska 45/47 (I poł. 1939 – 1 IX 1939).

Spółka rozpoczęła działalność w początkach 1925 r. pod nazwą „Międzymiastowa Komunikacja Samochodowa „Siła”, Sp. z o.o.”. Jej baza i garaże mieściły się przy ul. Drewnowskiej 59. Pierwsza linia tej spółki na trasie Łódź – Turek.

[wyjaśnić czy był to nowy byt uprzedniej spółki „Siła”] ↓ ↓ ↓ ↓

W dn. 4 VII 1935 r., na mocy umowy sporządzonej przed łódzkim notariuszem [.....] Tuleckim (nr rep. 606/1935) powstała spółka p.n. „Międzyzmiastowa Komunikacja Samochodowa w Łodzi”, Sp. z o.o., której celem działalności był przewóz osób, bagażu i towarów przede wszystkim na trasach: Łódź–Zgierz–Stryków–Głowno–Łowicz–Sochaczew–Błonie–Warszawa oraz Łódź – Brzeziny, jak również na innych liniach.

Kapitał zakładowy Spółki w momencie zawiązania: 50.000 zł, podzielony na 50 udziałów po 1.000 złotych. Pierwszy zarząd Spółki stanowili jej trzej główni udziałowcy: Jakub WIERZBOWSKI, Juliusz MORZYSZEK i Franciszek SZUSTKIEWICZ. Do wybuchu II wojny światowej kapitał zakładowy Spółki był kilka razy podnoszony. Po ostatnim podniesieniu we wrześniu 1937 wynosił 134.000 złotych i był podzielony na 112 udziałów po 1.200 złotych.

Ostatni skład zarządu Spółki przed wybuchem II wojny: Jakub Wierzbowski, Franciszek Szustkiewicz, Zygmunt Wróblewski, Jan Szustkiewicz i Bronisława Witczakowa.

Podczas wojny Spółka zawiesiła działalność. **Po wojnie wznowiła działalność**, a ok. 1959 r. została postawiona w stan likwidacji. Jej likwidatorem został Fr. Szustkiewicz [1].

W II poł. lat 80-tych XX w. siedziba Spółki przy ul. Drewnowskiej 45/47 (gdzie przed wojną były jej garaże; właścicielem terenu był Fr. Szustkiewicz) została sprzedana tureckiej firmie „Lalmi” (właśc. Hanfi Lalmi) w Łodzi.

BIBLIOGRAFIA:

[1] Sąd Powiatowy dla m. Łodzi w Łodzi, Wydz. Rejestru Handlowego, dział B, nr 1680 (akta rejestrowe Spółki).

1930

– nr 22, z 25 V, s. 2: stanowiska postojowe Spółki na dworcu autobusowym przy ul. Oгородowej 7/9 oraz jej autobus stojący na nim

– tramwajowe (komunikacji miejskiej i podmiejskiej)

patrz: – **KOLEJE** – Kolej Elektryczna Łódzka (tramwaje miejskie)
– Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe (tramwaje podmiejskie)

– ubezpieczeniowe

porównaj: – **TOWARZYSTWA** – ubezpieczeniowe
– **ZWIĄZKI** – Związek Zawodowy Pracowników Instytucji Ubezpieczeń Wzajemnych, oddz. łódzki

= **Kasa Chorych w Łodzi**

patrz: **KASY** – chorych – Kasa Chorych m. Łodzi

= **Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych (PZUW), oddz. wojewódzki w Łodzi**

porównaj: – **OSOBY** – **BUKOWSKI** Witold (dyr. oddz. wojewódzkiego; 1921-1931), **GAŁKOWSKI** [.....] (inspektor PZUW) **KARPOWICZ** W[.....] (inspektor PZUW), **MONTALBETTI** Edward (insp., dyr. oddz. łódzkiego od III 1939), **NIEDZIELSKI** T[.....] (dyr.; 1937), **ZENOWICZ** [.....] (dyr. oddz. wojewódzkiego; 1931-19[...])
– **ZWIĄZKI** – zawodowe – Zw. Prac. Inspektoratu Wojewódzkiego PZUW w Łodzi

Adres: ul. [.....]; al. T. Kościuszki 57 (1935-1939)

Powstał **około [w] 1921** roku. Łódzki oddział w 19[...]. roku. W 1935 r. Oddział przeprowadził się do swojego nowego budynku, powstałego wg projektu prof. Stefana Bryły, prekursora konstrukcji spawanych w Polsce i na świecie.

Od 1952 r. przekształcony w Państwowy Zakład Ubezpieczeń (PZU), w 1958 r. upaństwowiony.

BIBLIOGRAFIA:

[1] [.....]

1931

– nr 26, z 28 VI, s. 1: pracownicy Inspektoratu Wojewódzkiego „*in corpore*” na uroczystości 10-lecia pracy dyrektora – Witolda Bukowieckiego (**21.06.1931**)

1935

– nr 17, z 28 IV, s. 6: uczestnicy i wykładowcy kursu obrony przeciwlotniczej i przeciwchemicznej zorganizowanej dla pracowników PZUW w Łodzi

= **Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), oddz. w Łodzi**

Adres: [.....]

Powstał na mocy Ustawy o ubezpieczeniach społecznych z dn. 28 III 1933 roku. Między innymi został do niego włączony Zakład Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych działający od 1 I 1928 do 31 XII 1933 roku.

= Zakład Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych (ZUPU), oddział w Łodzi

Adres: .....

Funkcjonował w okresie od 1 I 1928 do 31 XII 1933 roku. Następnie włączony do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (na mocy Ustawy o ubezpieczeniach społecznych z dn. 28 III 1933 r.).

- wrobów skórzanych

= Wytwórnia Wyrobów Skórzanych

porównaj: OSOBY – SKARŻYŃSKI Stefan (właściciel)

Adres: ul. Piotrkowska 133 (1937).

W dniu 1 lipca 1937 r. właściciel – Stefan Skarżyński obchodził jubileusz 25-lecia funkcjonowania tej Firmy.

- inne [do wyjaśnienia]

= „DIABOLO”

1930

- nr 22, z 25 V, s. 7: – uczestniczki bezpłatnego kursu kroju, szycia i haftu zorganizowanego przez firmę „Diabolo” w Wygiezłowie
– jak wyżej; inne ujęcie
- nr 24, z 8 VI, s. 7: jak wyżej, inne ujęcie

= Juliusz Rozner

Adres: [róg Piotrkowskiej i Główniej].

Branża ??

1929

- nr 19, z 12 V, s. 7: widok budynku na rogu Piotrkowskiej i Główniej z szyldem Firmy

= P. SZULC

Adres: ul. ....

Paweł Szulc – farbiarnia i apretura, ul. Zawadzka 16 lub P. Szulc – Biuro elektrotechniczne, u. Andrzeja 9.

1928

- nr 50, z 8 XII, s. 3: uczestnicy bankietu, m.in. pracownicy, z okazji jubileuszu Firmy; na zdjęciu znaczkami „x” oznaczono prawdopodobnie właściciela i jego żonę

= A. TAHN i S-ka

porównaj: OSOBY – PNIEWSKI Jan (dyrektor)

Adres: .....

= Wytwórnia i Składnica Pomocy Naukowych i Szkolnych „Wiedza”

Adres: ul. Piotrkowska 131.

1928

- nr 27, z 3 VII, s. 3: stoisko Firmy na wystawie prac uczniowskich w Szkole Powszechnej Nr 1 w Zgierzu (ul. Łęczycka), zorganizowanej z okazji 10-lecia szkolnictwa powszechnego w Zgierzu

9. FOTOGRAFOWIE w Łodzi

porównaj: **OSOBY – CUCHROWSKI** Antoni, **PFEIFFER** Włodzimierz

BIBLIOGRAFIA:

[1] STRZAŁKOWSKI Jacek, Historia fotografii w Łodzi do 1944 roku. Łódź 1996, s. 58

[2] PAWLAK Waław, Patrząc na stara fotografię... W atelier Zajączkowskiego i gdzie indziej, [w:] „Głos Robotniczy”, wyd. A, 4 XI 1974, nr 257, s. 5.

- „Foto – Film, Antoni CUCHROWSKI”

porównaj: **OSOBY – CUCHROWSKI** Antoni

Adres: ul. Przejazd 24

Zakład funkcjonował w latach 1927 – 1939. Odtworzony po II wojnie światowej przez żonę właściciela – Janinę rozpoczął funkcjonowanie 27 I 1951.

BIBLIOGRAFIAu

[1] STRZAŁKOWSKI Jacek, Historia fotografii w Łodzi do 1944 roku. Łódź 1996, s. 58

1934

– nr 42, z 21 X, s. 5: dwie fotografie z pielgrzymki łodzian do Łęczycy i Tumu podpisane na negatywie: „Fot. A. Cuchrowski, Przejazd 24”

- Nowoczesne Atelier Fotograficzne „Mimosa”

Adres: ul. Przejazd 14.

1931

– nr 17, z 26 IV, s. 4: na fragmencie budynku widać szyld Atelier

- J. Tyraspolski

Adres: ul. Piotrkowska 76.

1927

– nr 20, z 15 V, s. 3: szyld Firmy na jego siedzibie

- [Zakład naprawy aparatów fotograficznych i obróbki zdjęć] Rudolf KÜRBITZ

porównaj: **OSOBY – KÜRBITZ** Rudolf Hugo

Adres: ul. Piotrkowska 105.

10. FRANCUZI

patrz: **MNIEJSZOŚCI NARODOWE**, w Łodzi – francuska

11. FRYZJERZY

porównaj: **OSOBY – POPP** Alfons (fryzjer)

12. FUNDUSZE

- Fundusz Bezrobocia w Łodzi

Adres: ul. .... Biuro obwodowe: ul. Południowa 94

1931

– nr 45, z 8 XI, s. 1: pracownicy biur Funduszu Bezrobocia z terenu Łodzi i województwa łódzkiego na szkoleniu w siedzibie Biura Obwodowego Funduszu przy ul. Południowej 94 (X 1931)

- Fundusz Obrony Narodowej

„Powstał na mocy dekretu prezydenta RP Ignacego Mościckiego z 9.04.1936 r. w celu uzyskania dodatkowych środków na dozbrojenie armii. Gromadził środki pochodzące ze sprzedaży nieruchomości państwa, dotacji skarbu państwa oraz darów i zapisów osób prywatnych i instytucji. Łącznie zgromadzono około miliarda ówczesnych złotych. W 1945 r. minister obrony rządu RP w Londynie przeznaczył środki FON na pomoc dla byłych żołnierzy Armii Krajowej.

Funduszem zarządzał tzw. „Komitet Trzech” (gen. Stanisław Tatar, pułkownicy Stanisław Nowicki i Marian Utnik), który w 1947 r. podjął decyzję przekazania darów w złocie i srebrze oraz reszty pieniędzy do opanowanego przez komunistów kraju. Tu część FON rozkradziono, część trafiła do komunistycznych dygnitarzy. Po 1989 r. wszczęto śledztwo w sprawie losów FON, ale umorzono je z braku dowodów. (...)” [1].

BIBLIOGRAFIA:

[1] (PAP), Skarb w WSI [Wojskowych Służbach Informacyjnych]. Pancerny sejf ze sztabami złota i brylantami. [w:] „Dziennik Łódzki”, wyd. A, 12 IX 2006, nr 213, s. 3.

- Fundusz Pracy, Powiatowy Komitet w Łodzi

porównaj: – **FUNDUSZE** – Wojewódzkie Biuro Funduszu Pracy w Łodzi
– **OSOBY** – **MADAYSKI** Zbigniew (dyr. naczelny)

Utworzony na podstawie statutu z dn. ...., który w marcu 1937 r. został zmieniony [2]. Jedną z istotnych form działalności Funduszu były Ochotnicze Drużyny Robocze dla bezrobotnej młodzieży. Były szczególnie organizowane w okresie letnim. Zarządzała nimi centrala Funduszu w Warszawie poprzez wojewódzkie fundusze.

W latach 1933–1935 jego dyrektorem naczelnym był Zbigniew Madayski, znany działacz BBWR, poseł na Sejm RP III i IV kadencji (1930–1938).

Adres: ul. ....

BIBLIOGRAFIA:

[1] [bez autora], W osiedlach junackich. [w:] „Łódź w Ilustracji”, 1936, nr 39, s. 6 (Ochotnicze Hufce Pracy)

[1] [bez autora], Nowy statut Funduszu Pracy. Reorganizacja walki z bezrobociem. [w:] „Kurier Łódzki”, 31 III 1937, nr 89, s. 1.

1934

– nr 32, z 12 VIII, s. 2: półkolonie letnie dla dzieci najbiedniejszych mieszkańców Chojen w Szkole Powszechnej Nr 2 przy ul. Podmiejskiej 21 (Chojny)

- Państwowy Fundusz Drogowy, Powiatowy Komitet w Łodzi

porównaj: **ULICE** – Autostrada

Adres: ul. ....

Państwowy Fundusz Drogowy powstał na mocy ustawy z dn. 29 I 1931 r. z celem „dostarczenia środków na budowę, utrzymanie i wzmocnienie dróg państwowych oraz udzielenie zapomóg na budowę, utrzymanie i wzmocnienie dróg samorządowych”.

W tym czasie, w połowie lat 30-tych, łączna długość dróg w Polsce wynosiła 340 tys. km, co w zestawieniu z gęstością zaludnienia było wynikiem przeciętnym. Z nich tylko 58 tys. było jako tako utwardzonych, chociaż przeważały nawierzchnie prymitywne: żwirowe lub brukowane tzw. „kocimi łbami”. Zaledwie 2,5 tys. km zasługiwało na miano szos, czyli było pokrytych kostką granitową, płytami betonowymi lub asfaltem. Pod koniec lat 30-tych zaledwie 7% polskich dróg miało nawierzchnię w pełni przystosowaną do ruchu samochodowego. W Danii ten współczynnik wynosiło 100%, we Francji – 90%, w Niemczech – 70%, w Czechosłowacji – 50%. W tym samym czasie w Polsce na budowę dróg wydawano rocznie 2,5 tys. zł na km, w Niemczech, w przeliczeniu – 10 tys. w Czechosłowacji – 13 tysięcy.

W tym samym czasie żadna z polskich dróg międzymiastowych nie była na całej swojej długości wyasfaltowana lub wybetonowana. Odcinki, którymi można było jechać z szybkością 100 km/h, były poprzecinane nawet odcinkami dróg szutrowych(!). Średnia prędkość jazdy na takich szosach wynosiła 40 km/h.

Wraz z ustawą powstał 10-letni plan budowy dróg w Polsce, który przewidywał m.in. budowę 4 tys. dróg najwyższej jakości, przeznaczonych tylko do ruchu samochodowego. Za najpilniejsze uznano budowę szlaku komunikacyjnego Wilno–Warszawa–Kraków–Zakopane, z Warszawy do Łodzi i Poznania oraz obwodnicy warszawskiej. Z trasy warszawsko-łódzkiej do wybuchu II wojny światowej powstał tylko odcinek w Łodzi, dziś ul. Wycieczkowa oraz odcinek ul. Strykowskiej, od Wojska Polskiego do Inflanckiej. Oddano go do użytku 11 XI 1935.

W celu propagandy intensyfikacji budowy dróg w 1934 r. powstało stowarzyszenie p.n. „Liga Drogowa” (oddz. łódzki w końcu maja 1935 r.).

Fundusz posiadał osobowość prawną. Miał prawo do zaciągania praktycznie nieograniczonych kredytów automatycznie gwarantowanych przez Skarb Państwa. Obok tego głównym źródłem jego dochodów miał stanowić podatek od posiadaczy samochodów. Jego wysokość była uzależniona od klasy auta. Za najniższe, takie jak „Fiat 514” lub „DKW” rocznie trzeba było zapłacić 300–400 zł. Za motocykle – 50 zł [1]. Za duże, luksusowe nawet 1.000 złotych. W tym

czasie przeciętna pensja wynosiła 200 złotych. Wbrew postulatowi m.in. Automobilklubu Polskiego, podatkiem drogowym nie byli obciążeni inni użytkownicy dróg, którzy stanowili większość, czyli właściciele kilku milionów pojazdów konnych. W efekcie liczba prywatnych samochodów w Polsce spadła z ponad 39.000 w 1931 r. do 26 tys. w roku 1933 [1].

To źródło finansowania okazało się jednak wysoce zawodne, ponieważ ponad 20% właścicieli samochodów wyrejestrowywało swoje auta na okres od września do maja, przede wszystkim z tego powodu, że w wielu rejonach kraju w tym okresie nie dało się w ogóle z nich korzystać. Ponadto zimą większości dróg praktycznie nie odśnieżano.

Ustawa drogowa miała swoje „drugie dno”, ważniejsze niż sama budowa dróg. Służyła do ratowania kraju przed skutkami światowego kryzysu gospodarczego. Jesienią 1930 r. bezrobocie w Polsce sięgało 40%. Fundusz miał zagospodarować tę masę siły roboczej, w tych warunkach bardzo taniej.

Pod koniec lat 30-tych, w obliczu niebezpieczeństwa konfliktu niemiecko-polskiego, częściej niż do racji gospodarczych odwoływano się do argumentu politycznego. Polska „mocarstwowa” miała nie mieć złych dróg. Z drugiej strony Sztab Generalny WP w obliczu zagrożenia niemieckiego, po cichu, brał pod uwagę zły stan polskich dróg, które agresor musiał uwzględniać w planowaniu agresji. Niestety. Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. panowała wyjątkowo ładna, bezdeszczowa pogoda [1].

Dla wspomnienia propagandowego działania „Państwowego Funduszu Drogowego” w 1934 r. powstało stowarzyszenie p.n. „Liga Drogowa”. Jej oddziały tworzone w każdym województwie, powiatach i gminach, które skupiały działaczy gospodarczych, społecznych i politycznych. Realizując swoje działania Liga wydawała broszury i organizowała odczyty tłumaczące korzyści płynące dla społeczeństwa z budowy asfaltowych szos oraz upowszechnienia motoryzacji. Ponadto gminni działacze Ligi zajmowali się wyszukiwaniem dodatkowych źródeł finansowania ulepszeń lokalnych dróg łączących małe miejscowości ze światem. Liga zajmowała się też kwestią kultury jazdy pojazdami mechanicznymi. Wspomagając argumenty polityczne za budową sieci dobrych dróg w Polsce działacze Ligi Drogowej w styczniu 1939 r. uchwalili rezolucję głoszącą, że „*Niech jak Polska długa i szeroka rozbrzmiewa hasło, że w Polsce mocarstwowej nie ma miejsca dla złych dróg*” [2].

BIBLIOGRAFIA:

[1] KRAJEWSKI Andrzej, Polskie drogi. [w:] „Polska. Dziennik Łódzki”, 16–17 II 2008, wyd. A, nr ..... , s. 29.

[2] OSEKA Piotr, Znoje na drogach”. [w:] „Polityka”, 19 VII 2011, nr 29, ss. 47 – 49.

1935

– nr 46, z 17 XI, s. 2: brama triumfalna przygotowana na uroczystość oddania do użytku odcinka „autostrady” warszawsko-łódzkiej w Łodzi (dziś ul. Wycieczkowa), wybudowanej przez Państwowy Fundusz Drogowy (11.11.1935)

– Wojewódzkie Biuro Funduszu Pracy w Łodzi

porównaj: – FUNDUSZE – Fundusz Pracy, Powiatowy Komitet w Łodzi
– OSOBY – JAGIEŁŁO K..... (dyr.)

c.d. w przygotowaniu